

Nové osobnosti české sociální pedagogiky

Bc. Karla Kalany

Diplomová práce
2014

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Karla KALANY**
Osobní číslo: **H128143**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Nové osobnosti české sociální pedagogiky**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- retrospektivní pohled na vývoj sociálně pedagogických názorů u různých autorů v jejich dílech
- deskriptivní pohled na současný stav bádání v oblasti sociální pedagogiky u nás
- zhodnocení vývoje a stávajícího stavu v oblasti bádání sociální pedagogiky u nás, a to v kontextu emancipace české sociální pedagogiky ve vztahu k sociální pedagogice slovenské, polské a německé.

Součástí práce bude s ohledem na její teoretický charakter využito teoretických metod a to formálně logické metody – analýza, syntéza, indukce a dedukce. Analýza obsahová se bude týkat děl jednotlivých autorů. Dále bude využita metoda komparace, která je založena na srovnávání.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

1. Časopis **ÉTHUM**.
 2. GALLA, K. Úvod do sociologie výchovy: její vznik, vývoj a problematika. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1967.
 3. HRADEČNÁ, M. a kol. Vybrané problémy sociální pedagogiky. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1995.
 4. JEDLIČKA, R., KLÍMA, P., KOŤA, J., NĚMEC, J. Děti a mládež v obtížných situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí. 1. vydání. Praha: Themis, 2004.
 5. JÚZL, M. Sociálně pedagogická role církve v penitenciární praxi. 1. vydání. Brno: Institut mezioborových studií, 2011.
 6. KLAPILOVÁ, S. Kapitoly ze sociální pedagogiky. 1. vydání. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1996.
 7. KOMENSKÝ, J. A. Didaktika velká. 3. vydání. Brno: Komenium, 1948.
 8. KOMENSKÝ, J. A. Obecná porada o nápravě věcí lidských. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1992.
 9. KOMENSKÝ, J. A. Orbis pictus: svět v obrazech. Praha: F. Borový, 1941.
 10. KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. a kol. Člověk – prostředí – výchova: k otázkám sociální pedagogiky. Brno: Paido, 2001.
 11. KRAUS, B. Základy sociální pedagogiky. 1. vydání. Praha: Portál, 2008.
 12. LINDNER, G. A. Paedagogika na základě nauky o vývoji přirozeném, kulturním a mravním. Roudnice: A. Mareš, 1888.
 13. PŘADKA, M., FALTÝSKOVÁ, J., KNOTOVÁ, D. Kapitoly ze sociální pedagogiky. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1998.
 14. PŘADKA, M. Výchova a prostředí. 1. vydání. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1978.
- Další literatura bude obsažena v Projektu diplomové práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí diplomové práce:

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.

Katedra sociální pedagogiky

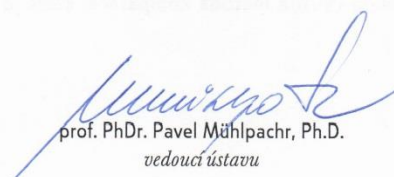
Datum zadání diplomové práce:

30. listopadu 2012

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2014

V Brně dne 30. listopadu 2012

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Bo. KARLA KALANČY

Jméno, příjmení studenta

V Brně 28. 3. 2014

Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací;

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlédnutí veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užitje-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vyrobené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Diplomová práce na téma *Nové osobnosti české sociální pedagogiky* pojednává jak o nositelích sociálně pedagogických myšlenek u nás v historii, tak i o některých osobnostech, které sociální pedagogiku realizovaly v praxi. Zmíněny jsou zde známé osobnosti české sociální pedagogiky i osobnosti, které jsou známé výrazně méně či osobnosti v dnešní době polozapomenuté. V závěru je zhodnoceno postavení české sociální pedagogiky, které je mimo jiné dáno i působením osobností uvedených v této práci, v rámci regionu.

Klíčová slova: sociální pedagogika, osobnosti české sociální pedagogiky, sociálně pedagogické myšlení

ABSTRACT

The thesis entitled *New Personalities of the Czech Social Pedagogy* speaks both about the holders of social pedagogy ideas in the domestic history and about some of the personalities that implemented social pedagogy in practice. The author mentions well-known personalities of the Czech social pedagogy, and likewise some other persons that are much less known or nearly forgotten at present. In conclusion the author presents an evaluation of the position of the Czech social pedagogy, which is based, among others, on the work of the personalities mentioned herein in this region.

Keywords: social pedagogy, personalities of Czech social pedagogy, social pedagogical thinking

Na tomto místě bych chtěla poděkovat panu doc. PhDr. Miloslavu Jůzlovi, Ph.D., za jeho cenné rady a lidský přístup.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	8
1 PRVKY SOCIÁLNĚ PEDAGOGICKÉHO MYŠLENÍ V DÍLE J. A. KOMENSKÉHO A JEHO PŘEDCHŮDCŮ	10
1.1 KOMENSKÉHO PŘEDCHŮDCI	10
1.1.1 Anežka Přemyslovna (cca 1211-1282)	10
1.1.2 Zdislava z Lemberka (1220-1252)	11
1.1.3 Jan Milič z Kroměříže (cca 1325-1374).....	11
1.1.4 Jan Hus (1371-1415)	11
1.1.5 Petr Chelčický (1390-1460)	14
1.2 ŽIVOT A DÍLO JANA ÁMOSE KOMENSKÉHO	15
1.3 PEDAGOGICKÝ SYSTÉM J. A. KOMENSKÉHO.....	22
1.4 SOCIÁLNĚ PEDAGOGICKÉ ASPEKTY KOMENSKÉHO DÍLA	27
2 SOCIÁLNĚ PEDAGOGICKÉ MYŠLENÍ V HISTORII U NÁS	29
2.1 GUSTAV ADOLF LINDNER (1828-1887)	29
2.1.1 Život a kariéra Gustava Adolfa Lindnera.....	29
2.1.2 Dílo a sociálně-pedagogické myšlenky Gustava Adolfa Lindnera	31
2.2 EDUARD ŠTORCH (1878-1956).....	36
2.2.1 Život a dílo Eduarda Štorcha.....	36
2.2.2 Sociálně pedagogické aspekty činnosti a díla Eduarda Štorcha.....	39
2.3 JOSEF ÚLEHLA (1852-1933).....	41
2.4 OTOKAR CHLUP (1875-1956).....	43
2.5 INOCENC ARNOŠT BLÁHA (1879-1960)	45
2.6 STANISLAV VELINSKÝ (1899-1991).....	49
2.7 KAREL GALLA (1901-1985).....	52
2.8 MILAN PŘADKA (1933-2012).....	56
3 MÉNĚ ZNÁMÉ OSOBNOSTI NAŠÍ SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY	59
3.1 JAKUB JAN RYBA (1765-1815).....	60
3.2 JAN NEPOMUK FILCÍK (1785-1837)	61
3.3 JOSEF LIBOSLAV ZIEGLER (1782-1846)	63
3.4 JAN VLASTIMÍR SVOBODA (1800–1844)	64
3.5 KAREL SLAVOJ AMERLING (1807–1884)	66
3.6 JAN ČECHOMIL FORMÁNEK (1809-1878)	68
3.7 JAN SLUNÍČKO (1816-1894).....	69
3.8 FRANTIŠEK SLAMĚNÍK (1845-1919).....	70
3.9 ELIŠKA MACHOVÁ (1858–1926).....	71
3.10 JOSEF KOŽÍŠEK (1861-1933).....	73
ZÁVĚR	75
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	78
SEZNAM OBRÁZKŮ	82

ÚVOD

Sociální pedagogika je v porovnání s jinými vědními disciplínami oborem poměrně mladým. V důsledku toho nemá doposud zcela propracovanou teoretickou základnu. K jeho základním prioritám tak v oblasti výzkumné, vědecké i publikační náleží sjednocení terminologie, jenž je využívána jak ve vztahu k předmětu této vědy, tak i ve vztahu k dalším vědním disciplínám, jakož i vymezení hlavních rysů předmětu zkoumání a uplatnění výsledků zkoumání v praxi. V našich podmínkách je možno za jistý dluh ve vztahu k sociální pedagogice považovat i fakt, že profese sociálního pedagoga nebyla doposud zařazena do katalogu prací. Je možné, že se jedná právě o důsledek doposud nejednotného vymezení této profese u nás.

Jedním z aspektů zkoumání každého vědního oboru je aspekt historický, který je uplatněn i v této práci. Historický aspekt se uplatňuje i v případě sociální pedagogiky. Často je možné se v této souvislosti setkat s názory, k čemu je vhodné se zaobírat věcmi, které byly kdysi a dnes už nejsou a zrovna tak již nenastanou ani v budoucnu. Na tyto názory a postoje je možné namítnout, že stávající stav je výsledkem poměrně dlouhého vývoje, přičemž zárodky současného stavu je zapotřebí mnohdy hledat i poměrně dávno v minulosti. Rovněž tak teorie a praxe sociální pedagogiky prochází určitým vývojem. Pro porozumění současného stavu je tak nezbytné vědět, co v této oblasti předcházelo dnešku. Kromě toho názory dřívějších osobností v tomto oboru mohou být i v dnešní době v lecčem inspirativní. V případě osobností zahrnutých do této práce je minimálně inspirativní jejich entuziasmus a nezištnost, s nimiž se do své sociálně pedagogické činnosti vrhaly.

Tato práce je nazvána „Nové osobnosti české sociální pedagogiky“. Jak předznamenávají předchozí řádky, nepůjde v ní o osobnosti, které žijí a působí v oblasti sociální pedagogiky v současnosti, ale o osobnosti z historie, které obvykle se sociální pedagogikou nejsou spojovány, jakož i o osobnosti, které jsou v řadě případů dnes již téměř zapomenuty. Cílem této práce je na pozadí díla a myšlenek hlavních osobností sociální pedagogiky naší historie připomenout její osobnosti polozapomenuté či málem zapomenuté.

V návaznosti na tento cíl je práce rozčleněna do tří kapitol. V centru pozornosti první kapitoly stojí velikán naší pedagogické vědy, jehož význam přesáhl hranice naší vlasti i tehdejší doby – Jan Amos Komenský. V této kapitole jsou současně zmíněny další osobnosti naší sociální pedagogiky, které žily před ním – Anežka Přemyslovna, Zdislava z Lemberka, Jan Milíč z Kroměříže, Jan Hus a Petr Chelčický. Ve druhé kapitole jsou pak objasněny názory

významných historických osobností české sociální pedagogiky, a to včetně historie poměrně nedávné. K těmto náleží Gustav Adolf Lindner, Eduard Šorch, Josef Úlehla, Otokar Chlup, Inocenc Arnošt Bláha, Stanislav Velinský, Karel Galla a Milan Přadka. Ve třetí kapitole je pak možno se seznámit s osudy, dílem a působením méně známých osobností naší sociální pedagogiky. K takovým náleží Jakub Jan Ryba, Jan Nepomuk Filčík, Josef Liboslav Ziegler, Jan Vlastimil Svoboda, Karel Slavoj Amerling, Jan Čechomil Formánek, Jan Sluníčko, František Slaměník, Eliška Machová a Josef Kožíšek.

1 PRVKY SOCIÁLNĚ PEDAGOGICKÉHO MYŠLENÍ V DÍLE J. A. KOMENSKÉHO A JEHO PŘEDCHŮDCŮ

Ačkoliv ke vzniku sociální pedagogiky došlo až v pozdějším období, lze nalézt prvky sociálně pedagogického myšlení již dříve. Za zmínku v tomto ohledu stojí některé úvahy z děl Komenského předchůdců – Jana Husa a Petra Chelčického a samozřejmě dílo Komenského samotného. Ve vztahu k praktické činnosti je možno zmínit působení Svaté Anežky České (Anežky Přemyslovny), Zdislavy z Lemberka a Jana Milíče z Kroměříže.

1.1 Komenského předchůdci

1.1.1 Anežka Přemyslovna (cca 1211-1282)

Anežka Přemyslovna byla českou princeznou, s největší pravděpodobností nejmladší dcerou českého knížete a později i krále Přemysla Otakara I. a jeho choti Konstancie Uherské. Rok jejího narození není přesně znám. Předpokládá se, že se narodila mezi léty 1205 až 1211, a to zhruba dne 21. ledna, kdy má svátek svatá Anežka Římská, podle níž dostala jméno. Byla výraznou osobností politického, kulturního a společenského života tehdejší doby. Anežka byla velmi vzdělaná, a přestože měla před sebou skvělé vyhlídky ve světské kariéře, dala přednost působení jako řeholnice. Byla abatýší v klášteře Na Františku.¹

Pod vlivem učení svatého Františka z Assisi a kontaktu se svatou Klárou Anežka pochopila, jakou získá jedinec vnitřní svobodu, pokud se oprostí od závislosti na hmotných statcích. V roce 1232 založila při klášteře svatého Františka špitál, kde se naplno projevil její vztah ke znevýhodněným lidem – lidem v tísní, nemocným a chudým poutníkům bez střechy nad hlavou. Její středověký životopisec popisuje, že pro utrpení druhých měla vždy soucitný pohled, pro radost druhých sdílný úsměv. Pomáhala činem a modlitbou všem, kdo to potřebovali.² Jak uvádí Procházka, nelze zpochybnit, že v českém prostředí byla Anežka průkopnicí v organizování chudinské a nemocniční péče.³ Již záhy po její smrti začaly vznikat o ní legendy, které blahořečily jejímu počínání. To bylo také příčinou, že dne 12. listopadu 1989 byla ve vatikánské bazilice sv. Petra kanonizována.

¹MIKULKA, J. *Anežka Přemyslovna*. Praha: Melantrich, 1988.

²KADLEC, J. (red.) *Bohemia sancta: životopisy českých světců a přátel Božích*. 2. vydání. Praha: Česká katolická charita, 1989, s. 171.

³PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. 1. vydání. Praha: GradaPublishing, 2012, s. 17.

1.1.2 Zdislava z Lemberka (1220-1252)

O životě Zdislavy z Lemberka se toho dnes příliš mnoho neví. Narodila se kolem roku 1220 v Křižanově v rodině šlechtice. Jak je zřejmé z údajů o jejím životě, žila v přibližně stejné době jako Anežka Česká. Díky spolupráci s Dominikány v Kolíně nad Rýnem přinesla do Čech tehdejší nejnovější medicínské poznatky a postupy, které jí byly zúročeny při založení špitálu.⁴ Později o ní takřčený Dalimil poznamenal: „*Pět mrtvých jest boží mocí vzkriesila, mnoho slepých prosvietila, chorých a malomocných mnoho uzdravila a nad jinými pracnými veliké divy činila.*“⁵ Za své činy byla nejprve v roce 1907 prohlášena za blahoslavenou a v roce 1995 papežem Janem Pavlem II. prohlášena za svatou.

1.1.3 Jan Milíč z Kroměříže (cca 1325-1374)

Působení tohoto kazatele odráží napjaté období na sklonku panování Karla IV. (1346-1378), kdy sice naše země po stránce hospodářské a kulturní vzkvétaly, avšak spojení světské moci a církve bylo stále častějším terčem kritiky, která se posléze naplno projevila v husitské době. Jan Milíč za této situace nejprve opustil úřednický post v královské kanceláři a později se vydal na dráhu kazatele. V roce 1372 se pod vlivem jeho kázání o nemravném životě několik desítek pražských kurtizán zřeklo svého dosavadního života. Milíčovi se podařilo pro tyto ženy, kterých bylo údajně až osmdesát, zřídit jakýsi ústav, který byl pojmenován jako Jeruzalém. S císařovou podporou jim zajistil ubytování a nechal pro ně vystavět kapli. Bývalé prostitutky v tomto zařízení byly vedeny k modlitbám a k práci, přičemž takto byly vedeny k návratu do běžného života.⁶ Tento Milíčův počín je možno dnešní terminologií charakterizovat jako terénní sociální práci.

1.1.4 Jan Hus (1371-1415)

Český středověký náboženský myslitel, vysokoškolský pedagog, reformátor a kazatel Jan Hus (obrázek 1) se narodil kolem roku 1370 v jihočeském Husinci. Pod vlivem anglického teologa J. Wycliffa (cca 1320 až 1384) se zabíral myšlenkami na nové uspořádání církve a společnosti. Brojil proti prodeji odpustků a zastával se chudých. Při své činnosti Hus po-

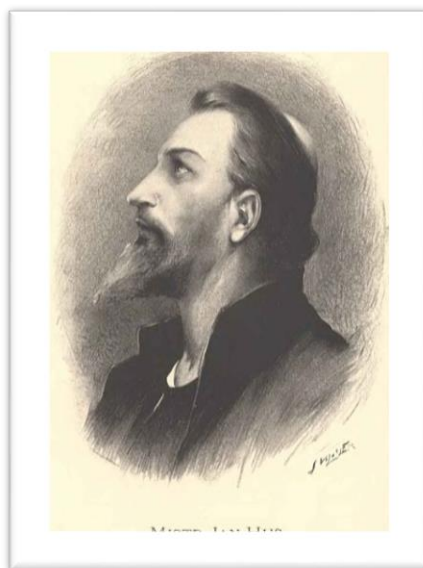
⁴KADLEC, J. (red.) *Bohemia sancta: životopisy českých světců a přátel Božích*. 2. vydání. Praha: Česká katolická charita, 1989, s. 157.

⁵Citováno dle KADLEC, J. (red.) *Bohemia sancta: životopisy českých světců a přátel Božích*. 2. vydání. Praha: Česká katolická charita, 1989, s. 154.

⁶KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. Praha: Zvon, 1991, s. 208.

užíval jak tehdy běžnou latinu, tak i český jazyk, díky čemuž bylo možné přiblížit jeho myšlenky i širším lidovým vrstvám. Češtinu začal Hus používat v roce 1402, kdy začal působit v Praze v Betlémské kapli. Daňhelka uvádí, že v rámci Husovy činnosti je nutno diferencovat mezi jeho kázáními, která byla texty, jež primárně sloužily coby podklad ke kazatelskému projevu, a literárními díly, kterými po odlišné linii naplňoval vlastní nábožensko výchovné poslání, a jimiž taktéž suploval nedostatečný přímý kazatelský kontakt s jeho stoupenci. Z uvedeného vyplývá, že v určitém stádiu Husova česká literární činnost fakticky nahradila jeho dosavadní českou činnost kazatelskou. Kázání a literární díla je tak u Husa zapotřebí chápat jako dvě samostatné oblasti činnosti. Na tomto tvrzení nic nemění ani fakt, že se obě zmíněné oblasti činností po obsahové a ideové stránce i způsobem vyjadřování prolínají, poněvadž každá z nich se vyznačuje vlastními zákonitostmi výstavby, jakož i svými dalšími specifickými osudy.⁷

Obrázek 1 Jan Hus⁸

⁷ HUS, J., DAÑHELKA, J. *Česká sváteční kázání*. 1. vydání. Praha: Academia, 1995, s. 18.

⁸ Zdroj: Jan Vilímek – Mistr Jan Hus.jpg [online]. 28. ledna 2012. [citováno 27. března 2014]. Dostupné z: <http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jan_Vil%C3%ADmek_-_Mistr_Jan_Hus.jpg>

V roce 1409 byl tehdejší českým králem Václavem IV. (1378 až 1419) vydán tzv. Dekret kutnohorský. Touto listinou byl změněn poměr hlasů na pražské univerzitě (pozdější Univerzitě Karlově) na tři české ku jednomu německému. Na jejím přijetí se vedle Husa podíleli i Jeroným Pražský a Jan z Jesenice. Právě na základě této listiny byl Hus zvolen rektorem. Rektorátu se Hus ujal dne 20. října 1409 a v průběhu zvláštní slavnosti pronesl k univerzitním mistrům mimo jiné tato slova: „*Učme se taktěž nikomu neubližovat, všem přáti dobrého, míti úctu k starším, nezáviděti rovným, varovati se vypínání, řídit se rozumem a milovati ctnost. Zachovávejme, co je dovoleno, varujme se zlého pro svoji spásu, nestydme se mluvíti pravdu.*“⁹

Jeho na tehdejší dobu pronikavě radikální smýšlení neuniklo nejvyšším církevním kruhům, které vydaly zákaz kázání v českém jazyce (tzv. interdikt) a samotného Husa uvrhly do klatby. V důsledku tohoto kroku Hus opustil Prahu, kde do té doby kázal v Betlémské kapli, a pobýval nejprve na Kozím Hrádku u Tábora a poté na hradě Krakovec u Rakovníka. Odsud se vydal v roce 1414 na církevní koncil do Kostnice u Bohdamského jezera, kde měl v úmyslu obhájit své náboženské názory. Koncil jej však označil za kacíře, a protože své názory neodvolal, byl dne 6. července 1415 upálen.¹⁰

Jan Hus je u nás znám především jako náboženský reformátor. Jeho odkaz je však mnohem bohatší, o čemž svědčí i výčet jeho nejznámějších prací. K nim náleží spis *Výklad viery, desatera a páteře*, který je možno charakterizovat jakožto výklad tří základních modliteb (tj. Věřím v Boha, Desatera a Otčenáše) určený pro veškeré zájemce, kteří se nemohou účastnit kázání, dále spis *Knížky o svatokupectví*, v němž kritizuje nikoliv jen úpadek církve, která je podle něj zištná, nýbrž společnost jako celek, spisy *O šesti bludiech* či *Postila*. Z hlediska řešené problematiky je zapotřebí vyzdvihnout jeho dílo *Dcerka: o poznání cesty pravé k spasení*, v němž je řešena otázka výchovy dívek.¹¹ V tomto svém díle Hus vysvětluje dívkám, jak žít v souladu s božím slovem, z čehož vyplývá, že se jedná o náboženskou výchovu.¹² V Husově díle je možno dále nalézt sociální prvky zejména v souvislosti s jeho úsilím o zrovnoprávnění veškerých lidových vrstev a taktěž

⁹BARTOŠ, F. M. *Co víme o Husovi nového*. Praha: Pokrok, 1946, s. 52.

¹⁰POLÁŠKOVÁ, T., MILOTOVÁ, D., DVOŘÁKOVÁ, Z. *Literatura: přehled středoškolského učiva*. 2. vydání. Třebíč: Petra Velanová, 2010, s. 25.

¹¹Tamtéž.

¹²HUS, J. *Dcerka: o poznání cesty pravé k spasení*. 2. vydání. Praha: Kalich, 1995.

v souvislosti s jeho reformním učením, jež bylo prezentováno zvláště v jeho kázáních, v nichž poukazyval na zničenost církve.

1.1.5 Petr Chelčický (1390-1460)

Spisovatel, překladatel a radikální český náboženský a sociální myslitel Petr Chelčický bývá často považován za nejbližšího předchůdce J. A. Komenského. Toto jméno je pouze literárním pseudonymem. Jako nejpravděpodobnější varianta pravé identity osoby pod ním vystupujícím je osoba zemana Petra Záhorky ze Záhorčí (v současnosti součást Chelčic), který se narodil kolem roku 1379 a zemřel někdy v průběhu druhé třetiny 15. století.¹³ S touto hypotézou přišel český historik F. M. Bartoš (1889-1972).¹⁴ Chelčický tak pocházel pravděpodobně z nižší venkovské šlechty. Dosáhl univerzitního vzdělání. Jeho činnost náleží převážně do tzv. doby pohusitské, která nastala po porážce husitů od Panské jednoty u Lipan dne 30. května 1434. Udržoval kontakty se stoupenci okruhu Betlémské kaple.¹⁵

Svá díla psal v českém jazyce, přičemž v nich uznával pouze duchovní boj. Již ve své prvotině, traktátu *O boji duchovním* (cca 1421), vyložil Chelčický řadu ze svých stěžejních myšlenek. Tyto vyvěrají z jeho přesvědčení, že člověk má být pasivní, nemá se vzpírat zlému a jeho jedinou autoritou má být Bible se svým přikázáním Nezabiješ. Uznává pouze meč ducha. Dalším jeho významným dílem je *Postila* (cca 1435), v kázání ve formě úvah kritizuje prospěchářství, vyděračství a hamižnost tehdejší církve, jež se obohacuje na úkor obyčejného lidu. Ve spise *Sieť viery pravé* (cca 1440 až 1443), jenž vychází z evangelického líčení o Petrově rybolovu, je Chelčickým využívána symbolika a přirovnání. V alegorii přirovnává církve a pravou křesťanskou víru k síti, do níž jsou loveni spravedliví lidé, kteří jsou určeni ke spasení, kdežto v důsledku špatného života hříšných lidí se tato síť trhá. V důsledku působení dvou velryb – císaře a papeže, který se cítí být nad císařem – je síť natolik potrhána, že v ní téměř nic nemůže již uvíznout. V traktátu *O trojím lidu* (cca 1425) se Chelčický zaměřil na sociální nerovnost, která má souvislost s diferenciací společnosti do tří stavů. Takové dělení je podle něj nesprávné. S poukazem

¹³Sronvej např. MOSTECKÝ, V. Je Petr Záhorka P. Chelčickým? *Jihočeský sborník historický* 25, 1956, s. 97 až 100 nebo nověji MAUR, E. Ještě k Petru Záhorkovi ze Záhorčí. *DocumentaPragensia* 23, 2004 s. 51 až 69.

¹⁴BARTOŠ, F. M. Kdo byl Petr Chelčický? *Jihočeský sborník historický* 15, 1946, s. 1 až 8.

¹⁵BOUBÍN, J. *Petr Chelčický: myslitel a reformátor*. Praha: Vyšehrad, 2005.

na Bibli tvrdí, že lidé si mají být rovni.¹⁶ Myšlenky Chelčického v sociální oblasti vycházely striktně z biblického učení.

Chelčického shora nastíněné myšlenky našly ve své době praktického uplatnění. V roce 1458 vznikla v návaznosti na četbu jeho děl náboženská skupina, jejíž příslušníci hodlali dodržovat Chelčického ideje v běžném každodenním životě. Poněvadž za základní životní pravidlo měli Bibli, odmítali dodržovat světské zákony, neusilovali o dosažení vyššího vzdělání a živili se tělesnou prací. Poté, co si příslušníci této náboženské skupiny zvolili kněze, vznikla nová církevní organizace – Jednota bratrská. Na půdě této organizace se později začaly vést polemiky především ohledně vztahu jejích příslušníků ke vzdělání a účasti na veřejném životě. Nakonec se prosadily názory, podle nichž by se příslušníci Jednoty bratrské neměli sami vylučovat ze vzdělání a participace na veřejném životě. Poté Jednota bratrská začala zakládat školy a její členové vyvíjeli literární činnost. Díky tomu byla v 16. století tato církevní organizace jedním z center vzdělanosti a kultury na našem území, a to na pozadí humanismu, který k nám v této době začal pronikat.¹⁷

1.2 Život a dílo Jana Ámose Komenského

J. A. Komenský (obrázek 2) se narodil jako v pořadí páté dítě svých rodičů (měl čtyři starší sestry) dne 28. března 1592. Zatímco datum jeho narození je známo jistě, místo jeho narození je a zřejmě už i zůstane navždy tajemstvím. V souvislosti s jeho rodištěm bývají totiž zmiňována hned tři místa – obec Komňa, podle níž se jmenoval (některé doklady poukazují na skutečnost, že jeho rodina měla slovenský původ), město Uherský Brod, kde vlastnili jeho rodiče majetek, avšak ve skutečnosti pocházel patrně z obce Nivnice poblíž Uherského Brodu.¹⁸ Místo Komenského narození je již tradičně předmětem bádání komeniologů, kteří mají své úsilí ztíženo tím, že samotný Komenský v různých obdobích svého života vyjadřoval svůj vztah k různým místům. Pokud se v mládí často podepisoval jako Nivnicensis nebo Nivanus (dle obce Nivnice), popřípadě jako Hunnobrodensis (podle města

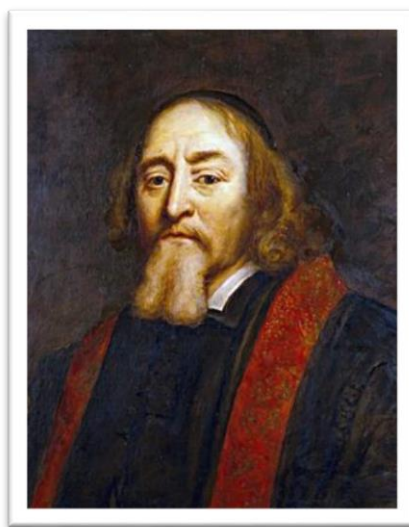
¹⁶POLÁŠKOVÁ, T., MILOTOVÁ, D., DVOŘÁKOVÁ, Z. *Literatura: přehled středoškolského učiva*. 2. vydání. Třebíč: Petra Velanová, 2010, s. 26.

¹⁷POLÁŠKOVÁ, T., MILOTOVÁ, D., DVOŘÁKOVÁ, Z. *Literatura: přehled středoškolského učiva*. 2. vydání. Třebíč: Petra Velanová, 2010, s. 26.

¹⁸Srovnej CETL, J., HORÁK, P., HOŠEK, R., KUDRNA, J. *Průvodce dějinami evropského myšlení*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1985, s. 294 a 295.

Uherský Brod), v pozdějších obdobích svého života se podepisoval buď jako Comenius či Komenský, přičemž v tomto příjmení je zjevná inspirace obcí Komňa.¹⁹

Obrázek 2 J. A. Komenský²⁰

Komenského dětství bylo poznamenáno řadou nepříznivých zvrátů. V roce 1604 osiřel, tehdy se jej ujala teta Zuzana Nohálová, nedlouho poté se staly obětí epidemie i dvě jeho sestry. S tetou pobýval ve Strážnici, kde navštěvoval bratrskou školu. Během jeho pobytu byla v roce 1605 Strážnice vypálena Bočkajovci, vojáky uherského šlechtice Bočkaje, jenž se spojil s Turky proti Habsburkům. V roce 1608 Komenský odešel ze Strážnice do Přerova, kde navštěvoval latinskou školu (bratrské gymnázium) určenou k výchově bratrského kněžského dorostu. V průběhu studia Komenský na sebe upozornil výraznou pílí a nadáním. Tehdy mu také biskup Lanecius podle zvyku Jednoty bratrské přiřkl druhé jméno – Amos – podle biblického proroka téhož jména.²¹

V době studia v Přerově se také seznámil s Karlem starším ze Žerotína (1564 až 1636), významným moravským šlechticem, politikem a spisovatelem (obrázek 3). Ten se také stal

¹⁹BALÍK, V. Komenský a Gumpfenbergův Atlas Marianus. In *Sborník Národního muzea v Praze Acta Musei nationalisPragae*. Řada C – Literární historie, sv. 57, 2012, čís. 1–2, s. 97.

²⁰ ZDROJ: JAN AMOS KOMENSKÝ [online]. Nedaťováno. [cit. 2013-06-09]. Dostupné z: <<http://www.labyrinth.cz/cs/komensky>>

²¹JAN AMOS KOMENSKÝ [online]. Nedaťováno. [cit. 2013-06-09]. Dostupné z: <<http://www.labyrinth.cz/cs/komensky>>

jeho mecenášem a poskytoval mu úkryt a ochranu v době vyhnanství. Karel starší ze Žerotína také přispíval na Komenského studia bohosloví v Německu, kam byl vyslán po tříletém studiu v Přerově. V letech 1611 až 1613 studoval na univerzitě v Herbornu, poté (v letech 1613 až 1614) na univerzitě v Heidelbergu, kde také studia zakončil. Během těchto svých studií Komenský podnikl několik cest po Německu a uskutečnil návštěvu Amsterdamu. Na uvedených školách získal Komenský kvalitní vzdělání, jehož by se mu v tehdejších Čechách nemohlo dostat. Navíc se zde setkal i s protestantskou teorií, jakož i s tehdejší renesanční filozofií. Velký vliv na něj měla empirická teorie poznání anglického filozofa F. Bacona (1561 až 1626), která našla svého odrazu v Komenského pedagogických teoriích.

Obrázek 3 Karel starší ze Žerotína²²

Ze studií zpět na Moravu se Komenský vrátil v roce 1614, kdy mu bylo 22 let. V tomto věku se stal nejmladším učitelem na bratrské latinské škole v Přerově. Později se stal i jejím ředitelem. V době svého působení na škole v Přerově se Komenský snažil zachytit do písemné podoby veškeré vědomosti, jež získal během svých zahraničních studií. Takto

²²ZDROJ: Historie Moravy... Žerotínové [online]. 13. března 2010. [cit. 2013-06-09]. Dostupné z: <<http://promoravia.blog.cz/1003>>

vytvořený spis byl však zčásti ztracen. V roce 1616 se stal knězem, přičemž byl vyslán jako kazatel Jednoty bratrské do Žeravic. O dva roky později (tj. v roce 1618) se stal správcem německého bratrského sboru a školy ve Fulneku. Za svého působení ve Fulneku se také oženil s Magdalenou Vizovskou. Ve Fulneku Komenský prožil nejšťastnější období svého života.

Do dalších osudů Komenského (a nejen osudů jeho) se zásadním způsobem promítly události třicetileté války (1618 až 1648). Porážka českých stavů v bitvě na Bílé hoře dne 8. listopadu 1620 vedla mimo jiné k pronásledování a vyhnání českých evangelíků coby průvodních jevů protireformace. Čapková tuto dobu charakterizuje následujícími slovy: „*Vítězstvím Habsburků byl tradiční vývoj v českých zemích násilně přerušen, byly utuženy nevolnické vazby a zahájena rekatolizace spojená s pronásledováním nekatolíků, které postihlo i Komenského.*“²³ Realita tehdejšího života v českých zemích přiměla Komenského k napsání spisu *Truchlivý*.

Pobělohorské poměry přinutily Komenského, aby se v roce 1621 uchýlil s rodinou pod ochranu Žerotínů do Přerova. Jeho knihy, které byly uloženy na radnici ve Fulneku, byly v rámci katolické misie v roce 1623 spáleny. Nepřízeň osudu jej provázela i v soukromém životě, když mu v průběhu morové epidemie na tuto chorobu zemřela jak žena, tak i jejich dvě děti. Z Přerova odešel do východních Čech, kde přebýval u různých přátel. V době svého pobytu v Brandýse nad Labem napsal mimo jiné i *Labyrint světa a ráj srdce* (původně *Labyrint světa a lusthauz srdce*)²⁴, což bylo největší česky psané dílo 17. století. Vedle tohoto díla sepsal i řadu dalších útěšných náboženských spisů.²⁵ V roce 1624 se podruhé oženil, a to s Marií Dorotou Cyrilovou, která byla dcerou bratrského biskupa Jana Cyrila.

V roce 1628 stihl Komenského osud exulanta. V tomto roce totiž pod vlivem narůstající perzekuce odešel z vlasti do střediska Jednoty bratrské v polském Lešně, kde se záhy stal

²³ČAPKOVÁ, D. Komenského Obecná porada a její význam. In KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských. Sv. I.* 1. vydání. Praha: Svoboda, 1992, s. 13.

²⁴Celým názvem *Labyrint světa a ráj srdce, to jest světlé vymalování, kterak v tom světě a věcech jeho všech nic není než matení a motání, kolotání a lopotování, mámení a šalba, bída a tesknost, a naposledy omrzení všeho a zoufání: ale kdož doma v srdci svém sedě, s jediným Pánem Bohem se uzavírá, ten sám k pravému a plnému myslí upokojení a radosti že přichází.*

²⁵ČAPKOVÁ, D. Komenského Obecná porada a její význam. In KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských. Sv. I.* 1. vydání. Praha: Svoboda, 1992, s. 13.

představeným na gymnáziu. Do Čech mu již nebylo nikdy dopřáno se vrátit. V době odchodu Komenského z vlasti byla jeho činnost zaměřena následujícími směry:²⁶

- působení na panovníky v Evropě – tyto jeho aktivity byly zaměřeny tím směrem, aby panovníci intervenovali za ukončení pronásledování evangelíků v českých zemích a za umožnění návratu těm, kteří museli v důsledku svého vyznání opustit vlast;
- kazatelská činnost – jakožto kazatel a poslední biskup Jednoty bratrské byl autorem množství spisů a pojednání;
- pedagogická práce – coby znamenitý pedagog byl Komenský zván do různých zemí, kde se měl podílet na reformě a modernizaci školství.

V době po Bílé hoře se u Komenského projevují stále silněji tendence o nalezení způsobu, jež by bylo možno aplikovat na řešení veškerých naléhavých problémů tehdejší doby. Kalivoda k tomu uvádí, že „Komenského vize harmonie vzniká z rozporu a disharmonie.“²⁷ Za svého pobytu v Lešně Komenský rozpracovává ideje reformy školství a vyučovacího procesu, které se měly dotýkat rovněž českého školství. Učiněné závěry Komenský hodlal představit široké veřejnosti. Za svého pobytu v Lešně byl Komenský nejen ustanoven za biskupa Jednoty bratrské, nýbrž zde také napsal první pedagogické spisy v českém jazyce. Jednalo se o díla *Informatorium školy mateřské* a *Didaktika*. Lešno se stalo pro Komenského druhým domovem, poněvadž zde při třech pobytech strávil celkově 19 let. Zde napsal i své dílo *Brána jazyků otevřená* s podtitulem v české verzi *Krátký a snadný způsob kteréhokoli jazyka, spolu i se začátky všech umění svobodných, pochopení: v kterémž pod stem titulů v tisíci průpovědech všecka slova celého jazyka obsažena jsou* (1631; latinsky *Janualinguarumreserata* nebo *Janualingvarumreserata*), v němž načrtl své názory na výuku jazyků.²⁸

Vedle jeho zájmu o duchovní a společenské problémy projevoval Komenský zájem i o přírodu a jsoucnost. V této oblasti hodlal vytvořit souhrnné a jednotné dílo. Za tím účelem spolupracoval s různými badateli, kteří mu měli být nápomocni při shromažďování veškerých, tehdy dostupných, poznatků. Přípravné práce na tomto vskutku grandiózním

²⁶JAN AMOS KOMENSKÝ [online]. Nedaťováno. [cit. 2013-06-09]. Dostupné z: <<http://www.labyrinth.cz/cs/komensky>>

²⁷KALIVODA, R. a kol. *Husitská epocha a J. A. Komenský*. 1. vydání. Praha: Odeon, 1992, s. 198.

²⁸NOVÁK, J. V. *Jan Amos Komenský, jeho život a spisy*. Praha: Dědictví Komenského, 1932, s. 165 a násl.

projektu jsou v současnosti označovány souhrnným názvem *Předchůdce vševědy*. Zde Komenský vyzdvihl prospěšnost pansofie (vševědy). Toto jeho dílo vzbudilo zaslouženou pozornost, a to jak mezi odborníky, tak i v politických kruzích.

Ke Komenského příznivcům náležel i německý učenec a podnikatel Samuel Hartlib (cca 1600–1662) žijící v Londýně. Ten se zasloužil o to, že se veřejnost v Anglii obeznámila s Komenského dílem. V roce 1641 byl právě díky Hartlibovým aktivitám pozván do Anglie. Zde měl Komenský navrhnout systém organizace vzdělávání a vědy. Již v následujícím roce (tj. v roce 1642) však angažmá v Anglii opouští, poněvadž se zde jeho snahy v důsledku vypuknutí anglické buržoazní revoluce neseťkaly s patřičným pochopením. Výsledkem jeho zdejší činnosti je mimo jiné i spis *Cesta světla* (1668; lat. *Via lucis*), ve kterém Komenský shrnul své pansofické návrhy.

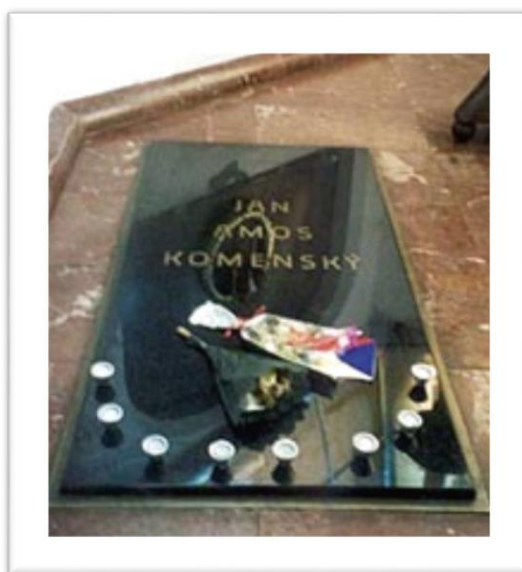
Z Anglie se Komenský vydal do Švédska, kde pobýval na základě pozvání bohatého nizozemského kupce v letech 1642 až 1648. Do Švédska, jakožto tehdejší vojenské mocnosti, vkládal velké naděje – doufal, že by mohlo sehrát významnou roli při osvobození českých zemí z područí Habsburků. Cílem Komenského mise ve Švédsku byla na jedné straně reforma tamního školství, na straně druhé vytvoření jazykových učebnic. Za svého pobytu ve Švédsku Komenský bydlel v Elbingu (nyní leží na území Polska). Zde pracoval na dalším významném díle nazvaném *Nejnovější metoda jazyků* (1649; lat. *Linguarummethodusnovissima*). Pokračoval tady i v rozpracovávání pansofie, jakož i ve shrnutí veškerých základních vědomostí a v pracích na všenápravě, která byla jeho pokusem o navržení reformy lidské společnosti.

V květnu 1649 Komenský uzavírá v pořadí třetí sňatek, kdy se jeho ženou po svatbě v Toruni stala Johanna Gajusová. V roce 1650 začalo jeho působení v Uhrách, konkrétně v Blatném Potoce (maďarsky *Sárospatak*). Reagoval tak na nabídku uherského knížete Zikmunda Rákócziho, aby zreformoval sedmihradské školství, především potocké gymnázium. V Blatném Potoce setrval až do roku 1654. V průběhu svého působení zde Komenský vydal spis nazvaný *Pansofická škola* (1650; lat. *ScholaPansophica*), napsal učebnice *Škola hrou* (1654; lat. *Scholaludus*) a *Svět v obrazech* (1658; lat. *Orbis pictus*)²⁹ a dospívá ke konečné podobě plánu pansofie.

²⁹ Někdy bývá též nazývána *Orbis sensualium pictus*.

Po smrti knížete Rákócziho se v důsledku své oslabené pozice a rostoucí nevraživosti uherských kolegů v čele s rektorem školy Janem Tolnaiem Komenský v roce 1654 vrátil opět do Lešna³⁰, které však bylo v roce 1656 vypáleno. Požáru tehdy padla za oběť nejen Komenského knihovna, nýbrž i řada jeho rukopisů, jež byly teprve připraveny k vydání. Komenský pak měl v úmyslu se uchýlit v Braniborsku, avšak cestou tam jej zastihl dopis Vavřince der Geera, kterým jej zval do Amsterdamu. Zde Komenský pokračoval ve své badatelské činnosti a vydal soubor svých didaktických prací. V letech 1657 až 1658 vydal s podporou amsterdamského senátu pod názvem *Opera didactica omnia* sbírku vlastních 43 didaktických spisů, kterou je možno charakterizovat jako velkolepou vychovatelskou synopsi.³¹ Ve své práci pokračoval neúnavně až do své smrti dne 15. listopadu 1670. Pochován je ve valonském kostelíku v nizozemském Naardenu (obrázek 4).

Obrázek 4 Komenského hrob v Naardenu³²

³⁰Život J. A. Komenského [online]. Nedatováno. [cit. 2013-06-09]. Dostupné z: <<http://www.mjakub.cz/?idm=37>>

³¹ŠTVERÁK, V. *Dějiny pedagogiky*. 1. 2., přeprac. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 124.

³² ZDROJ: VESELÝ, J. Toulky českou minulostí – 458. Nejistý hrob ve valonském kostele v Naardenu [online]. 22. dubna 2003. [cit. 2013-06-09]. Dostupné z: <<http://www.radioservis-as.cz/archiv04/1404/14tipy7.htm>>

Přes pohnutý osud v pobělohorské době se Komenský nikdy nevzdal svých ideálů. Kalivoda a spol. tuto skutečnost trefně vystihli slovy: „*Komenský vstupuje do boje, jenž nevzdává do poslední chvíle. Po vestfálském míru jej mnozí považují za blázna, nicméně Komenský je jednou z mála špičkových osobností této země, která vytrvala do konce a odešla z tohoto světa neporažena a nepokořena. V tom byla, je a bude vždy jeho největší aktuálnost.*“³³ Jeho život je trefně shrnut do označení „učitel národů“, které si pro svoji myšlenkovou bohatost a aktuálnost jeho odkazu bezpochyby právem zasluhuje.

1.3 Pedagogický systém J. A. Komenského

Ústřední myšlenkou Komenského pedagogických úvah i jeho pedagogického systému je idea, že vše má mít svůj přirozený řád, což platí i o výchově. Snahy Komenského vytvořit v pedagogice systém je možné dávat do souvislosti s tendencemi moderních věd po ustrojení synoptických a syntetických obzorů. Ze Speciální didaktiky bylo Komenským vytvořeno šest učebnic pro jednotlivé třídy elementární školy. Tyto učebnice v roce 1631 nahradila již dříve zmíněná dětská encyklopedie o přírodě, člověku a bohu, která byla pojmenována Brána jazyků otevřená. Jedná se o pansofické dílo, které je organicky uspořádáno, přičemž nejde toliko o učebnici latiny, nýbrž i veškerých věcí. O dva roky později – čili v roce 1633 – byla Komenským vydána jakási jazyková příprava k Bráně. Jednalo se o učebnici *Januaelinguarumreseratae vestibulum* (Předsíň Brány jazyků otevřených), jež zahrnovala jen 1 000 nejběžnějších latinských výrazů ve 427 kratičkových větách. Připojena je i stručná gramatika, která byla Komenským pojmenována *Rudimentagrammaticae* (Základy gramatiky).³⁴

V Bráně byla látka uspořádána cyklicky. Počíná se zde základními prvky přírody, načež následují nerosty, rostliny a živočichové a sám člověk. Poté jsou zobrazovány veškeré druhy lidské činnosti a popsány vědy a umění. Na závěr je člověk přiváděn branou smrti až k bohu, jenž je počátkem všeho. Pro učitele Komenský sepsal pokyny, jakým způsobem je zapotřebí jím vytvořené jazykové učebnice (Janua, Vestibulum a Atrium) používat. Tyto pokyny pojmenoval jako *Didacticadisseratio* (Didaktický návod).³⁵

³³ KALIVODA, R. a kol. *Husitská epocha a J. A. Komenský*. 1. vydání. Praha: Odeon, 1992, s. 127 a 128.

³⁴ ŠTVERÁK, V. *Dějiny pedagogiky*. 1. 2., přeprac. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 120.

³⁵ Tamtéž.

K dalším základům Komenského pedagogického systému náležel humanismus. V českých podmínkách došlo v kulturní činnosti ke spojení humanismu a reformace, což byly jinak dva proudy, jež byly původně vůči sobě v protikladu. Tyto ideové proudy působily na Komenského po celý jeho život. Ten se nesl mimo jiné ve znamení boje za lidskost. Jeho snahy v tomto směru determinují jeho společenskou kritiku, rovněž pak nalézají odraz v Komenského teoretické a praktické činnosti. Opomenout nelze ani lidskost, která v jeho pojetí prolíná Komenského pedagogickými názory: „*Škola má být dílnou lidskosti, lidé mají být vychováni jak proto, že jsou lidmi, tak proto, aby byli lidmi, to jest, aby mohli rozvinout své všechny lidské schopnosti. Náprava lidských věcí je cílem celoživotního snažení Komenského.*“³⁶

Komenský jakožto zakladatel moderní pedagogiky vyslovil požadavek, aby byly školy založeny v každém městě a na každé vesnici. Výuka dětí zde měla probíhat společně. Idea společné výuky byla v pedagogickém myšlení novátorská. Díky ní došlo ke zpřístupnění vzdělání pro široký okruh dětí oproti dosavadní praxi, kdy vzdělávání bylo dostupné takřka výlučně pro děti z bohatých rodin, jejichž výuku (obvykle pro jedno až dvě děti) zajišťoval v jejich domácím prostředí rodinný učitel. Požadavek jednotné počáteční školy i zavádění všeobecného povinného vyučování pro všechny děti bez rozdílu pohlaví, náboženství či postavení rodičů vyvěral z Komenského demokratismu, který byl posílen jeho pobytem v Anglii.³⁷ Širší dostupnost vzdělání vyplývala rovněž z faktu, že výuka byla realizována v mateřském jazyce. Do té doby byla výuka založena na memorování složitých textů v latině. Není divu, že jim děti většinou nerozuměly. Látka v mateřském jazyce umožňovala snazší porozumění, pochopení i zapamatování.

Za přínosné je možno označit též to, že podle Komenského by měl být během výuky uplatňován postup od lehčího ke složitějšímu. V rámci výuky by měla být látka srozumitelně vysvětlována a zároveň by mělo docházet k jejímu demonstrování na vhodných konkrétních příkladech. Komenský se rovněž stavěl proti přetěžování žáků nadměrným množstvím učiva. Poznání slova by mělo předcházet poznání věci, tj. poznání slova má navazovat na poznání věci. Komenský se zasazoval o tzv. přirozenou výchovu, přičemž tato výchova má vycházet z poznávání a napodobování přírody. Komenský přišel rovněž s myšlenkou tzv. školy

³⁶POPELOVÁ, J. *Jana Amose Komenského Cesta k všenápravě*. 1. vydání. Praha: SPN, 1958, s. 140.

³⁷ŠTVERÁK, V. *Dějiny pedagogiky*. 1. 2., přeprac. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 121.

v přírodě. Podle jeho názoru by měl jít učitel kdykoliv, kdy je k tomu vhodné počasí, s dětmi ven a učit je tam, kupříkladu pod stromem. Komenský byl rovněž zastáncem názoru, že jednou do roka by děti měly ve škole dostat dárky, přičemž v tomto dni by neměla probíhat výuka. O významu, který přikládal vzdělání, vypovídá i to, že podle něj člověk za vše vděčí právě vzdělání. V České didaktice v této souvislosti poukazuje na skutečnost, že děti mimo lidskou pospolitost, které žily mezi divou zvěří, neovládaly chůzi po dvou, řeč ani lidské chování, a to právě v důsledku absence výchovy a vzdělání.

V Informatoriu školy mateřské, které je jediným jeho dochovaným informatoriem, Komenský jako vůbec první pedagogický myslitel poukázal na nezbytnost systematické předškolní výchovy. Zde Komenský rozpracoval do dvanácti kapitol obsah předškolní výchovy. Informatorium školy mateřské mělo být pro matky návodem, jak vychovávat děti ve věku do šesti let („v klínu mateřském“). Komenský v něm upozornil na význam a důležitost výchovy smyslů dítěte coby nejdůležitějšího zdroje poznání, jakož i první cesty k mravní výchově. Poukázal zde rovněž na specifika způsobu vnímání u dětí, dále na význam pohybu ve spojení s hrou a činností z hlediska vývoje myšlení dítěte, na význam osvojení manuálních dovedností a v neposlední řadě též na aspekty vospívání mravního a citového u dítěte v nejtětlejším věku. Komenský si uvědomoval významu dosažení takového stavu u dítěte, kdy jsou jeho fyzické i psychické projevy v harmonii. S ohledem na Komenského dosud zmíněné názory tak Informatorium školy mateřské zahrnuje systém, jehož součástí jsou výchova rozumová, mravní a náboženská i prvky výchovy estetické. Komenský kladl akcent na význam vnitřních a vnějších činitelů předškolní rodinné výchovy, především pak zdůrazňoval důležitost vztahu rodiny a školy. Opomenuty nebyly v Informatoriu ani rady budoucím matkám.³⁸

Již v době práce na Didaktice se Komenský zaobíral myšlenkou pansofie nebo též vševědy (všemoudrosti). Komenský měl v úmyslu vytvořit nejprve k Bráně jazyků filozofickou a literární obdobu v podobě Brány věcí (*Januarerum*). Aby vyšel vstříc přání S. Hartliba, sepsal Komenský Nástin vševědných projektů. Navrhoval zřízení didaktické koleje coby školy škol (akademii), na níž by učenci bádali nad základy věd, šířili světlo moudrosti a přinášeli by prospěch lidstvu v podobě užitečných vynálezů. Komenského pansofické snahy obsahovaly taktéž chiliastický aspekt, který byl ztělesněn jeho názorem, že na příchod

³⁸KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. 2. vydání. Praha: Academia, 2007.

tisícileté říše míru musí být lidstvo připraveno skrze úsilí na nápravě veškerého života, zejména pak všeobecným osvícením rozumu. Spásy může lidstvo podle Komenského dojít pouze cestou pansofie, která odstraní nevědomost, v důsledku čehož zmizí i možnost válek. Vládu bude mít v rukou sbor mudrců a dojde k zavedení nové společné umělé řeči, která nahradí obtížnou latinu. K poznání všeho, pro všechny a všude (omnes, omnia, omnino) budou sloužit níže uvedené institucionální prostředky, z nichž některé již byly zmíněny:³⁹

- univerzální knihy;
- univerzální školy;
- univerzitní sbor vědců z celého světa;
- umělý univerzální jazyk.

Jak upozornil Palacký, v díle *Methoduslinguarumnovissima* (Nejnovější metoda jazyků) se Komenský projevil nikoliv jen coby jeden z prvních teoretiků jazykového vyučování, nýbrž i jakožto jeden z předchůdců srovnávacího jazykozpytu.⁴⁰ Komenským byla vytvořena soustava didaktiky vyučovacího předmětu, jenž v jeho době byl hlavním předmětem vyučování. Současně vychází z obecných pedagogických idejí, které vyložil a uplatnil v Didaktice. Celý tento spis založený na pansofických základech odpovídá Komenského názoru v tom směru, že vzdělání v jazycích je pouze součástí vzdělání, částí moudrosti, ke které má být mládež ve školách vedena.⁴¹

V díle *Methoduslinguarumnovissima* jsou aplikovány taktéž kardinální požadavky metody přirozené, jež jsou redukovány do tří níže uvedených redukováných zásad.⁴²

- Jakékoliv poznávání věcí a jmen musí probíhat souběžně (*ut lingua cumintellectuparallelesemperprocedant et depoliantur*), což dále předpokládalo, že se děti nebudou učit v duchu tehdy uplatňovaného verbalismu poznávat toliko slova, nýbrž i věci, a sice pokud je to jen trošku možné veškerými smysly (*omnia per autopsiam, autolexiam et autopraxiam*). Ze zmíněné zásady pedagogického realismu vychází i Komenského dílo *Orbis pictus*.

³⁹ŠTVERÁK, V. *Dějiny pedagogiky*. 1. 2., přeprac. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 121.

⁴⁰PALACKÝ, F. *Život Jana Amose Komenského*. Praha: Adolf Synek, 1929.

⁴¹Srovnej např. KYRÁŠEK, J. *Vývoj pedagogické soustavy J. A. Komenského*. Praha: Academia, 1967.

⁴²ŠTVERÁK, V. *Dějiny pedagogiky*. 1. 2., přeprac. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 122.

- Veškeré vyučování musí být realizováno správným postupem, který spočívá od jednoduššího k obtížnějšímu, od názoru k paměti a odtud zpátky k soudnosti. Následně dále od ratio k oratio, čili to, čemu bylo porozuměno, je nezbytné vyjádřit slovem a provést skutkem. Jedná se tedy o zásadu výběru a koncentrace učiva a jeho praktického využití.
- Je nezbytné užít snadný a příjemný způsob, jenž vede přímo k cíli, látka musí být vybírána taková, která je užitečná pro život, a vše musí probíhat radostně a bez donucování (*omnia sponte fluant, violentia absiterum*).

Ve své práci Scholapansophica Komenský vyložil plán na založení sedmitřídní pansofické školy. V praxi se mu však podařilo otevřít jen první tři třídy, kterými byly Vestibulum, Janua a Atrium. Zde se vyučovalo věcné učení a učení jazykové, dále náboženství, psaní, počty, měřictví a zpěv. K dalším plánovaným třídám náležela filosofika (4. třída), logika (5. třída), politika (6. třída) a konečně i theologika (7. třída).

Za nejvýznamnější Komenského pedagogické dílo je považován jeho spis *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* (Obecná porada o nápravě věcí lidských). Zde se vedle reformy vědění vyskytuje rovněž návrh reformy „věcí lidských“. Tento návrh má formu reálného projektu, jehož cílem je změna světa skrze výchovu. Zmíněný spis představuje souborné dílo, jež mělo být podle Komenského záměru základem jeho pansofických snah. Toto dílo sestává z následujících svazků:⁴³

- Panegersia – pojednává o všeobecném probuzení lidstva. Obsahuje taktéž výzvu k nápravě porušených věcí lidských.
- Panaugia – vysvětluje prostředky k všeobecnému osvětlení, osvícení rozumu.
- Pantaxie (nebo též pansofia v užším smyslu) – objasňuje utřídění veškerého poznání a osm stupňů (gradů) nápravy.
- Pampadeia – zůstala nedokončena a byla zaměřena na učebnice pro jednotlivé třídy všeobecné výchovné soustavy. Jsou zde shrnuty i základní myšlenky a zásady „všestranné a důkladné“ metody.
- Panglottia – nastiňuje Komenského plán sjednocení lidstva za využití umělého jazyka.

⁴³KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1992.

- Panorthosia – zde Komenský vykládá ideje všeobecné nápravy věcí, přičemž pojednává o třech základních věcech lidských (*res humanae*), kterými jsou politika, náboženství a vědění.
- Pannuthesia – jedná se o všeobecnou výzvu k dobrovolné účasti všech lidí na nápravě světa prostřednictvím výchovy.

1.4 Sociálně pedagogické aspekty Komenského díla

Přestože se Komenský proslavil pedagogickými (a z nich zejména didaktickými) díly, nelze v žádném případě opomenout ani sociálně pedagogické aspekty jeho díla. Jakožto představitel osvícenství Komenský nezřídka zdůrazňoval společenský význam a rozměr vzdělávání, jakož i roli výchovy v průběhu jeho vývoje a při vývoji společnosti. Jak vyplynulo z předchozího výkladu, Komenský spojoval systém celoživotního vzdělávání s otázkami sociální všenápravy člověka a společnosti, respektive světa. Myšlenka nápravy člověka a společnosti ve vzájemném vztahu k celku světa vycházela z české tradice sociálně-revolučních idejí husitství a reformace.⁴⁴

Ze sociálně pedagogického hlediska jsou zajímavé především dvě části Komenského díla Obecná porada o nápravě věcí lidských, a to Pampadeia (Vševýchova) a Pannorthosia (Všenáprava). V uvedeném díle Komenský chápe výchovu coby základ všennápravných snah. Podle jeho názoru, který vyjádřil ve Vševýchově, má všeobecné narušení světa svůj původ v kořenech. Z toho důvodu musí i všeobecná obnova světa začít právě v kořenech. Ve Všenápravě pak Komenský vyjádřil své přesvědčení, že náprava věcí veřejných musí započít nápravou školy.⁴⁵

Komenský jakožto filozof, pedagog, reformátor, teolog a sociální myslitel, jenž usiloval o „nápravu věcí lidských“, je i v současnosti inspirací i pro oblast sociální pedagogiky, jež vždy dává do souvislosti výchovné aspekty se sociální pomocí. Lze přisvědčit názoru Hroncové, která konstatuje, že sociálně pedagogická dimenze Komenského díla není v teoretické rovině dostatečně rozpracována, ba ani doceněna.⁴⁶ Pregnantně vyjadřují podnětnost Komenského myšlenek o vzájemném vztahu výchovy a vzdělávání se všennápravou

⁴⁴ČAPKOVÁ, D. *Myslitelsko-vychovatelský odkaz Jana Amose Komenského*. 1. vydání. Praha: Academia, 1987, s. 34.

⁴⁵KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1992.

⁴⁶HRONCOVÁ, J., EMMEROVÁ, I., KRAUS, B. a kol. *K dejinám sociálnej pedagogiky v Európe*. 1. vydání. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2008, s. 34.

člověka, společnosti i světa následující slova: „*Někteří se pokoušeli napravovat školy. Jiní chtěli napravovat církve a jiní opět státy. Jestliže se však všichni současně v sobě nenapravíte a nebudete-li současně napravovat všechno, co vzájemně souvisí, nikdy se nedostanete kupředu, všechno bude upadat a měnit se v chaos.*“⁴⁷

⁴⁷ČAPKOVÁ, D. *Myslitelsko-vychovatelský odkaz Jana Amose Komenského*. 1. vydání. Praha: Academia, 1987, s. 154.

2 SOCIÁLNĚ PEDAGOGICKÉ MYŠLENÍ V HISTORII U NÁS

V této části práce budou zmíněny hlavní osobnosti – nositelé sociálně pedagogického myšlení i osobnosti, které sociální pedagogiku uplatňovali v běžné každodenní praxi, čímž dokazovali její potřebnost a životaschopnost.

2.1 Gustav Adolf Lindner (1828-1887)

2.1.1 Život a kariéra Gustava Adolfa Lindnera

Gustav Adolf Lindner se narodil dne 11. března 1828 v Rožďalovicích, což je vesnice ležící mezi Nymburkem a Jičínem. Jeho rodiči byli Václav Lindner a Kateřina Lindnerová. Otec, který byl původem Němec, pracoval v panském pivovaru jako sládek, a proto byla rodina po materiální stránce dobře zabezpečena. Vzhledem k této okolnosti se mladému Lindnerovi dostalo kvalitního vzdělání. Nejprve navštěvoval základní farní školu v Rožďalovicích, na níž byla vedena výuka v českém jazyce. Posléze navštěvoval hlavní školu v Jičíně, na níž již tehdy byla vedena výuka i v německém jazyce.⁴⁸ Obdobná situace byla taktéž na gymnáziu v Mladé Boleslavi a na Akademickém gymnáziu v Praze.

Poté, co ukončil středoškolské vzdělání, mladý Lindner studoval na vyšší přípravné škole v Praze, kde se nejprve zabýval studiem práva, následně pak filosofie, matematiky a fyziky. V průběhu pražských studií filozofie se Lindner poprvé setkal s filozofií německého filozofa, psychologa a významného pedagoga 19. století Johanna Friedricha Herbart (1776-1841), která v budoucnu do velké míry ovlivnila jeho dílo.⁴⁹ Vedle studia filozofie se Lindner zabýval také studiem klasického spisovatelství a české literatury, jakož i psychologie a pedagogiky.⁵⁰ Počínaje rokem 1846 se začal Lindner věnovat vztahu psychologie a náboženství. V témže roce (konkrétně v měsíci říjnu) byl přijat ke studiu do katolického bohosloveckého semináře v Litoměřicích.⁵¹

Dalším mezníkem v Lindnerově životě byl revoluční rok 1848. Lindner se tehdy angažoval za přiznání některých práv a svobod studentům. Poté, kdy režim situaci stabilizoval, byly

⁴⁸CACH, J. *Gustav Adolf Lindner: život a dílo zakladatele pedagogiky na filozofické fakultě Univerzity Karlovy*. 1. vydání. Praha: Universita Karlova, 1990, s. 11.

⁴⁹ NOVÁK, J. *Gustav Adolf Lindner*. Praha: Česká grafická unie, 1941, s. 5.

⁵⁰ Tamtéž, s. 6.

⁵¹CACH, J. *Gustav Adolf Lindner: život a dílo zakladatele pedagogiky na filozofické fakultě Univerzity Karlovy*. 1. vydání. Praha: Universita Karlova, 1990, s. 13.

dříve povolené úlevy odvolány a Lindner byl vyzván, aby „dobrovolně“ požádal o propuštění ze semináře.⁵² Lindner pak seminář skutečně opustil. Události revolučního roku ho však po politické, občanské i vlastenecké stránce natrvalo ovlivnily. Po roce 1848 Lindner studoval naráz několik oborů nově na Karlo-Ferdinandově univerzitě. V téže době se Lindner, vedle aktivní účasti na činnosti Akademického čtenářského spolku, v jeho počátcích angažoval i v deníku *Constituell'allgemeine Zeitung von Böhmen*, jakož i publikoval v *Ranním listu*.⁵³

Ačkoliv se Lindner zpočátku zabýval opět studiem práva, později u něj převážil zájem o spisovatelství, filosofii, pedagogiku, matematiku a přírodní vědy, obzvláště fyziku. Především pak je zapotřebí upozornit na Lindnerův velký zájem o vychovatelství.⁵⁴ V roce 1851 Lindner studia na škole v Praze ukončil, přičemž dosáhl učitelské aprobace. Již záhy po ukončení studia zahájil svoji učitelskou kariéru. Do března 1855 vyučoval na gymnáziu v Jičíně filosofii, matematiku, fyziku, geologii, český a německý jazyk a spravoval zde také fyzicko-matematický kabinet.⁵⁵ Poté byl přeřazen do Celje v dnešním Slovinsku. Zde se seznámil a oženil s Magdalenou Zamolo, dcerou místního podnikatele staveb Jana Zamola, s níž měl celkem osm dětí.⁵⁶ V Celje Lindner působil šestnáct let. Za tohoto svého angažmá napsal a vydal množství učebnic a dalších publikací.

Přes svoji žádost o přeložení na místo ředitele na škole v Jičíně se Lindner dne 2. října 1871 stal ředitelem německého reálného gymnázia v Prachaticích. Úroveň jeho vybavení však byla v této době nevalná a počet jeho žáků byl nízký, proto není divu, že Lindner několikrát žádal neúspěšně o přeložení. Akceptována byla až jeho žádost o místo druhého ředitele učitelského ústavu v Kutné Hoře, kam byl přemístěn v roce 1872.⁵⁷ Tento ústav měl v souvislosti s probíhající reformou rakouského školství doplnit mezery ve vzdělání pedagogů gymnázií. Zde Lindner přednášel vychovatelství, všeobecné vyučování, logiku, psychologii a dějiny pedagogiky a školství. Již záhy za svého působení v Kutné Hoře získal pověst vynikajícího pedagoga. K jeho počínům zde náleželo mimo jiné i sestavení

⁵² NOVÁK, J. *Gustav Adolf Lindner*. Praha: Česká grafická unie, 1941, s. 9.

⁵³ CACH, J. *Gustav Adolf Lindner: život a dílo zakladatele pedagogiky na filozofické fakultě Univerzity Karlovy*. 1. vydání. Praha: Universita Karlova, 1990, s. 14.

⁵⁴ LINDNER, G. A. *Myšlenky k psychologii společnosti jako základ společenské vědy: O utajených představách*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1929, s. 25.

⁵⁵ Tamtéž, s. 32 a 33.

⁵⁶ Tamtéž, s. 50.

⁵⁷ NOVÁK, J. *Gustav Adolf Lindner*. Praha: Česká grafická unie, 1941, s. 26.

dvou dokumentů, které byly pojmenovány jako *Pedagogické dvanáctero* a *Didaktické dvanáctero*. Tyto byly vyvěšeny ve třídě na čelním místě. Jeho pedagogická činnost byla v roce 1873 oceněna vyznamenáním zlatého kříže s korunou. O šest let později pak byl jmenován školním radou.⁵⁸ V této době se Lindner taktéž aktivně zabýval tvorbou pedagogicko-didaktických publikací.

Působení v Kutné Hoře Lindnera nenaplňovalo zcela, proto se u něj neustále projevovala tendence najít si jiné pracovní místo, a to zejména někde na univerzitě. Jeho snahy však narážely stále na odmítání. Tento stav jej znechutil natolik, že v roce 1878 odmítl nabízené místo v Praze. Toto jeho rozhodnutí mělo taktéž souvislost s jeho nedobрым zdravotním stavem. Ten jej přinutil, aby v roce 1882 absolvoval léčení ve Štýrsku, jež mu výrazně prospělo. Po návratu do Čech v srpnu 1882 byl ustanoven řádným profesorem filozofie a pedagogiky na filozofické fakultě české větve univerzity v Praze. V uvedeném roce se totiž Karlo-Ferdinandova univerzita v Praze rozdělila na dvě části – na německou a českou. Lindner zde přednášel pedagogiku, psychologii, logiku, noetiku, etiku a dějiny pedagogiky. Zmínit je zapotřebí rovněž to, že zde řídil pedagogický seminář. Jeho činnost v tomto období zahrnovala rovněž přednášky na půdě nejrůznějších studentských a učitelských spolků.⁵⁹

Lindnerovy aktivity v tomto období vyvolávají jak kladné reakce, tak se stává i terčem veřejných útoků vůči své osobě. Jeho literární činnost v tomto období již není tak obsáhlá, jako dříve. V tomto ohledu se projevila únava z celoživotního vypětí. Velké množství článků i publikací z tohoto období byla nakonec publikována až po jeho smrti. Pracovní vypětí se na Lindnerovi podepsalo na zdravotním stavu. Prodělal mrtvici, z níž se sice zotavil, avšak pozvolna se rozhodl ukončit svoji aktivní kariéru. Dne 16. října 1887 náhle ve věku 59 let umírá. Pohřben byl s poctami na vyšehradském hřbitově v Praze, přičemž na jeho hrobě je vytesán nápis: „*V nitru svém at' každý hledá, čeho svět mu nikdy nedá.*“

2.1.2 Dílo a sociálně-pedagogické myšlenky Gustava Adolfa Lindnera

Lindnerova publikační činnost byla velmi obsáhlá, přičemž zahrnovala práce z různých odvětví – od filosofie a sociologie přes psychologii a antropologii až k pedagogice. Právě Lindnerův pedagogický odkaz má největší význam a je z pohledu problematiky řešené

⁵⁸ NOVÁK, J. *Gustav Adolf Lindner*. Praha: Česká grafická unie, 1941, s. 27.

⁵⁹ Tamtéž, s. 36.

v této práci nejvíce relevantní. Z toho důvodu bude věnována pozornost především jeho pedagogickým dílům, která mají vztah k sociální pedagogice.

Prvním takovým dílem je spis „O vychovatelství“. V něm Lindner kladl mimořádný důraz na vývoj jedince. V tomto ohledu vycházel z premisy, že člověk, stejně jako kterýkoliv jiný organický jedinec, prochází ustavičným vývojem. Podstatou tohoto vývoje je nepřetržitá přeměna od jednoho stupně ke stupni dalšímu. Kterýkoliv z předchozích stupňů je přitom příčinou a současně i zárodkem bezprostředního stupně následujícího. Tento vývoj však není spojen se segregací od okolního světa, poněvadž celý svět participuje na jednom velkém vývoji, kterému je podřízen vývoj jednotlivců.⁶⁰

Lindner tedy poukazoval na vnější determinovanost vývoje každého jedince. Na tomto vývoji se podílí mimo jiné i podpora nějaké společnosti. Právě působení celku je společně s podporou jedince ze strany okolí podle Lindnera výchovou v širším slova smyslu. Není přitom důležité, zda je tento vliv či podpora provázena úmyslem nebo ne. V uvedeném smyslu tedy výchova představuje doplněk vývoje. Výchova přírodou je jím označována coby základní. Uskutečňuje se v souladu se zákony přirozeného vývoje. Děje se tak zvláště dle zákona setrvačnosti, který spočívá na pudu po zachování sebe sama. Jeho projevy jsou dědičnost, čili přenos typických znaků některého rodu z předků na potomky. Vedle tohoto zákona se při přírodní výchově uplatňuje taktéž zákon proměnlivosti (variability). Tento v dalším průběhu získává postavení zákona pokroku.⁶¹

Lindner pojímá přírodu jakožto souhrn všech sil, které pronikají vším vesmírem, a způsobují na jiném místě a odlišném čase vždy jiný následek. Ačkoliv se na každém místě a v každém čase projevuje odlišně, je příroda přísnou jednotou. Konotace přírody diferencuje na prostorové a časové, vlivy přírody pak podle něj mohou být světové či pozemské. Zatímco ke světovým vlivům přírody není příliš co uvést, poněvadž nejsou doposud prozkoumány, k pozemským vlivům řadí např. podnebí nebo potravu, která je obživou člověka. Vedle již uvedeného příroda jedince vychovává ve dvou směrech – prostřednictvím dědičnosti a prostřednictvím přizpůsobování. Děje se tak ve shodě s oběma shora zmíněnými zákony přirozeného vývoje. Naznačený mechanismus funguje tak, že dědičnost zajiš-

⁶⁰ NOVÁK, J. *Gustav Adolf Lindner*. Praha: Česká grafická unie, 1941, s. 44.

⁶¹ Tamtéž.

tuje přenos rodových znaků z generace na generaci, přizpůsobení pak zajišťuje vývoj specifických a jedinečných znaků v rámci jednoho určitého pokolení.⁶²

V rámci přirozeného vývoje Lindner diferencuje mezi dvěma druhy vývoje. Tím prvním je vývoj ontogenetický (nebo též bytorodý), tím druhým vývoj fylogenetický (nebo též kmenorodý). Uvedené členění je možno chápat i jako rozčlenění přirozeného vývoje na vývoj člověka a vývoj lidstva. Výchova uskutečňovaná přírodou je zajišťována na jedné straně skrze vnitřní vlohy, na straně druhé skrze vnější podněty, jež vnitřní vlohy uvádějí v činnost. Prostřednictvím zděděných vloh se jedinec připodobňuje řadě svých předků, přičemž hlavně nabývá všech znaků, kterými se shodují jeho předci coby potomci společenského praděda. Souhrn zmíněných znaků Lindner označuje pojmem „lidský typus“.⁶³

V případě člověka namísto přírody přebírá do jisté míry výchovu společnost. U této výchovy mechanismus funguje tak, že jedince připodobňuje ke své kultuře. Odlišnost kulturního od přirozeného spočívá v tom, že přirozené vychází z příčin, kdežto kulturní vychází z účelu a konců. Kultura je v tomto smyslu světem účelu a světem svobody, přičemž má postavení nad světem přírody. Toto její postavení vyvěrá ze svobody člověka. Lindner pojímá kulturu jakožto časový stav společenské vzdělanosti v relaci k takovým okolnostem, jakými jsou společenské názory a mravy, formy života politického, náboženského a hospodářského a konečně i způsoby práce a zábavy.⁶⁴

Vedle výše rozebírané výchovy v širším slova smyslu považuje Lindner za další formativní činitel v oblasti výchovy výchovu v užším slova smyslu. Výchova v užším slova smyslu se zpočátku projevuje neuvědoměle a instinktivně. Až posléze nabývá uvědomělejší a účelnější charakter. Podstata výchovy v užším slova smyslu záleží v úmyslném působení dospělých lidí na lidi nedospělé, které je uskutečňováno s cílem utvářet je v rámci určité lidské pospolitosti takovým způsobem, jenž je vyžadován povšechným lidským ustanovením. Výchova v užším smyslu nepřináší očekávaný efekt za předpokladu, že je odtržena od přírody a společnosti. Naopak za předpokladu, že se dokáže zmocnit přírody a společnosti, je výchova podle Lindnera všemohoucí. Tehdy jde o výchovu v širším slova smyslu.⁶⁵

⁶² NOVÁK, J. *Gustav Adolf Lindner*. Praha: Česká grafická unie, 1941, s. 45.

⁶³ Tamtéž, s. 46.

⁶⁴ Tamtéž, s. 48.

⁶⁵ Tamtéž, s. 49.

U Lindnera je možné se setkat s periodizací doby výchovy od narození do doby dospělosti. Tuto člení do tří relativně samostatných období, která trvají vždy sedm let. Těmito obdobími jsou doba dětství, která je vymezena narozením a výměnou zubů u dítěte, dále doba pacholenství, která nastává po výměně zubů a končí nástupem puberty (tj. věkem 14 let), a doba jinošství (nebo také panenství), jež trvá od nástupu puberty do doby pohlavní dospělosti, tedy do 21 let.⁶⁶

Lindner se v tomto svém díle vyjadřuje taktéž k účelu výchovy. Jeho pojetí a vymezení účelu výchovy je přitom založeno na dvou aspektech – vzhledem k formě a vzhledem k obsahu či věci. Není úkolem vychovatele, aby s chovancem dosáhl jeho životní cíl, nýbrž mu musí poskytnout vše, čeho bude v budoucnu k jeho dosažení potřebovat. Lindner neklade rovnítko mezi účel výchovy a účel života. Je tomu tak z toho důvodu, neboť výchova představuje pouze přípravu k životu. Z uvedeného pak dovozuje konkrétní účel výchovy, jenž spočívá ve zjednávání takových podmínek, které jsou v maximální možné míře vhodné k samostatnému vývoji příštího mravního charakteru daného jedince. Lindner se zabývá i klasifikací metod výchovy, kdy uvádí, že je možno rozlišovat čtyři druhy výchovy:⁶⁷

- výchova k samostatnosti – tato se děje za využití metody pedagogické vlády;
- výchova ke vzdělávání – tato je uskutečňována pomocí metody vyučování;
- výchova ke šlechtnému smýšlení – je prováděna prostředkem návodu (může se jednat např. o křesťanskou výchovu);
- výchova ke správnému jednání – její metodou je výchova k charakteru.

Lindner se zabývá taktéž osobností vychovatele, který má být jednak vzorem, jednak nástrojem pro výchovu. Profesionální vychovatel (vychovatel z povolání) musí ovládat „vychovatelskou vědu“ a zároveň musí disponovat určitou zručností k výkonu takovéto činnosti. Přirozené vychovatelství, které má v sobě ve větší či menší míře každý člověk, shledával pro profesionálního vychovatele jako nepostačující. K výkonu této profese jsou podle Lindnera nezbytné i vědomosti z tzv. pomocných věd pedagogických. K nim podle něj náleží člověkověda (tělovýchova a psychologie), etika, logika (morálka poskytuje vychovateli účel a psychologie pak prostředky), sociologie a nauka o vývoji.⁶⁸

⁶⁶ NOVÁK, J. *Gustav Adolf Lindner*. Praha: Česká grafická unie, 1941, s. 49.

⁶⁷ Tamtéž, s. 53.

⁶⁸ KRÁL, J. *Studie o G. A. Lindnerovi*. Bratislava: Filosofická fakulta University Komenského, 1930, s. 143.

Za jedno z nejdůležitějších Lindnerových děl je možno považovat jeho spis *Pedagogika na základě nauky o vývoji přirozeném, kulturním a mravním*, který dokončil v roce 1888. Toto jeho dílo je možno bez nadsázky hodnotit jako stěžejní dílo z hlediska rozvoje sociální pedagogiky na našem území. V jeho úvodu Lindner zdůraznil, že pedagogika má úzký vztah k takovým vědám, jakými jsou psychologie, etika, biologie, sociologie, historie apod., přičemž současně dodává, že s největší pravděpodobností neexistuje vědní obor, který by k pedagogice neměl žádnou vazbu.

O tomto jeho díle je možno uvést, že má účelnou strukturu. Lindner v něm systematicky charakterizuje jednotlivé součásti pedagogiky i její smysl. Úvod je vyhrazen vymezení základních pojmů. Následně se práce již zcela zabývá takovými tématy jako základní pojmy vychovatelství, proces vývoje jednotlivce, jeho zákony, stanovisko člověka v přírodě, možnosti a meze výchovného působení, prameny a rozdělení pedagogiky apod. Po tomto, v podstatě propedeutickém, úvodu následuje rozbor pedagogické diaetetiky a psychologie (čili pedagogické antropologie), kam kromě jiného řadí pedagogickou diaetetiku, pedagogickou psychologii, vývoj na základě psychického mechanismu, vývoj mluvy a mysli aj. Za stěžejní část tohoto jeho díla lze považovat část, která je věnována účelům, prostředkům, metodám a útvarům výchovy.⁶⁹

Celým tímto Lindnerovým dílem prolíná sociálnost ve výchově, která znamená, že cíle a výchovné působení na jedince jsou záležitostí společenských celků. Lindner se domnívá, že společenské poslání výchovy má souvislost s kulturním pokrokem společnosti, s obecnou vzdělaností a s národními kulturními tradicemi a náboženstvím. Podle jeho názoru má být člověk vychováván jakožto člen občanské společnosti. V chovanci je dle jeho názoru nezbytné rozvíjet předpoklady, jež mu umožní dosáhnout svého životního poslání i pracovního uplatnění v souladu se specializovaným vzděláním. Lindner tímto pojetím poskytl dostatečný prostor k tomu, aby mohla být vytvořena soustavná koncepce sociální pedagogiky. Na tomto místě je však zapotřebí uvést, že Lindner pedagogiku coby celek pojímal jakožto sociální vědu. „Pedagogika nemůže vycházet z představy jedince, protože ten je

⁶⁹ LINDNER, G. A. *Pedagogika na základě nauky o vývoji přirozeném, kulturním a mravním*. Roudnice: A. Mareš, 1888.

pouze součástí společenského celku. Proto je nutno, aby se pedagogika uchýlila k sociologii...“.⁷⁰

K idejím prezentovaným v díle *Pedagogika na základě nauky o vývoji přirozeném, kulturním a mravním* je možno uvést, že jsou nejen pregnantně formulovány, nýbrž i jeho celkové členění pedagogiky je velmi dobře rozpracováno a strukturováno. V této souvislosti lze uvést, že systematická pedagogika podle Lindnera sestává z pedagogiky filosofické, kam spadá pedagogika individuální (pedagogická antropologie, pedagogická teologie a pedagogická metodologie) a pedagogika sociální, a z pedagogiky praktické, kterou lze členit na pedagogiku všeobecnou a zvláštní.⁷¹

Svým dílem Lindner připravil živnou půdu pro vznik reformně pedagogického hnutí, jehož představiteli na přelomu 19. a 20. století u nás byli zejména Josef Úlehla (1852-1933) a Jan Mrazík (1848-1923), ve dvacátých letech 20. století pak především Otakar Chlup (1875-1965) a Václav Příhoda (1889-1979). Hlavní pozornost pedagogického reformismu byla zaměřena na obecnou a měšťanskou školu. Snahy o racionalizaci školství a pedagogiky soustřeďovaly hlavní pozornost na otázky vyučování a vyučovací prostředky. Při řešení cílů výchovy převládala psychologická hlediska. Je tedy zřejmé, že Lindner ovlivnil nikoliv jen své vrstevníky, nýbrž i další generace učitelů a pedagogů. Právě jeho zásluhou dostala sociální pedagogika u nás pevné základy.

2.2 Eduard Štorch (1878-1956)

2.2.1 Život a dílo Eduarda Štorcha

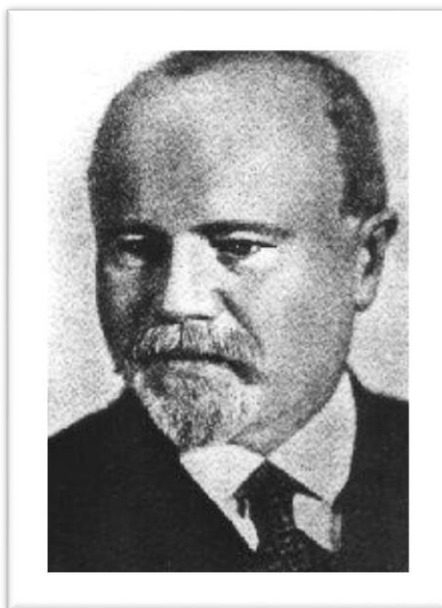
Eduard Štorch (obrázek 5), který je znám jako pedagog, archeolog, prozaik a klasik české literatury pro mládež, se narodil 10. dubna 1878 v Ostroměři u Hořic, a to manželům Vojtěchu a Anně Štorchovým. V dětství se rodina dosti často stěhovala. Základní školní docházku tak absolvoval na několika různých školách. Počínaje školním rokem 1892/1893 začal navštěvovat C. k. Vyšší reálnou školu v Hradci Králové. V roce 1893 Štorch úspěšně absolvoval přijímací zkoušky na Český ústav ku vzdělávání učitelů v Hradci Králové, kde studium úspěšně završil v roce 1897 vykonáním maturitní zkoušky, a to s vyznamenáním.

⁷⁰ BUČEK, L. *Sociální pedagogika a probační práce*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2006, s. 7.

⁷¹LINDNER, G. A. *Pedagogika na základě nauky o vývoji přirozeném, kulturním a mravním*. Roudnice: A. Mareš, 1888.

Tím dosáhl způsobilosti být dosazen na místo podučitele anebo učitele na veřejné školy obecné s vyučovacím jazykem českým.⁷²

Obrázek 5 Eduard Štorch⁷³

Svoji učitelskou kariéru zahájil jako zatímní podučitel na obecné škole v Třebechovicích ve východních Čechách. Protože se však angažoval v osvětové a vlastenecké činnosti, musel toto místo opustit a v následujících letech prošel několika učitelskými angažmá (Lhota Malšová, Dobrá Voda, Hostomice u Bíliny, Kopisty u Mostu, Most). Před nástupem na místo zatímního učitele v Mostě se musel dokonce podrobit zkoušce o způsobilosti k vyučování na obyčejných školách obecných, kterou před komisí úspěšně složil. Tím však jeho pronásledování pro osvětovou a vlasteneckou činnost neskončilo a o místo v Mostě přichází. V nastalé situaci Štorch dokonce uvažoval, že by emigroval do zámoří, kde by vyučoval

⁷² Srovnej KAKÁČ, B. *Kdo byl Eduard Štorch*. 1. vydání. Praha: Albatros, 1986, s. 15 až 18.

⁷³ Zdroj: VOJTKOVÁ, M. Eduard Štorch [online]. 30. června 2006. [citováno 27. března 2014]. Dostupné z: <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=441>>

na české škole v Chicagu. Z těchto plánů nakonec sešlo, neboť k 1. prosinci 1903 nastoupil na místo zatímního učitele II. třídy na obecné škole v Praze-Libni.⁷⁴

I v Praze prošel Štorch několik různých míst. Zde se také oženil dne 27. dubna 1907 s Boženou Vávrovou, se kterou byl až do smrti. Začátek 1. světové války jej zastihl v Dalmácii na ostrově Uljan. Ačkoliv měl původně v úmyslu uprchnout do Itálie, vrátil se do vlasti a narukoval. Byl přidělen k Červenému kříži a působil až do roku 1918 v nemocnici v karlínské invalidovně. Na sklonku války měl být odvelen na frontu, avšak dezertoval a až do konce války se skrýval jako fotograf v Jedličkově a Bakalově ústavu. Po skončení války úspěšně absolvoval konkurz na správce Dětské ústřední útulny v Bartolomějské ulici v Praze. Protože podmínky zde neodpovídaly jeho představám, snažil se na tuto skutečnost upozorňovat příslušné úřady. Ty však byly k jeho požadavkům netečné. Posledním pokusem o zlepšení podmínek svých svěřenců byl jeho dopis na Ministerstvo školství a národní osvěty z února 1919, v němž nastínil svoji vizi Dětského okresu. Tento si představoval jako poměrně rozlehlé území, na jehož teritoriu by se nacházela síť ústavů výchovné a sociální péče. V květnu 1919 pak Štorch na vlastní žádost z místa ředitele ústavu odchází.

V letech 1919 až 1921 pak působil jako okresní školní inspektor v Bratislavě. Poté nastoupil jako ředitel měšťanské školy v Praze. Jeho studie o dětech v severočeském revíru, které je možno označit za první sociálně pedagogické výzkumy u nás, byly otiskovány T. G. Masarykem v *Naší době*. Na pražské univerzitě studoval archeologii a věnoval se shromažďování sbírek pravěkých nálezů. Tyto v roce 1924 od něj zakoupilo Národní muzeum. Štorch vyvíjel aktivity směrem k reformě školního dějepisu, který měl být rozšířen o pravěk a vykládán sociologicky. Jeho populárně-vědecké spisy se dočkaly překladů do celé řady jazyků. Jeho hlavní odbornou prací přitom je studie nazvaná „Praha v době předhistorické“. Štorch byl rovněž průkopníkem tzv. eubiotické výchovy, kterou je možno charakterizovat jako výchovu zlepšující život. Tuto výchovu se pokusil prakticky realizovat na jím založené Dětské farmě na Libeňském ostrově, v jejímž čele stál po devět let.⁷⁵

V letech 1933 a 1935 do Štorchova života zasáhly dvě nehody. Ta první, k níž došlo ve Lhotce v roce 1933 při srážce mezi nákladním autem a vlakem, nebyla pro něj tak závažná a Štorch ji odnesl psychickým otřesem. Daleko fatálnější následky měla pro něj nehoda

⁷⁴ KAKÁČ, B. *Kdo byl Eduard Štorch*. 1. vydání. Praha: Albatros, 1986, s. 19 až 22.

⁷⁵ CIPRO, M. *Slovník pedagogů*. 1. vydání. Praha: Miroslav Cipro, 2001, s. 472.

v roce 1935, k níž došlo během lyžařského výcviku s dětmi v Krkonoších v Bodenvísku. Tehdy lyžař Štorcha při jízdě srazil a v důsledku toho jej vážně zranil.⁷⁶ Jeho zdravotní stav už pak nebyl nikdy dobrý, a proto byl ke dni 1. června 1937 nejprve přeložen na dočasný odpočinek a ke dni 1. září 1939 Štorch odešel do penze natrvalo. Zemřel dne 25. června 1956.

Z jeho díla je možno zmínit práci Reforma školního dějepisu (1905), dále Člověk diluviální (1907), Nový dějepis (1909), Život v pravěku (1910), Vývoj tvorstva a původ člověka (1912), Bohatýr Vratislav (1917), Libuše a Přemysl (1919), V šeru dávných dob (1920), Praha v době předhistorické (1921), Lovci mamutů (1923), Dětská farma (1929), Osada havranů (1930), Bronzový poklad (1932), U veliké řeky (1932), Zlomený meč (1932), Junáckou stezkou, Volání rodu (1934) či Pracovní učebnice pro měšťanské školy (1934; tuto sestavil s K. Čondlem).⁷⁷

2.2.2 Sociálně pedagogické aspekty činnosti a díla Eduarda Štorcha

Během své pedagogické kariéry Štorch významně zasáhl do různých odvětví pedagogické činnosti, přičemž měl vždy na zřeteli všestranný tělesný a duševní rozvoj dítěte. Právě tato okolnost stála za založením reformně zaměřené dětské farmy na Libeňském ostrově v Praze ve 20. letech minulého století. Tato instituce se pak stala předobrazem nynějších alternativních, ozdravných a pracovních škol a škol v přírodě.

Své zkušenosti (ať již úspěchy či naopak problémy), s nimiž se setkal v souvislosti s jejím založením a provozem, Štorch shrnul v práci Dětská farma. Z tohoto díla je zřejmá jeho neutuchající trpělivost, láska a velké nadšení, s nimiž se vrhal do práce a překonával veškeré překážky. Bez toho by v té době prosazování reformních myšlenek nebylo ani myslitelné. Text je v knize doplněn fotografiemi, které zachycují především život dětí na dětské farmě, a dále Štorchovými plánky školy v přírodě a farmy. Na úvodní straně knihy je fotografie tehdejšího prezidenta ČSR T. G. Masaryka, na níž je zachycen při hře se dvěma dětmi na zahradě. Pod ní je připojen jeho citát: Mládeži československé!, Musíte se, děti, samy přičiňovati, abyste byly a zůstaly dlouho zdravé. Pečujte o čistotu svého těla! Nebojte se vody! Myjte se s chutí, koupejte se, plavte! Pohybujte se čile na čerstvém vzduchu a dejte se ohřávat sluníčkem. V jídle buďte střídmé a nepijte žádných nápojů alkoholických.

⁷⁶KAKÁČ, B. *Kdo byl Eduard Štorch*. 1. vydání. Praha: Albatros, 1986, s. 40.

⁷⁷CIPRO, M. *Slovník pedagogů*. 1. vydání. Praha: Miroslav Cipro, 2001, s. 472.

Hrajte si vesele, ale když se učíte, když pracujete, učte se a pracujte vážně. Nevyhýbejte se práci, i když jste na školách. Sokolujte a cvičte tělo hrami a rozumným sportem.“ President T. G. Masaryk 27. října 1928.

Štorch zřídil „Dětskou farmu“ veden snahou vyvést žáky z uzavřených škol ven, na vzduch, na slunce. Ještě před tím se stejným cílem založil ve škole skauting a při každé příležitosti s žáky chodil ven a tábořil v lesích. Cítil však, že je třeba jít ještě o něco dále. Za optimální řešení považoval právě dětskou farmu. Pro její založení se mu podařilo sehnat vhodný pozemek na Libeňském ostrově v Praze. Poněvadž se mu na jeho pořízení nepodařilo sehnat dostatečný objem finančních prostředků od podporovatelů a žáci, pro něž vše dělal, pocházeli z nuzných poměrů, byl nucen prodat svoji archeologickou sbírku.

Při budování dětské farmy Štorch se svými svěřenci upravil zanedbaný pozemek. Aby měly děti možnost se někam uchýlit před nepřízní počasí, vybudoval společně s nimi přístřešek, kam bylo možno také uschovávat v případě potřeby nářadí a další věci a záchodky. Nic dalšího zpočátku nebylo třeba, neboť vše potřebné poskytovala příroda. Až později najatý tesařský dělník vybudoval hlavní budovu dětské farmy. Ta měla podobu sice jednoduché, avšak praktické boudy, která disponovala obývací světnicí (kancelář), komorou, kůlnou na nářadí, půdou a verandou. Stavební materiál Štorch pro tyto účely sháněl především na stavbách a při demolici budov. Se svými svěřenci postavil i menší budovu pro dívky, která byla pojmenována jako „Děvín“. Zde si mohly dívky užít alespoň minimum soukromí.

Ačkoliv byl Štorch v průběhu svého profesního života zejména učitelem, nebyl orientován jen na výchovu dětí ve školním prostředí. Výchovou dětí se zabýval i ve svém volném čase. O jeho vztahu k dětem vypovídá i to, že převážná část jeho beletristických děl je určena dětem. Štorch si zcela uvědomoval, že pro výchovu dětí má velký význam to, aby k nim nepřistupoval pouze z pozice učitele, ale i coby vychovatel a kamarád. V plné míře si byl vědom toho, že děti jsou ovlivňovány taktéž podmínkami, které vytváří školní prostředí, a zejména sociálními podmínkami v rodině, jež jsou podle jeho názoru přímou reflexí podmínek v dané společnosti.

Štorch je autorem několika studií a děl, která mají ve větší či menší míře vztah k sociální pedagogice. Jedná se o studie *Sociální postavení dětí v severočeském revíru* (1901), *Děti v severočeském revíru (jejich otázka sociální a pedagogická)* z roku 1902, dále o studii *Dětská farma: Eubiotická reforma školy* (1929), rukopisnou studii *Eubiotická škola* (nedatována) a *Výchovná osada. Projekt Nové školy* (1930). Ve zmíněných pracích se Štorch za-

bývá úvahami nad případnými změnami v chodu škol, jež by měly vést ke zlepšení poměrů a podmínek, které tam panovaly. V souvislosti s těmito svými úvahami předpokládá nejen spolupráci s rodinou a společností. Ve svých pracích se Štorch zaobírá i podmínkami neúspěšné výchovy dětí ve školním prostředí, přičemž diagnostikoval, že se na ní výrazně podílejí podmínky v rodinách dětí, které jsou významně ovlivňovány stavem společnosti. Prostředkem k eliminaci těchto neutěšených podmínek by měla být reforma příslušné společnosti. V globále náleží Štorch k zastáncům tzv. eubiotiky (dobrožilství). V souladu s tímto stylem chodu společnosti by se lidé měli uchýlit k návratu k přírodě. Eubiotika tak má vést k obrodě společnosti a v neposlední řadě i ke kultivaci sociálních podmínek v ní.

Ve zmíněných pracích se Štorch zejména zabývá konkrétními projekty, jako je tomu v případě Dětské farmy či Osady Růžičkov. Jindy se jeho práce zaměřují na konkrétní územní lokalitu, jako tomu bylo u Studie z hnědouhelné mostecké oblasti a studie Sociální postavení dětí v severočeském revíru, Děti v severočeském revíru (jejich otázka sociální a pedagogická). Co však všechny jeho práce sjednocuje, je základní idea, jak řešit situaci v tom kterém případě určitým způsobem. Tato řešení přitom vycházejí z premisy, že je nezbytné podstatně změnit společnost jako celek, a to prostřednictvím její morální obrody. Jinými slovy vyjádřeno, základem řešení zkoumaných problémů ve společnosti je změna (sociálního) prostředí.

Jeho činnost nezřídka evokuje práci sociálního pracovníka, což platí především tehdy, má-li v rámci své činnosti snahu pomoci v konkrétních případech. Pak nebylo důležité, zda toto jeho počínání směřovalo vůči konkrétním osobám či vůči celým handicapovaným skupinám. Takových případů byla celá řada. Jakožto učitel mu muselo být zřejmé, že vliv místních tíživých sociálních problémů nevyhnutelně ovlivňuje jak rodinu, tak i školní výchovu. Vzhledem k tomu si stále více uvědomoval naléhavost potřeby změny školského systému a sociální obrody celé společnosti, které povedou k ozdravení dalších generací.⁷⁸

2.3 Josef Úlehla (1852-1933)

Významný moravský pedagog Josef Úlehla se narodil 16. března 1852 v Podivíně. Po absolvování základní školy studoval nejprve tři roky gymnázium ve Strážnici, odkud však

⁷⁸VOJTKO, T., Nové město, nová generace, naděje pro společnost, aneb úsilí o vybudování osady Růžičkov v Praze-Troji (1925-1930), Lidé města/URBAN PEOPLE 13, 2011, 3, s. 451.

byl pro vlastenecké cítění vyloučen, načež nastoupil na Slovanské gymnázium v Brně, které taktéž nedokončil. Během studií se však zde seznámil s budoucím významným českým učitelem a pedagogem Janem Mrazíkem (1848-1923), který jej do budoucna výrazně ovlivnil. Spolu s ním nakupovali množství literatury v češtině i němčině a věnovali se samostudiu a anglické literatuře. Založili rovněž studentský kroužek či kroužek pro další sebevzdělávání, kde sami vyučovali cizí jazyky a informovali o domácí i světové literární tvorbě. Věnovali se i dalším aktivitám, zejména pak večírkům, v jejichž průběhu se přednášelo, předčítalo, debatovalo či zpívalo.⁷⁹

V roce 1872 ukončil Učitelství ústav v Brně. Následně byl učitelem na obecných školách v Tvrdonicích, v Bystřici pod Hostýnem, v Rozvadovicích, ve Vsetíně, v Bilanech a v Oslavicích a na měšťanských školách v Příboře, v Kloboukách u Brna, v Jaroměřicích a ve Strážnici. V Lipově u Hodonína zřídil na pokyn Zemské školní rady a poté vedl novou měšťanskou školu. V roce 1905 byla z jeho iniciativy založena na ostrově Ráb učitelská léčebná kolonie. V letech 1911 až 1918 absolvoval praxi na české menšinové škole ve Vídni. Úlehla byl taktéž činný v Ústředním spolku jednot učitelství, jehož byl také zakladatelem. Jeho synem byl prof. PhDr. Vladimír Úlehla (1888-1947). Od roku 1912 bydlel po svém odchodu na odpočinek v Brně. V období let 1922 až 1933 pobýval v Lipově. V roce 1932 obdržel za svoji celoživotní pedagogickou činnost uznání Zemské školní rady v Brně. Zemřel dne 22. prosince 1933 v Lipově.⁸⁰

Úlehla byl průkopníkem transformace školství na volný způsob výuky, jenž je založen na změnách vycházejících zejména z nejnovějších poznatků přírodních věd. Na jeho názorech a práci je zřejmé ovlivnění myšlenkami anglického filozofa a pedagoga Herberta Spencera (1820-1903). Úlehla část jeho děl přeložil do češtiny. Byl rovněž editorem sebraných spisů J. A. Komenského. Jeho pedagogické úvahy vycházejí z premisy, že vzdělávací postup má být realizován ve formě samoučení a že vykonaná práce má jedinci přinášet radost. V tomto ohledu se nechal inspirovat volnou školou ruského spisovatele a filozofa, představitele realismu L. N. Tolstého (1828-1910).

Ve svém díle *Úvaha o budoucí volné škole československé* (1920) prezentoval svůj názor, že je třeba se ve škole oprostít od trpného přijímání poznatků, jež je třeba nahradit využí-

⁷⁹HAVELKA, E. *Josef Úlehla: Život a dílo*. Zábřeh: Družstvo tiskárny, 1912, s. 18 až 24.

⁸⁰Josef Úlehla [online]. 17. prosince 2012. [citováno 18. března 2014]. Dostupné z: <http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=3473>

váním přirozené zvědavosti žáků. Dále je třeba podle něj žáky vést k samostatnému řešení problémů. Žák si tak sám měl ukládat úkoly a rozjímat nad vlastním sebeuplatněním. Hlavním zdrojem poznatků má být podle jeho názoru osobní zkušenost, pozorování a experiment. Vyučování by mělo být volné, a to i z toho důvodu, aby bylo možno reagovat na změny v počasí a okolí. Ve svém díle dále podával obraz výchovného ideálu, ideálního kantora a rodiny. Učitel by se měl chovat jako vědecký pracovník. Zdroj rozumového a mravního vývoje spatřoval v rozumu. Taktéž požadoval, aby byla ve výuce posílena estetická výchova. Respektovány by měly být rozdíly mezi žáky, jinými slovy, měly by být respektovány zásady individuálního přístupu a přiměřenosti. Požadoval státní výchovu od nejútlejšího věku, která měla zahrnovat i stránku výživy dětí. V tomto ohledu reagoval na úpadek společnosti.⁸¹ Vedle školy nelze podle něj opomíjet vlivy dědičnosti a sociálního prostředí „... jimiž poznání naše je spoluurčeno a omezeno.“⁸²

Úlehla založil v roce 1897 časopis *Pedagogické listy*. Redigoval Dědictví Komenského, kde byly publikovány jak pedagogické a didaktické spisy, tak i literatura pro mládež. Otiskl množství statí v nejrůznějších pedagogických periodikách a v tisku (např. Čas, Česká škola, Dílna lidskosti, Moravská orlice, Koleda, Komenský, Kroměřížské noviny, Listy pedagogické, Pedagogické rozhledy, Polygrafie, Školské reformy, Učitel a další). Byl autorem řady učebnic. Namátkou je možno zmínit *Dějiny matematiky* (1901, 1918).⁸³ K jeho významným pracím náleží i dílo *Snahy a práce pokrokového hnutí v učitelstvu moravském* (1901).

2.4 Otokar Chlup (1875-1956)

Přední český pedagog Otokar Chlup se narodil 30. srpna 1875 v Boskovicích do početné rodiny drobného řemeslníka. Po ukončení studia na gymnáziu začal studovat na filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze, kde se zaměřil především na moderní filologii (český jazyk a francouzský jazyk). Za profesory pedagogiky zde měl filozofa a politika Františka

⁸¹ CACH, J. *Výchova a vzdělání v českých dějinách*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, CHLUP, O. *Vývoj pedagogických idejí v novém věku*. Brno: Filosofická fakulta, 1925 a Josef Úlehla [online]. 17. prosince 2012. [citováno 18. března 2014]. Dostupné z: <http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=3473>

⁸² HRONCOVÁ, J., EMMEROVÁ, I., KRAUS, B. a kol. *K dějinám sociální pedagogiky v Evropě*. 1. vydání. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2008, s. 129.

⁸³ Josef Úlehla [online]. 17. prosince 2012. [citováno 18. března 2014]. Dostupné z: <http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=3473>

Drtinu (1861-1925) a filozofa, pedagoga a psychologa Františka Čádu (1865-1918).⁸⁴ Po absolvování vysokoškolského studia v roce 1899 působil nejprve jako učitel na středních školách (reálka v Praze-Karlíně a poté v Novém Městě na Moravě). „Na svých studijních cestách po západní Evropě se seznámil s některými význačnými díly a osobnostmi v oblasti filosofie, pedagogiky a experimentální psychologie. V roce 1920 se habilitoval jako docent pedagogiky na pražské universitě, v roce 1923 byl jmenován mimořádným profesorem na brněnské universitě.“⁸⁵

Jeho dílo je velmi rozsáhlé a zasahuje takřka do všech oblastí pedagogiky – od dějin pedagogiky až po pedopsychologický a pedagogicko-psychologický výzkum, od problematiky předškolní pedagogiky až po problémy vysoké školy. Základním rysem jeho pedagogických prací byla jeho vědecká orientace v duchu úspěchů tehdejší moderní světové pedagogické vědy, která byla spjata s hlubokým zřetelem k pokrokovým pedagogickým tradicím a k našim národním i celoevropským kulturním tradicím. Současně se u něj projevuje i hluboký vztah k dítěti, sociální hlediska a demokratické zásady. V těchto intencích byla pojata jeho experimentální pedagogická práce, kterou realizoval na pokusné škole v Brně. Během ní vycházel z pečlivého pozorování a experimentálního výzkumu, při němž se snažil odhalit účinné výchovné prostředky. Odmítal tresty jako jedinou cestu k poznání dítěte a k pochopení jeho individuality, i když připouštěl, že mohou představovat jeden z prostředků využitelných při všestranném pozorování dítěte. V tomto duchu vystupoval proti jednostrannosti pedagogického reformismu.⁸⁶

Svůj postoj k tehdejšímu pedagogickému dění a boj proti krajnostem v pedagogické teorii i praxi, jakož i své úsilí o syntetickou výchovu směřující k všestranné výchově a k syntetickému všeobecnému vzdělávání na základě výsledků společenských a přírodních věd ve spojení s odbornou přípravou vyjadřoval v řadě studií, které publikoval v časopise *Nové školy*. Tento časopis založil v roce 1927, přičemž z něj vytvořil jedno z významných center pedagogického života. V období tzv. první republiky vydal zejména syntetické práce *Pedagogika* (1933, 1936) a *Středoškolská didaktika* (1935). Od roku 1921 Chlup organizoval v Praze a v Brně společně s dalším významným českým pedagogem Otakarem

⁸⁴CIPRO, M. *Slovník pedagogů*. 1. vydání. Praha: Miroslav Cipro, 2001, s. 217.

⁸⁵KUJAL, B. a kol. *Pedagogický slovník. 1. díl. A-O*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1965, s. 165.

⁸⁶SEKNIČKA, J., OSIF, A. *Vybrané kapitoly z obecných základů a historie pedagogiky – vojenské pedagogiky*. Bratislava: Vysoká vojenská pedagogická škola, 1990, s. 107 a 108.

Kádnerem (1870-1936) Školu pedagogických studií. Prostřednictvím zmíněného časopisu, spisů a působením na Škole pedagogických studií i spoluprací se skupinou pedagogů a učitelů soustředěných kolem Učitelských novin měl Chlup značný vliv na naše učitelstvo, především na Moravě.⁸⁷

Jeho další učitelskou, odbornou i veřejnou činnost znemožnila okupace naší země fašistickým Německem. Po 2. světové válce se Chlup podílel na organizaci pedagogických fakult. O jeho odborné autoritě svědčí i to, že byl prvním děkanem pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Zemřel dne 14. května 1956 v Praze. Z dalších Chlupových dosud neúvedených děl je možno uvést jeho studii *Paměť* (1918), *Pokusné vychovatelství* (1922), *Výzkum duševních projevů u dětí méně schopných* (1925), *Vývoj pedagogických idejí v novém věku* (1925), *O škole měšťanskou* (1931), *Vysokoškolské vzdělávání učitelstva* (1937) nebo práci *Pedagogická encyklopedie* (1938, 1939, 1940). Pracoval také na návrhu rámcových osnov pro školy obecné (1927) a pro školy měšťanské (1930).⁸⁸

Problematiky sociální a sociologické pedagogiky se Chlup dotkl především ve své práci *Pedagogika*. Zde chápe sociální pedagogiku coby normativní vědu, jež stanovuje cíle výchovy a její sociální rozměr. K uvedenému doplňuje, že se nemůže zbavit dojmu, že zvláště a právě o ideálu sociálním se vyskytují nejasnosti a pochybnosti.⁸⁹ K charakteristice sociální pedagogiky se vrátil ve svém třetím vydání téhož díla z roku 1948, kde konstatoval, že se v té době vyskytují dvě tendence v sociální pedagogice. Ve střední a západní Evropě se podle něj prosazují humanitní, evoluční a demokraticko-kompromisní prvky, kdežto v Rusku (SSSR) sociálně revoluční prvky. Uvedené prvky determinují jak obsah sociální výchovy, tak i metodu a školskou organizaci. S ohledem na uvedené tak Chlup dospívá k závěru, že pedagogika a výchova na Západě jsou sociální, zatímco v Rusku jsou socialistické, třídní.⁹⁰

2.5 Inocenc Arnošt Bláha (1879-1960)

Náš budoucí významný sociolog, filozof a pedagog Inocenc Arnošt Bláha se narodil 28. července 1879 v Krasoňově u Humpolce. Jeho otcem byl řídící učitel a vyrůstal

⁸⁷ SEKNIČKA, J., OSIF, A. *Vybrané kapitoly z obecných základů a historie pedagogiky – vojenské pedagogiky*. Bratislava: Vysoká vojenská pedagogická škola, 1990, s. 108.

⁸⁸ OURODA, K. *Základy pedagogiky*. Brno: Institut mezioborových studií, 2003, s. 64 až 66.

⁸⁹ CHLUP, O. *Pedagogika: úvod do studia*. 2. dopl. vydání. Brno: Spolek nových škol, 1936, s. 174.

⁹⁰ CHLUP, O. *Pedagogika: úvod do studia*. 3., dopl. vydání. Praha: Státní nakladatelství, 1948.

v rodině s pěti sourozenci. Právě zde se formoval jeho budoucí pedagogický přístup. Jak uvádí Sedlák, Bláha „Po otci zdědil přísnost, kterou uplatňoval především vůči sobě, po matce pak dobrotu, kterou uplatňoval vůči jiným.“⁹¹ Pod otcovým vedením vychodil obecnou školu. Ve svých desíti letech pak nastoupil na gymnázium v Pelhřimově. Zde se v průběhu studia projevilo jeho literární nadání. V kvintě náležel mezi ty, kteří přispívají do studentského časopisu. Publikované básně vypovídají leccos o jeho humánním citění i klíčovím vlastenectví. V roce 1897 Bláha odmaturoval a vzápětí vstoupil do bohosloveckého semináře v Hradci Králové.

V průběhu zdejších studií se dostal k časopisu *Nový život*, který byl na indexu, poněvadž se jednalo o časopis antiklerikální katolické moderny. Do tohoto periodika Bláha posléze také přispíval. Poté, co byly tyto jeho aktivity prozrazeny, byl v roce 1899 ze semináře vyloučen. Následně odešel studovat na Vídeňskou univerzitu. Zde studoval filozofii, etiku, psychologii, pedagogiku, sociologii a estetiku. Po ročním studiu ve Vídni se Bláha na podzim roku 1900 zapsal na pražské Filozofické fakultě ke studiu francouzského jazyka a jazyka německého. Kromě toho pokračoval i ve Vídni v započatém studiu věd. Během studia navštěvoval přednášky řady osobností tehdejšího akademického života, z nichž je možno zmínit T. G. Masaryka, O. Hostinského, J. Vrchlického nebo F. Čádu. V období let 1902 a 1903 studoval na třech vysokých školách v Paříži.

Do Prahy se Bláha vrátil na podzim roku 1903. Zde pojal za choť Eliškou Sedláčkovou, úspěšně složil státní zkoušku z německého jazyka a nastoupil na místo suplujícího profesora na reálce v Praze-Žižkově. Během svého působení zde složil úspěšně i státní zkoušku z francouzského jazyka. Tím se z něj stal plně kvalifikovaný středoškolský profesor. Dne 1. září 1904 Bláha nastoupil jako středoškolský profesor na reálku v Novém Městě na Moravě. Tady se naplno začal projevovat vliv, jenž na něj měly myšlenky T. G. Masaryka. Aby bylo možno šířit vzdělanost mezi lidmi, založil Bláha volné přednáškové sdružení. Přednášená témata byla různá. Přednášky pojednávaly např. o J. A. Komenském, dále o K. Havlíčkovi, L. N. Tolstém a jeho názorech nebo o lásce k bližnímu. Na přednáškách se podílela i Bláhova manželka Eliška, která přednášela na téma potřeby vzdělávání venkovských žen. V Novém Městě na Moravě a v okolí Bláha absolvoval za šestnáct zde proži-

⁹¹SEDLÁK, J. *Inocenc Arnošt Bláha*. 1. vydání. Brno: Nadace UniversitasMasarykiana, 1995, 1995, s. 10.

tých let více než 900 přednášek.⁹² Jeden z účastníků na jeho absolvovanou přednášku vzpomínal následovně: „*Vzpomínám marně na jeho přednášku O lásce k bližnímu. Byl jsem s ním na několika místech, kde na toto téma přednášel, a mohu říci, že dojem byl nerasmazatelný! Posluchači téměř nedýchali a nespouštěli oči z nadšeného řečníka, který přesvědčivými slovy, bezvadným obsahem i formou byl pravým apoštolem bratrství mezi lidem.*“⁹³

Pro školní rok 1908/1909 byl Bláha uvolněn za účelem pobytu v Paříži, kde navštěvoval pět různých škol. Největší ohlas u něj měly přednášky Emila Durkheima (1858–1917) a Luciena Lévy-Bruhla (1857–1939). Uvedení badatelé byly pro Bláhu přínosem minimálně v tom, že rozšířili jeho myšlení o sociologickou dimenzi. Tato skutečnost se projevila v jeho pozdější vědecké práci. Je patrná již v jeho habilitačním spise *Město: Sociologická studie* (1914), v němž spleť vztahů ve společnosti vysvětluje prostřednictvím vlivu prostředí na její politický, kulturní a hospodářský vývoj. V této souvislosti Bláha píše: „... *stala se solidarisačním, individualisačním a racionalisačním elementem společnosti... její třídní ideál... není jen sociální a hospodářský, nýbrž... též kulturní a sociálně etický... představuje element sociálně, hospodářsky i duchovně emancipační, produktivní, vývojný, nikoliv servisilační jako třída kněžská a aristokratická. Z ní vycházejí všechna novodobá hnutí emancipační. A co je přitom nejzajímavějšího, hnutí i sociálně i individuálně emancipační. Teprve zásluhou městskosti stalo se individuum opravdu individuem, ale i pravou bytostí kolektivní. Jí pozbyly tyto dva pojmy vzdálenosti dvou protivných pólů.*“⁹⁴

Na základě spisu *Město: Sociologická studie* se sice Bláha v roce 1916 úspěšně habilitoval na docenta sociologie na České technice v Brně, avšak Vídeň jej se zřetelem k politickým důvodům jako docenta neschválila. Během 1. světové války Bláha dne 15. února 1915 nastoupil vojenskou službu. Již po osmi měsících však byl superarbitrován, přičemž se měl (obdobně jako jiní profesori tehdy) podílet na agitaci mezi rolníky k vyšším dodávkám jejich produkce pro účely válečného hospodářství. Bláha se této funkce zhostil pouze formálně a namísto toho se raději podílel na dodávkách potravin pro Brňany. Společně se

⁹²SEDLÁK, J. *Inocenc Arnošt Bláha*. 1. vydání. Brno: Nadace UniversitasMasarykiana, 1995, 1995, s. 11 až 14.

⁹³KUHN In SEDLÁK, J. *Inocenc Arnošt Bláha*. 1. vydání. Brno: Nadace UniversitasMasarykiana, 1995, s. 14.

⁹⁴BLÁHA In SEDLÁK, J. *Inocenc Arnošt Bláha*. 1. vydání. Brno: Nadace UniversitasMasarykiana, 1995, s. 22.

svojí rodinou se mu podařilo nasbírat přes tisíc vajec pro útulnu mládeže Marie Stejskalové v Brně. To však nebyl zdaleka jediný záslužný čin v tomto nelehkém období. Z těch dalších je možno uvést umístění přes tři sta dětí v rolnických rodinách na Novoměstsku, kde měly možnost se přes prázdniny zotavit. Opomenout nelze ani jeho podporu, kterou poskytoval chudým studentům, starým a nemocným lidem. Tento výčet přesvědčivě ukazuje na Bláhovo sociální citění, které obdivuhodným způsobem nezištně přenášel do praxe.

Dalším předělem v jeho osobním i pracovním životě byl rok 1921, kdy se Bláha přestěhoval z Nového Města na Moravě do Brna. V roce 1930 se Bláha podílel na založení časopisu *Sociologická revue*, který byl orgánem Masarykovy sociologické společnosti založené v roce 1925. V tomto periodiku byl poskytován prostor pro zveřejňování svých příspěvků českým, slovenským i světovým sociologům.⁹⁵ Období 2. světové války a okupace naší země nacistickým Německem představovalo nelehkou kapitolu Bláhova života, neboť byl v tomto období perzekvován Gestapem. Po osvobození se mu podařilo obnovit vydávání periodika *Sociologická revue*. V roce 1947 pak založil v Brně Vysokou školu sociální, kterou řídil z pozice rektora. Po převzetí moci ve státě Komunistickou stranou Československa v únoru 1948 byla jeho pedagogická i badatelská činnost nuceně ukončena. V roce 1949 byl tehdejším ministrem školství Zdenkem Nejedlým penzionován.⁹⁶

Bláha umírá v Brně dne 25. dubna 1960. Bláhu je možno charakterizovat jakožto jedinečnou a mnohostrannou osobnost, jež v sobě syntetizovala pracujícího sociologa s mravním filozofem a sociálním reformátorem, stejně jako vědce a umělce. J. Sedlák, autor jeho životopisu, jej poměrně lapidárně, avšak výstižně, popsal následujícími slovy „*Co mluvil a psal – to i žil – humanista typu Masarykova a jeho nejpłodnější žák. Jeho mravní ušlechtilost a zodpovědnost prostupuje celým jeho dílem uměleckým a vědeckým, jeho činností uměleckou a lidovýchovnou, veškerou jeho činností a životem.*“⁹⁷

Z Bláhových nejvýznamnějších děl je možno (vedle již dříve uvedených) zmínit sociologické studie *Sociologie sedláka a dělníka* (1925), *Sociologie dětství* (1927), *Dnešní krize rodinného života* (1933), *Příčiny nespokojenosti: morálka povolání* (1933), *Sociologie inteligence* (1937), dále dvě studie o Masarykovi (Bláha byl stoupencem jeho myšlenek kritického realismu a filozofického synergismu) a konečně i spisy zabývající se problema-

⁹⁵SEDLÁK, J. *Inocenc Arnošt Bláha*. 1. vydání. Brno: Nadace UniversitasMasarykiana, 1995, s. 63.

⁹⁶SEDLÁK, J. *Inocenc Arnošt Bláha*. 1. vydání. Brno: Nadace UniversitasMasarykiana, 1995, s. 167.

⁹⁷ Tamtéž, s. 76.

tikou pedagogickou, kterými byly *Mravní výchova se stanoviska sociologického* (1921), *Problémy lidové výchovy* (1927), *O laický základ mravní výchovy* (1929) a *Dítě a prostředí* (1933).⁹⁸

Ve vztahu k Bláhově sociálně pedagogickému odkazu je možno uvést, že tento lze hledat v jím podaném rozboru vlivu prostředí na vychovávaného jedince. V tomto ohledu Bláha ve svém díle *Dítě a prostředí* (1933) dospěl k následujícímu závěru: „Jestliže nic aneb jen velmi málo můžeme změnit na dědičnosti dítěte, neboť s tou se dítě zrodilo, ta jest jeho osudem, tedy velmi mnoho můžeme zasahovati do úpravy jeho přírodního a společenského prostředí... Ale které vlastnosti a v jaké míře se v dítěti rozvinou, to nakonec záleží značně jen na prostředí.“⁹⁹ Z těchto jeho slov je zřejmé, že podle Bláhy je sice osobnost člověka do značné míry utvářena dědičností, avšak ve větší míře je jedinec ovlivňován prostředím, v němž vyrůstá a které jej formuje. Tento závěr ilustrují i jeho další slova z téhož díla: „Šťasten ten, kdo se dostal do takového prostředí, do takových životních situací, které ho donutí, aby objevil skryté své já, neznámé síly v sobě uložené a vytěžil z nich vše, co se vytěžit dá.“¹⁰⁰

Součástí Bláhova sociálně pedagogického odkazu je i dílo *Sociologie dětství* (1927). V této své práci Bláha systematicky vyložil problematiku sociologické pedagogiky. Tato práce je rovněž shrnutím jeho předchozích hlavních šetření, na jejichž základě stanovil pracovní úkoly, které je třeba naplnit. Předmětem sociologie dětství jsou veškeré vlivy společenského prostředí na tělesnost i duševnost dítěte. Pracovní pole sociologie dětství přitom Bláha rozčlenil v návaznosti na tři stěžejní kategorie činitelů prostředí, kterými podle něj jsou:¹⁰¹

1. technicko-hygienická úprava prostředí;
2. prostředí hospodářsko-sociální;
3. prostředí sociálně-psychické.

2.6 Stanislav Velinský (1899-1991)

Stanislav Velinský se narodil v Přelouči dne 18. října 1899 do učitelské rodiny. Po ukončení základní školní docházky studoval na Reálném gymnáziu v Praze v Křemencově ulici.

⁹⁸CIPRO, M. *Slovník pedagogů*. 1. vydání. Praha: Miroslav Cipro, 2001, s. 55.

⁹⁹BLÁHA, I.A. *Dítě a prostředí*. Praha: Státní nakladatelství, 1933, s. 3.

¹⁰⁰BLÁHA, I.A. *Dítě a prostředí*. Praha: Státní nakladatelství, 1933, s. 6.

¹⁰¹SEDLÁK, J. *Inocenc Arnošt Bláha*. Boskovice: Albert, 1995, s. 121.

V roce 1917 zahájil studia na České technice v Praze, avšak již v následujícím roce přešel na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy. Zde studoval francouzštinu, psychologii a pedagogiku. Po absolutoriu využil nabízené možnosti a v roce 1923 odcestoval do Francie (konkrétně do Paříže), kde na sorbonnském Psychologickém ústavu absolvoval roční postgraduální stáž. V následujícím roce získal na Karlově univerzitě doktorát z filozofie. Záhy po ukončení studií nastoupil coby pomocný učitel na III. českou státní reálku v Brně-Husovicích. Během působení na této škole mu vyšel ve výroční zprávě husovické reálky za školní rok 1925/26 článek nazvaný *Poradny pro volbu povolání*. V něm se snaží dobrat odpovědím na dvě otázky: „Co rozhoduje při volbě povolání nebo studia?“ a „Co s dítětem po ukončení školy?“ Současně se ve zmíněném článku zamýšlí nad možnostmi uplatnění poradenství v širším kontextu. Velinský se své teoretické závěry pokoušel rovněž aplikovat v praxi. Hodlal ustavit poradnu pro volbu povolání, avšak tento jeho záměr se mu nikdy nepodařilo uskutečnit.¹⁰²

V roce 1926 Velinský navázal spolupráci s Pedagogickým seminářem Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, a to jako pomocná vědecká síla. Zde se věnoval výzkumné práci, jejíž součástí byl i projekt, jenž byl zaměřen na zkoumání individuálních metod a procesů tzv. „samoučení“. Vedle práce v semináři se zabýval rovněž psaním své habilitační práce. Tuto úspěšně obhájil v roce 1928 a dosáhl titulu docent. Následně absolvoval rok trvající studijní pobyt na Teacher's College v New Yorku.¹⁰³ Během tohoto studijního pobytu studoval americkou pedagogickou psychologii a behaviorismus. Toto studium ještě více podnítilo Velinského dosavadní zájem o zavádění nových postupů do metodologie pedagogiky. Jeho hmatatelným výrazem je např. práce *Školská měření* (1926), ve které se zabíral problematikou klasifikace žáků. Zde dospěl k závěru, že klasifikace žáků je subjektivním a nepravdivým obrazem o žákovi, poněvadž známkami nelze podle jeho názoru v postačující míře vystihnout individuální studijní výsledky.¹⁰⁴

Za nejvýznamnější Velinského spis bývá považována práce nazvaná *Individuální základy sociální pedagogiky*, jež nese podtitul *Pokus o vymezení oboru a úkolů sociální pedagogiky*. Toto jeho dílo z roku 1927 bylo ceněno i na mezinárodní úrovni. V této své práci se

¹⁰²PELCOVÁ, S., ZOUNEK, J. Osudy českého vědce dvacátého století: Stanislav Velinský. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. Brno: Masarykova univerzita. 2000, roč. 47–48, s. 137 a 138.

¹⁰³SUP, J. Stanislav Velinský – tvůrce a propagátor individualizace ve vzdělávání: Ke 100. výročí narození. In *Univerzitas*, 1999, č. 4, s. 20.

¹⁰⁴Tamtéž, s. 21.

snaží nalézt jednak odpověď na otázku, má-li být pedagogika považována za vědu či spíše za umění, jednak zde v rámci metodologických úvah poukazuje na nutnost přípravy individua pro existenci v kolektivu, poněvadž kolektiv je dle jeho názoru individuum nadřazen. V souladu s podtitulem svého díla prezentuje následující názor: „*Předmětem sociální pedagogiky jsou všechny tendence [mající sociální význam], jichž je individuum schopno. V užším vymezení je pak úkolem sociální pedagogiky vyšetřit všechny tendence sociálního původu, na něž má vliv společenské soužití, a nalézt všechny činitele, na nichž závisejí.*“¹⁰⁵

Přelom 20. a 30. let minulého století se u Velinského nesl stále více ve znamení příklonu k pražské pedagogické škole. Vyvrcholením tohoto jeho ideového přerodu byl rok 1933, kdy definitivně opustil Brno a vrátil se do Prahy. Zde přednášel na Karlově univerzitě a na Vyšší škole pedagogických studií. V roce 1936 Velinský založil Spolkové reálné gymnázium v Praze. Zde prováděl experimenty v rámci svého výzkumu individualizovaného učení. Jednalo se o reformní pedagogický projekt, jehož cílem bylo zvýšení efektivity školní práce, jakož i vytvoření nové výukové strategie.

Velinský si uvědomoval skutečnost, že pedagogická činnost je ovlivňována hospodářskými, kulturními a sociálními aspekty. Podle jeho názoru by v demokratické společnosti měly odpovědnost za výchovu mládeže ve zvýšené míře přebírat veřejné vzdělávací instituce. Na nich mají být kromě vzdělání také vštěpovány morální zásady a poskytována praktická příprava do života. Právě tímto způsobem by pak ve svém důsledku měla být pozitivním způsobem ovlivněna možnost jejich realizace v budoucnu.

Přibližně od poloviny 30. let minulého století se Velinský výrazně etabloval v oboru pedagogické psychologie. V letech 2. světové války pracoval na nových zásadách, na nichž by stála reforma školství. Své myšlenky v tomto směru zachytil v práci nazvané *Přiblížme školu životu* (1946). Velinského výchovná koncepce si kladla za cíl „... *utváření osobnosti člověka ve smyslu humanity, osobnosti, která by byla svébytná, autonomní, s vlastním myšlením a postoji.*“¹⁰⁶ Z tohoto citátu je zřejmé, že Velinský usiloval o potlačení tzv. „jednotné školy“, která se vyznačovala uniformitou potlačující jakoukoliv individuálnost a jež za výsostný osobnostní rys považovala průměrnost. V poválečném období převládl trend

¹⁰⁵ Citováno dle PELCOVÁ, S., ZOUNEK, J. Osudy českého vědce dvacátého století: Stanislav Velinský. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. Brno: Masarykova univerzita. 2000, roč. 47–48, s. 138.

¹⁰⁶ Citováno dle PELCOVÁ, S., ZOUNEK, J. Osudy českého vědce dvacátého století: Stanislav Velinský. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. Brno: Masarykova univerzita. 2000, roč. 47–48, s. 140.

k jednotné škole s duchem spíše kolektivistickým. Za této situace Velinský nenacházel pro své individualizační snahy dostatek porozumění.¹⁰⁷ Jeho odvážný reformní pokus byl dokonce shledán ideologicky nepřijatelným a sám Velinský byl označen za nepřítele socializujícího se školství. Proto po roce 1948 odešel i s rodinou do exilu.

Po emigraci pobýval Velinský nejprve krátce v sousedním Německu a poté v Kanadě. Následně se na dlouhou dobu usadil v USA. Zde dvanáct let stál v čele psychologické kliniky. Taktéž se zde uplatnil coby pedagog a redaktor odborných časopisů. Jeho posledním působištěm byl Oxford v Anglii. O publikační činnosti Velinského v zahraničí si lze učinit alespoň nějakou představu na základě kusých informací. Jakožto celoživotní obdivovatel Komenského publikoval v roce 1959 v Londýně svoji práci *Why Comenius is a Great Personality* (Proč je Komenský velká osobnost). Současně věnoval pozornost širším společenským tématům. Ve studii nazvané *Personality's Superstructure The Cosmic and Our Mental Health* (1963) měl v úmyslu poukázat na fakt, že výchova a svět jsou navzájem provázané fenomény. Do vlasti se mohl Velinský podívat zase až po roce 1989. Hodlal navázat na své poválečné snahy o reformu školství. Na základě přesvědčení, že výchova a vzdělání mládeže musejí odpovídat moderním světovým trendům, přišel s návrhy zásadních úprav osnov, učebnic a v neposlední řadě i vzdělávání pedagogů. Avšak ani v tomto případě mu nebylo dopřáno své plány realizovat, neboť dne 5. listopadu 1991 zemřel na selhání srdce ve svém domě v Oxfordu.¹⁰⁸

2.7 Karel Galla (1901-1985)

Český sociolog a pedagog Karel Galla (obrázek 6) se narodil dne 19. srpna 1901 v Novém Jičíně. V období let 1918 až 1922 studoval na filozofické fakultě Univerzity Karlovy filozofii, dějepis a zeměpis. Zde se v semináři pod vedením profesora Břetislava Foustky (1862-1947) zabýval sociologií. Později byl Foustkovým asistentem. V roce 1931 se habilitoval docentem sociologie. Poté začal přednášet jako soukromý docent. Byl rovněž za-

¹⁰⁷CIPRO, M. *Slovník pedagogů*. 1. vydání. Praha: Miroslav Cipro, 2001, s. 505.

¹⁰⁸PELCOVÁ, S., ZOUNEK, J. Osudy českého vědce dvacátého století: Stanislav Velinský. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. Brno: Masarykova univerzita. 2000, roč. 47–48, s. 142.

městnán ve Státní knihovně v pražském Klementinu.¹⁰⁹ V 30. letech minulého století byl rovněž činný v Masarykově sociologické společnosti.

V období mezi světovými válkami se klonil ke kritickému realismu. Z Gallových filozofických prací z tohoto období je možné vyzdvihnout monografii *Pokrok jako idea a společenská skutečnost* (1930). Tato práce je jednak přehledem různých teorií společenského pokroku, jednak obsahuje i Gallův vlastní výklad uvedené kategorie. V časopise *Česká mysl* byly v roce 1930 otištěny dvě recenze této jeho práce, přičemž jejími autory byli František Krejčí¹¹⁰ a Jan Mertl¹¹¹. V práci *Dolní Roveň* (1939), která nesla podtitul *Sociologický obraz české vesnice*, Galla podal všestrannou sociální analýzu obce u Pardubic. Tato jeho práce ukazuje na jeho zájem o sociologii venkova.¹¹²

Obrázek 6 Karel Galla¹¹³

¹⁰⁹ Karel Galla [online]. © 2014. [citováno 17. března 2014]. Dostupné z: <<http://www.ff.cuni.cz/fakulta/o-fakulte/historie-fakulty/prehled-dekanu-ff-uk/galla/>>

¹¹⁰ Český pedagog a filozof (1858-1934).

¹¹¹ Český sociolog (1904-1978), který se zabýval především sociologií politiky.

¹¹² Karel Galla [online]. Nedatováno. [citováno 17. března 2014]. Dostupné z: <<http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/galla.html>>

¹¹³ Karel Galla [online]. 2. prosince 2013. [citováno 27. března 2014]. Dostupné z: <<http://oldweb.ff.cuni.cz/FF-9147.html>>

Po válce se přiklonil k marxistickému světovému názoru. Poněvadž marxistická teorie odmítala sociologii jako „buržoazní pavědu“, byl Galla v roce 1949 na pedagogické fakultě Univerzity Karlovy jmenován profesorem pedagogiky. V roce 1952 začal opět přednášet na filozofické fakultě a zároveň přednášel také na Masarykově univerzitě v Brně (od roku 1960 na Univerzitě J. E. Purkyně, jak byla z politických důvodů přejmenována). Děkanem filosofické fakulty Univerzity Karlovy byl v letech 1970/1971, 1971/1972 a 1972/1973.¹¹⁴

V období po získání titulu profesora pedagogiky se nejvíce zabýval sociologií výchovy a problematikou vysokoškolské pedagogiky. Po roce 1963, kdy byla u nás sociologie opět v rámci obrodných procesů ve společnosti rozvíjena, působil Galla jak v Sociologické společnosti ČSAV, tak i v redakční radě jí vydávaného Sociologického časopisu.¹¹⁵ Vedle již uvedených děl Galla publikoval ještě např. práce *Otázky moderní sociologie* (1928), *Filosofie dějin* (1929), *Třídy ve společnosti a třídní boj* (1930), *O etickém a sociologickém významu regionálního hnutí* (1934), *Úvod do didaktiky vysoké školy* (1957), *Úvod do sociologie výchovy* (1967) a *Sociologie výchovy: její vývoj a problémy* (1986). Poslední uvedená práce vyšla až v následujícím roce po jeho úmrtí (Galla zemřel v roce 1985).

Přes níže uvedené výhrady je možno říci, že Galla, respektive jeho práce *Úvod do sociologie výchovy* (1967) znamenala jistý předěl ve vývoji sociální pedagogiky u nás. Galla „... v ní naznačuje vznik a vývoj sociologie vůbec a těžiště práce pak spočívá v analýze vztahů mezi sociologií a pedagogikou. Vypořádává se s termíny (disciplínami) sociologická pedagogika, pedagogická sociologie, sociologie výchovy a také sociální pedagogika.“¹¹⁶ Sociální pedagogice zde Galla vyhradil samostatnou kapitolu, avšak stěžejní, závěrečná část jeho práce je zaměřena na nárys sociologie výchovy coby vědní disciplíny, která by měla být vystavěna na bázi „nových“ marxistických základů.

¹¹⁴ Karel Galla [online]. © 2014. [citováno 17. března 2014]. Dostupné z: <<http://www.ff.cuni.cz/fakulta/o-fakulte/historie-fakulty/prehled-dekanu-ff-uk/galla/>>

¹¹⁵ Karel Galla [online]. Nedatováno. [citováno 17. března 2014]. Dostupné z: <<http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/galla.html>>

¹¹⁶ HRONCOVÁ, J., EMMEROVÁ, I., KRAUS, B. a kol. *K dejinám sociálnej pedagogiky v Európe*. 1. vydání. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2008, s. 135.

Ve vztahu k sociální pedagogice Galla uvádí, že atribut sociálnosti lze směřovat ve vztahu k:¹¹⁷

- objektu výchovy – v tomto případě nestojí v centru pozornosti individua, nýbrž celé sociální skupiny;
- metodám a prostředkům výchovy – zde se jedná o preferování kolektivních metod výchovy;
- institucím a výchovným zařízením – v popředí zde stojí mimoškolní instituce a zařízení, čili rodina, dětské domovy, domovy mládeže atp.;
- cílům výchovy – výchova by měla být nasměrována k vlastnostem, jež jsou vydvihovány sociální etikou.

Galla v práci *Úvod do sociologie výchovy* dále poukazuje na skutečnost, že v případě filantropistických, charitativních a obdobných aspektů sociální pedagogiky je obměňován obsah ve smyslu sociální pomoci (péče). Potom jde o výchovu sirotků (opuštěných dětí), mládeže bez dostatečných výchovných předpokladů a v neposlední řadě i jedinců, kteří potřebují sociální pomoc, jak je to pojímáno v kapitalistické společnosti. Dále uvádí, že sociální pedagogiku v dalším, čili v širším pojetí, je třeba chápat coby péči o vzdělávání širokých sociálních vrstev, včetně péče osvětové a poskytování vzdělání jakožto předpokladu lepšího uplatnění jedince ve společnosti. Za samozřejmost považuje to, že v socialistické společnosti je možno z uvedeného pohledu označit celou pedagogiku adjektivem sociální. K témuž závěru ostatně dochází i v práci *Sociologie výchovy: její vývoj a problémy*, kde uvádí následující: „Výchovná činnost byla vždy zároveň i činností více či méně sociální a bez sociálních a filozofických aspektů se neobešla.“¹¹⁸

Z dosud uvedeného je zřejmé, že Galla dochází k závěru, že jak v užším pojetí (tj. ve smyslu sociální pomoci), tak i v širším pojetí (ve smyslu výchovně vzdělávacího procesu v celospolečenských souvislostech) není sociální pedagogika v socialistické společnosti nezbytná. Naproti tomu množství otázek, jež byly řešeny v historii sociální pedagogiky, Galla nastoluje v rámci sociologie výchovy. Nadto jednotlivé disciplíny – sociální pedago-

¹¹⁷GALLA, K. *Úvod do sociologie výchovy: její vznik, vývoj a problematika*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1967, s. 34.

¹¹⁸GALLA, K. *Sociologie výchovy: její vývoj a problémy: celostátní vysokoškolská učebnice pro studující filozofických fakult studijního oboru Pedagogika*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 59.

gika, sociologická pedagogika, pedagogická sociologie a sociologie výchovy – jsou v Gallově pojetí de facto určitými směry či etapami ve vývoji sociálně (respektive sociologicko) pedagogického myšlení. Z uvedeného lze dovodit, že sociální pedagogika je určitým směrem (potažmo fází), jež je v zásadě překonána.¹¹⁹

V závěrečné kapitole pak Galla blíže specifikuje sociální funkce výchovy, které následně konkretizuje do podoby výchovných cílů. Kromě již uvedeného v této kapitole rozebírá institucionalizaci výchovy, dále se zaměřuje na profese učitelů a vychovatelů ze sociologických aspektů, i na problémy chovanců z týchž hledisek a konečně zde nastiňuje i obsah sociologie výchovy. Lze se ztotožnit z názorem, že právě těmito svými názory Galla předznamenal další bezprostřední vývoj v této oblasti u nás, kdy na jedné straně naprosto zřetelně precizoval potřebu a rozvoj sociologie výchovy, na straně druhé pak zavrhl sociální pedagogiku jakožto zbytečnou a slepou uličku vývoje pedagogiky.¹²⁰

2.8 Milan Přádka (1933-2012)

Milan Přádka se narodil 18. dubna 1933. V období let 1953 až 1957 studoval obor ruština na filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. V letech 1962 až 1965 pak studoval pedagogiku na filozofické fakultě Univerzity J. E. Purkyně v Brně (nynější Masarykova univerzita). Na této fakultě pak po nějakou dobu působil, načež začal pracovat na téže škole na pedagogické fakultě. V letech 1980 až 1990 byl děkanem této fakulty. Předmětem jeho vědeckého zájmu byla teorie mravní výchovy, sociální pedagogiky a pedagogiky dospělých. Z jeho prací je možno zmínit publikace *Kybernetika a pedagogika* (1966), *Kapitoly ze sociální pedagogiky* (1970), *Teorie systémů, kybernetika a pedagogika* (1974), *Kapitoly z teorie výchovy mimo vyučování* (1974), *Úvod do obecné a srovnávací pedagogiky* (1979, 1983, 1984), *Vybrané části z teorie výchovy* (s kolektivem; 1981), *Vybrané problémy vztahu výchovy a prostředí* (1983), *Kapitoly ze sociologie výchovy* (se S. Přádkovou; 1985), *Aktuální otázky teorie výchovy* (1987) či *Kapitoly z dějin pedagogiky volného času* (1999).¹²¹ V posledních letech se věnoval i metodologickým otázkám pedagogického výzkumu (Využití logiky v pedagogických výzkumech a Statistika v pedagogických výzku-

¹¹⁹HRONCOVÁ, J., EMMEROVÁ, I., KRAUS, B. a kol. *K dejinám sociálnej pedagogiky v Európe*. 1. vydání. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2008, s. 136.

¹²⁰Tamtéž, s. 137.

¹²¹CIPRO, M. *Slovník pedagogů*. 1. vydání. Praha: Miroslav Cipro, 2001, s. 389.

mech, obojí In *Kapitoly z metodologie pedagogiky*, 1994) a problematice sociální pedagogiky (s D. Knotovou a J. Faltyskovou: *Prostředí a výchova*. In *Kapitoly ze sociální pedagogiky*, 1999).¹²²

Profesor PhDr. Milan Přádka, DrSc. náležel k zakladatelům sociální pedagogiky u nás (respektive v tehdejší Československu). Ze shora uvedeného výčtu jeho prací je zřejmé, že jeho dílo bylo orientováno zejména na teorii pedagogiky, dále na filozofii výchovy, historické aspekty sociální pedagogiky a vliv prostředí na jednotlivce. Jeho náhled na poslední uvedenou problematiku, čili na vliv prostředí na jednotlivce dokumentuje jeho vlastní výrok: „V sociální pedagogice platí více než v kterékoli jiné pedagogické disciplíně, že její cíle se mění se změnami společnosti v konkrétním čase a na konkrétním území.“¹²³

Přádka se problematice vlivu prostředí na výchovu zabýval již v roce 1978, když ve své práci *Výchova a prostředí* (1978) konstatoval: „Prostředím se obvykle rozumí komplex dosti různorodých vnějších jevů, které na člověka působí zcela živelně. Prostředí má na vývoj člověka značný vliv. Je možno mluvit o vlivu prostředí přírodního neboli geografického, prostředí sociálního a prostředí domácího. Není pochyb o tom, že každé z nich člověka specificky ovlivňuje.“¹²⁴ Společenské prostředí Přádka vnímá jakožto soubor podnětů, které působí na subjekto-objektový systém vychovávající-vychovávaný (zde se jedná o hledisko sociální pedagogiky), zároveň však představuje i spletitý systém sociálních vztahů a společenských institucí (tady jde o hledisko filozofické), v němž sehrávají svoji roli i zájmy různých skupin (v tomto případě se jedná o hledisko sociologické).

V 90. letech minulého století Přádka inicioval vznik oboru sociální pedagogika na pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. V jeho sociálně pedagogických názorech byl ovlivněn pedagogickým dílem významného švýcarského pedagoga a edukačního reformátora J. J. Pestalozziho (1746-1827). Inspirací mu byli i Skaut a Junák. V neposlední řadě je zapotřebí zmínit i jeho silné vnímání sociálních problémů. Všechny tyto vlivy u Přádky vedly k přesvědčení, že výchova není výlučnou záležitostí školy a školského systému, nýbrž že se významně odehrává i v prostředí mimoškolském a rovněž v oblasti volného času.

¹²² Osobní stránka: prof. PhDr. Milan Přádka, DrSc. [online]. Nedatováno. [citováno 17. března 2014]. Dostupné z: <<https://is.muni.cz/osoba/340#publikace>>

¹²³ Citováno dle GULOVÁ, L. *Postavení multikulturní výchovy v systému sociální pedagogiky*. Dizertační práce. Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 8.

¹²⁴PŘADKA, M. *Výchova a prostředí: (vybrané problémy)*. 1. vydání. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1978, s. 15.

To jej společně s dalším významným sociálním pedagogem Ondřejem Balážem vedlo ke snaze vytvořit určitý protipól školské pedagogiky. Přadka se také věnoval otázkám vzdělávání sociálních pedagogů a pedagogů vůbec. Zde dochází k závěru, že součástí jejich studia musí být mimo jiné i filozofie a etika, které jsou vědními disciplínami, jež mohou „... pedagoga vést k přemýšlení a hledání smyslu života, vlastní identity, hodnot, hodnotových postojů a hodnotové orientace, která je pro pedagogickou práci nezbytná.“¹²⁵

¹²⁵GULOVÁ, L. *Postavení multikulturní výchovy v systému sociální pedagogiky*. Dizertační práce. Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 28.

3 MÉNĚ ZNÁMÉ OSOBNOSTI NAŠÍ SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY

Na úvod této kapitoly je možno uvést, že méně známé osobnosti naší sociální pedagogiky lze nalézt především mezi obrozeneckými buditeli a vlastenci. K charakteristice období, v němž tyto osobnosti působili, je možno uvést, že jeho počátek spadá do éry školských reforem, které byly nastartovány za panování císařovny Marie Terezie (1740-1780) a jejího syna, císaře Josefa II. (1780-1790). Školské reformy i správa školství této doby byly charakteristické posílením role státu oproti církvi. Na uvedeném faktu nic nezměnila ani snaha církve o uplatnění výrazného dohledu nad školou samotnou i nad obsahem vyučování.¹²⁶

Doba, v níž dále uvádění pedagogové především působili, čili období 19. století, se v Evropě i u nás nesla ve znamení zásadních ekonomických, politických i sociálních změn. Jůva senior a Jůva junior o tomto období uvádějí, že „*Je charakteristické nebývalým rozvojem podnikání, průmyslu a obchodu. Prudce se zvyšuje počet obyvatelstva, které se stále více koncentruje do rychle se rozvíjejících velkoměst, mění se mapa Evropy i světa, narůstají vážné konfrontace politické i sociální. Krok za krokem se prosazují nové požadavky na výchovu a vzdělání, rozvíjí se síť školských i mimoškolských výchovně-vzdělávacích zařízení a před pedagogickou teorií stojí nelehký úkol řešit všeobecnou i odbornou přípravu širokých vrstev obyvatelstva. Výchovné koncepce minulých staletí jsou dále rozvíjeny, podrobovány kritice a nahrazovány novým řešením.*“¹²⁷

Již od poloviny 18. století až do vzniku Československa v roce 1918 vyvíjela na venkově svoji činnost řada českých vlasteneckých učitelů. Šlo o učitele, kteří byli vzdělaní, obětaví, pracovití, pokrokově smýšlející a v řadě případů i hudebně nadaní. Tito učitelé, kteří byli současně i vlastenci a buditeli, se věnovali v praxi sociálně pedagogické práci. Právě díky této jejich neúnavné činnosti zažil český jazyk a česká kultura renesanci, byly udržovány lidové tradice a folklór a zejména došlo k obnovení a upevnění národního uvědomění českého lidu. Mezi významné české vlastenecké učitele z tohoto období patřili např. Jan Jakub Ryba, Josef Liboslav Ziegler, Jan Nepomuk Filcík, Josef Liboslav Ziegler, Jan Vlastimír Svoboda, Karel Slavoj Amerling, Jan Čechomil Formánek, Jan Sluníčko, František Slaměník, Eliška Machová nebo Josef Kožíšek.

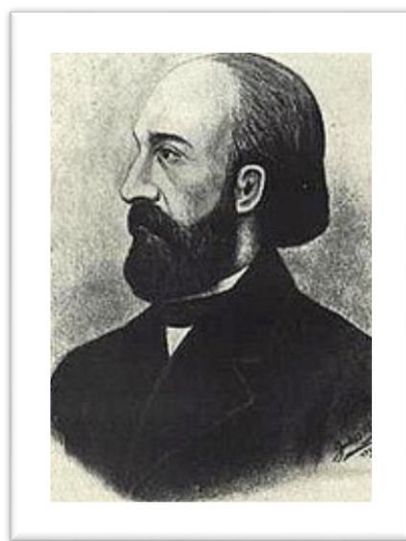
¹²⁶KASPER, T., KASPEROVÁ, D. *Dějiny pedagogiky*. 1. vydání. Praha: GradaPublishing, 2008, s. 95.

¹²⁷JŮVA, V. a kol. *Základy pedagogiky pro doplňující pedagogické studium*. Brno: Paido, 2001, s. 33.

3.1 Jakub Jan Ryba (1765-1815)

Jan Jakub Ryba (obrázek 7), který se narodil dne 16. října 1765 v Rožmitále, je v současnosti znám především jako hudební skladatel a autor hudebního díla *Česká mše vánoční*, jež mělo premiéru v roce 1796. Zároveň však byl filozoficky vzdělaný učitel a spisovatel, který měl pohnutý život, který nakonec ukončil vlastní rukou 8. dubna 1815. V hudbě se mu dostalo vzdělání u jeho otce a u varhaníka v Nepomuku. Po piaristickém gymnázium v Praze tamtéž absolvoval učitelský kurz a v roce 1785 získal atestaci pro výuku na farních školách.¹²⁸ Od roku 1785 studoval filozofii, avšak otec jej odvolal na výpomoc, načež se nejprve stal učitelským pomocníkem v Mníšku a v roce 1788 učitelem na farní škole v Rožmitále. Jako pedagog kladl důraz na mravní, citovou a estetickou výchovu. Vyučoval trívium a reália a v nedělních kurzech pracoval s dospívající mládeží.¹²⁹

Obrázek 7 Jakub Jan Ryba (fiktivní portrét)¹³⁰

¹²⁸ PECHÁČEK, S. Sborová tvorba – Jakub Jan Ryba (1. část). *Cantus*, 2009, č. 3, s. 30.

¹²⁹ CIPRO, M. *Slovník pedagogů*. 1. vydání. Praha: Miroslav Cipro, 2001, s. 424.

¹³⁰ Zdroj: Jakub Jan Ryba [online]. 13. března 2014. [citováno 27. března 2014]. Dostupné z: <<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:JJryba.jpg>>

Ačkoliv byl původem z učitelské rodiny, byl si velmi dobře vědom nedostatků tehdejší školy. Proto se snažil o zavádění moderních metod výuky. Neopomíjel však ani kultivaci prostředí, kterou považoval za významnou součást výchovy. Svědčí o tom i tato jeho slova: „*Obě školní světnice se denně smýčí před lavicemi: v zimní době jednou, v letní dvakrát se čistí celé i pod lavicemi. Aby se ve třídách udržoval stále čistý a zdravý vzduch, vykuřuje se po celou zimu dopoledne i odpoledne jalovcem a mimo to se otevírají okna i dveře, jimiž se pouští do tříd čerstvý vzduch zvenčí.*“¹³¹

V rámci svých snah o změnu podmínek ve škole přestal využívat tělesné tresty, do vyučování zavedl zdravotní, společenská pravidla slušnosti, základy zeměpisu a společenské hry. Usiloval rovněž o založení školy, kde by děti získávaly praktické vědomosti a návyky v sadařství, hospodaření na poli, šití a pletení. Rybovy snahy byly většinou ze strany nadřízených schvalovány. Méně se však již setkával s pochopením v Rožmitále. Zejména kvůli zavádění nových vyučovacích metod a rozdělení kompetencí při výchově dětí mezi školu a kostel se dostával do sporů s místním správcem farnosti, které musely řešit nadřízené orgány církevní i státní správy. V převážné části případů bývalo dávano za pravdu Rybovi.¹³²

Ryba také usiloval o to, aby byli rodiče ve větší míře zapojeni do života školy. Opakovaně obecnímu představenstvu prezentoval svůj názor, že je zapotřebí kromě dětí vychovávat i jejich rodiče. Svě žáky záměrně nezatěžoval nadměrným množstvím písemných úkolů tak, aby mohli plnit domácí povinnosti a zároveň měli k dispozici dostatek volného času, který by trávili adekvátně svému věku a letoře. U dětí měly být podle jeho názoru rozvíjeny zejména ty schopnosti, které jim umožní se v dospělosti uplatnit.¹³³ Jako hudebně vzdělaný jedinec zdůrazňoval funkci hudby při výchově dospívající mládeže jak při působení doma, tak i ve škole.¹³⁴ Hlavním Rybovým přínosem v oblasti sociální pedagogiky je skutečnost, že osvětu a vzdělávání považoval za stěžejní prostředek zlepšení „blaha lidu“.

3.2 Jan Nepomuk Filčík (1785-1837)

Venkovský vlastenecký učitel a hudebník Jan Nepomuk Filčík se narodil dne 19. listopadu 1785 v Kopidlně. Poté, kdy absolvoval učitelský kurz v Jičíně, studoval na normální škole

¹³¹ BĚL, J., RYBA, J. J. *Jakub Jan Ryba: rodák z Přeštic: narozen 26.10. 1765 v Přešticích, zemřel 8.4. 1815 u Rožmitálu: 180. výročí úmrtí – 230. výročí narození*. Přeštice: Městský úřad, 1995, s. 15.

¹³² PECHÁČEK, S. Sborová tvorba – Jakub Jan Ryba (1. část). *Cantus*, 2009, č. 3, s. 31.

¹³³ BERKOVEC, J. *Jakub Jan Ryba*. 1. vydání. Jinočany: H&H, 1995, s. 137.

¹³⁴ Tamtéž, s. 139.

v Praze. Následně působil jako učitel v Ostružné, v Hrochově Týnci a na triviální škole v Chrasti. Ve své posledním uvedeném působišti místní školu natolik zvelebil, že za to obdržel titul vzorného učitele. V Chrasti také dne 25. ledna 1837 zemřel. V roce 1864 mu zde byl odhalen pomník, při jehož odhalování jeho žák, Dr. František Čupr pronesl následující slova: „*Muž tento nadán neobyčejnými schopnostmi duševními, předstihoval dobu svou dalece, co se týče důmyslu učitelského a ruchu národního vůbec – jakožto pravý vzor, ku kterémuž namnoze hleděli zrakové spolupracovníků jeho na národu roli dědičné.*“¹³⁵

Filčíka je možno v první řadě charakterizovat coby metodika elementární školy. Byl autorem množství metodických spisů, ve kterých kladl důraz na princip aktivity a na moderní vyučovací metody při vyučování i mimo něj. Výuku trivia na škole doplnil o reálie (přírodopis, dějepis a zeměpis) a o industriální vyučování. Poněvadž zavrhoval mechanické memorování, při výuce v maximální možné míře využíval principu názornosti. Důležitou součástí Filčíkovy života byla hudba. Tu považoval za součást přirozenosti kteréhokoliv člověka. Filčík vytvořil cyklus učebnic pro českou školu, který zahrnoval např. následující tituly: *Proč a proto při umění početním* (1822), *Pravidla dobropísemnosti české* (1823), *Rychlý počtář* (1825), *Přírodopis co kratochvilník školní* (1834), ale i další didakticko-výchovné spisy, jež byly významnou metodickou pomůckou učitelů českých škol.¹³⁶

Z pohledu sociální pedagogiky je významná především Filčíkova osvětová činnost. V současnosti je v této souvislosti doceněn i Filčíkův vliv na hospodářství. Vlivem jeho snah byly zaváděny na tehdejší dobu moderní metody včelaření, štěpařství a zemědělství. Obdobně docházelo v celém kraji i k zakládání zahrad a alejí. Filčíkovou snahou bylo naučit venkovské žáky takovým dovednostem, jež budou moci využít v praktickém životě. Jeho snahou bylo též uvést do rovnováhy duševní a tělesnou činnost venkovských žáků. Těmto vštěpoval úctu k práci v duchu svých úvah, že společnost potřebuje jedince nikoliv jen vzdělané, nýbrž i pracovité.¹³⁷

¹³⁵ Citováno dle CIPRO, M. *Slovník pedagogů*. 1. vydání. Praha: Miroslav Cipro, 2001, s. 139.

¹³⁶ JŮZL, M. *Základy pedagogiky*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, s. 146 a 147.

¹³⁷ PRCHALOVÁ, H. *Jan Nepomuk Josef Filčík: (1785-1837): životopisný medailónek k 200. výročí narození pedagoga*. Praha: Ústav školských informací při ministerstvu školství ČR, 1985.

3.3 Josef Liboslav Ziegler (1782-1846)

Český kněz, pedagog, básník, překladatel a vlastenec Josef Liboslav Ziegler, který byl jedním z prvních představitelů první generace vlasteneckých učitelů, se narodil dne 10. prosince 1782 v Hradci Králové. Záhy po narození přišel o otce. Vystudoval gymnázium v Hradci Králové, kde se projevoval zájmem o historii a literaturu. Po gymnáziu studoval filozofii a posléze na univerzitě v Praze teologii. Dne 30. srpna 1806 završil své zdejší studium vysvěcením za kněze. Svoji kněžskou dráhu zahájil jako kaplan v Dobrušce. Zde se mimo jiné stýkal s dobrušským kupcem F. V. Hekem, který byl pro A. Jiráka předlohou pro jeho román *F. L. Věk*. V roce 1814 jej zde navštívil i Josef Dobrovský (1753-1829). Dále Ziegler působil jako kněz v Českém Meziříčí a poté na faře v Dobřanech (1809-1817). V této době se stala fara v Dobřanech regionálním centrem obrozenectví. Zdejší Zieglerovo působení zachytil A. Jirásek ve vzpomínkové skice *Na dobřanské faře*.¹³⁸

I v době své kněžské dráhy pokračoval Ziegler ve studiu. Po úspěšném složení zkoušek nastoupil na místo profesora bohoslovectví na semináři v Hradci Králové. V době tohoto působení se seznámil s řadou dalších národních buditelů. V roce 1817 zde zahájil přednášky z jazyka českého a literatury. Pro zvýšení vzdělanosti prostého lidu zavedl zpěv českých písní na bohoslužbách, půjčoval knihy, komparoval texty svatých písem. V době svého působení na bohosloveckém semináři v Hradci Králové publikoval gramatické příručky a pokračoval v osvětové činnosti. Rok 1818 byl z jeho pohledu významný minimálně ze dvou důvodů – jednak získal doktorát z bohosloví, jednak se stal jedním ze zakládajících členů Českého muzea. V období let 1820 až 1822 publikoval čtyři čísla sborníku *Dobroslaw – aneb rozličné spisy poučného i obveselujícího obsahu v řeči nevázané*.¹³⁹

Ziegler byl obdivovatelem odkazu Komenského, což se projevilo napsáním práce *Umění kazatelské Jana Amose Komenského* (1823). Náležel k iniciátorům prvního česky psaného časopisu o výchovných otázkách *Přítel mládeže*, který začal vycházet v roce 1823, a jehož byl dlouholetým redaktorem. Ziegler napsal i českou metodiku pro potřeby české školy a přispěl k rozvoji slávistického bádání.¹⁴⁰ Z jeho pedagogických prací je možno zmínit ještě

¹³⁸ VAVROUŠEK, B., NOVÁK, A. *Literární atlas československý, díl 1. 2. vydání*. Praha: Prometheus, 1952, s. 46.

¹³⁹ VAVROUŠEK, B., NOVÁK, A. *Literární atlas československý, díl 1. 2. vydání*. Praha: Prometheus, 1952, s. 46.

¹⁴⁰ JÚZL, M. *Základy pedagogiky*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, s. 146.

Věrný raditel rodičů, dítek a učitelů (1824), z množství církevních spisů pak *Církevní pobožnost na Křížové dny* (1818). Ziegler byl rovněž pilným přispívatelem do almanachů Milizor a Milín.

V roce 1826 byl jmenován děkanem v Chrudimi. Z toho důvodu se sem přestěhoval z Hradce Králové. Od roku 1832 vykonával úřad vikáře a vrchního školského dozorce na Chrudimsku. U podřízených pedagogů kladl důraz nejen na vzdělávání v pedagogické vědě, ale i na český jazyk a na historii českého národa. V době, kdy pobýval v Chrudimi, se Ziegler i nadále zabýval psaním historických článků, filozofií, zeměpisem a geologií i vydáváním náboženských spisů. Zemřel v Chrudimi dne 23. května 1846.¹⁴¹

3.4 Jan Vlastimír Svoboda (1800–1844)

Český pedagog, průkopník svérázné koncepce předškolní výchovy Jan Vlastimír Svoboda se narodil 9. května 1800¹⁴² v obci Hořepník (okr. Pelhřimov), v domě č. p. 66. Pocházel z početné rodiny. Rodiče si přáli, aby byl knězem, a proto vstoupil do semináře v Celovci (Klagenfurt). Ještě před svým vysvěcením však Svoboda ze semináře vystoupil a vrátil se v roce 1826 zpět do Čech, do Prahy. Zde absolvoval roční běh učitelský při vzorné škole malostranské, načež nastoupil na farní škole sv. Mikuláše, odkud později přešel na staroměstskou školu v Týně. Díky svým pedagogickým schopnostem i výsledkům jeho práce se Svoboda dostal do povědomí veřejnosti.¹⁴³

V roce 1832 byl Svoboda po absolvování studijní cesty do Vídně a Německa, kam byl vyslán na útraty Spolku pro zřízení první opatrovny v Praze, povolán na místo učitele první dětské opatrovny v Praze Na Hrádku. Dětskou opatrovnu je možno charakterizovat jako dobročinné veřejné zařízení určené pro děti pracujících matek. Zpočátku se Svoboda staral o pět dětí, a to ve vlastním bytě. Po zahájení výuky to bylo už dvacet pět dětí, které byly

¹⁴¹ VAVROUŠEK, B., NOVÁK, A. *Literární atlas československý, díl 1*. 2. vydání. Praha: Prometheus, 1952, s. 46.

¹⁴² Některé zdroje uvádějí jako datum Svobodova narození den 1. října 1803. Viz např. CIPRO, M. *Slovník pedagogů*. 1. vydání. Praha: Miroslav Cipro, 2001, s. 468.

¹⁴³ SVOBODA, J., STRNAD, E. *Školka Jana Svobody: vyučování malých dětí z roku 1839*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958, s. 15.

umístěny ve dvou místnostech. Nakonec Svoboda zajišťoval péči dokonce o dvě stě padesát dětí.¹⁴⁴

V souladu se stanovami pro opatrovny náleželo ke Svobodovým úkolům taktéž vzdělávání učitelů. V něm i ve své pedagogické činnosti kladl důraz na pozorování dětí a na osobní příklad vychovatelů i rodičů. Svoboda nabádal k tomu, aby učitel vystupoval v roli aktivního společníka, jehož důležitým úkolem je mimo jiné získat důvěru dětí. Na základě vlastních několikaletých zkušeností napsal práci nazvanou *Školka čili Prvopočáteční, praktické, názorné, všestranné vyučování malých dětí k věcnému vybroušení rozumu a ušlechťení srdce s navedením ke čtení, počítání a kreslení pro učitele, pěstouny a rodiče* (1939, dále jen „Školka“). V tomto svém díle představil Svoboda ucelený výchovný program české opatrovny.

Jak ve *Školce*, tak i v dalších svých dílech Svoboda přinášel „... *konkrétní podněty k tomu, jak se má mateřský jazyk stát východiskem vyššího způsobu vzdělání a výchovy. Školka byla právě pro tuto myšlenku oceňována i v zahraničí, neboť bořila pozůstatky feudální školy stavovské. Bylo to v souladu i s pedagogickým humanitním dílem Pestalozziho, který vybudoval soustavu všeobecného vzdělání, ... s tím souhlasí i tendence ostatních metodických spisů Svobodových.*“¹⁴⁵ Svoboda ve své pedagogické činnosti vycházel z myšlenek Komenského. Ty rozvíjel se zřetelem k tehdejší výchovné praxi v Čechách. Již v průběhu předškolní výchovy vyučoval počátkům trivia. Školka byla praktickou příručkou, v níž byla důkladně metodicky rozpracovaná učební látka. O kvalitě tohoto díla svědčí skutečnost, že bylo přeloženo i do jiných jazyků.¹⁴⁶

Po deseti letech působení na první vzorné škole pro malé děti v Praze Na Hrádku odsud musel z existenčních důvodů odejít. S podlomeným zdravím se vrátil na hlavní farní školu u sv. Mikuláše, kde původně působil. Dne 27. září 1844 zde také podlehl tuberkulóze.

Svoboda svoji celoživotní činnost zasvětil ve prospěch dětí, nezřídka z rizikových a sociálně znevýhodněných vrstev. Činil tak na základě svého přesvědčení, že správné výchovné působení může tyto děti uchránit od sociálního úpadku. To je ostatně jedna z elementárních idejí sociální pedagogiky.

¹⁴⁴ SVOBODA, J., STRNAD, E. *Školka Jana Svobody: vyučování malých dětí z roku 1839*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958, s. 18.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 29.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 33.

3.5 Karel Slavoj Amerling (1807–1884)

Obrozenecký lékař, filozof, přírodovědec a pedagog Karel Slavoj Amerling se narodil dne 18. září 1807 v Klatovech do rodiny hostinského. Zde i studoval latinské gymnázium. V roce 1836 získal na Karlově univerzitě v Praze doktorát z medicíny. Po absolvování tohoto studia zastával po dobu dvou let funkci tajemníka u hraběte Šternberka. Poté se věnoval vlastní lékařské praxi. Již v jejím průběhu se stále více věnoval výchovné a pedagogické činnosti, která byla stále významnější.

V roce 1842 byla Amerlingem otevřena na Novém Městě v Praze vzorová škola, kterou pojmenoval Budeč. Název této školy, s jejíž stavbou započal v roce 1839, byl odvozen od nejstaršího přemyslovského hradiště Budeč, jehož součástí byla údajně i nejstarší česká škola. Tento Amerlingův projekt si kladl za cíl vybudovat „všenučňný ústav pro vzdělávání všech stavů včetně národního učitelstva i dívčího dorostu“.¹⁴⁷ Toto moderní vzdělávací zařízení bylo otevřeno širokým vrstvám veřejnosti. Nově vybudovaná škola však byla nedlouho po svém založení zrušena, neboť Amerlingův projekt byl po finanční stránce velmi náročný a toto jeho pokrokové obrodné úsilí v tehdejších společenských a hospodářských poměrech nemělo šanci obstát. Založením vzorové školy Amerling předstihl dobu jak akcentem na nezbytnost vzdělávání, tak i poukazem na skutečnost, že výchova je zásadním způsobem ovlivňována i prostředím, v němž je uskutečňována.

Pedagogický program, který Amerling hodlal aplikovat v rámci vyučovacích metod v Budči, shrnul ve stati *Návrh pro národní školy* (1848). Ta se stala posléze revolučním manifestem učitelstva. Tato jeho úvaha vycházela z Komenského myšlenek o všestrannosti výchovy a vzdělávání. Amerling zde dává přednost obsahové, věcné stránce vyučování před jeho stránkou formální. *Návrh národní školy* sestává ze dvou částí. První část je přitom koncipována jakožto obecná a jsou v ní vymezeny účel a popsány zásady i prostředky nezbytné k žádoucímu fungování národních škol. Ve druhé části jsou pak vyjmenovány jednotlivé pedagogické instituce, které realizují vzdělávání dětí a mládeže od dvou do čtrnácti let. Takovými institucemi mají být školky a opatrovny (dvoutřídní školy pro děti od dvou do pěti let), přípravný (sedmitřídní škola, třídy rozděleny podle věku) a vlastní obecné školy (čili věcnice).

¹⁴⁷STRNAD, E. Karel Slavoj Amerling, buditel vlasteneckého učitelstva. Praha: Academia ČSAV. 1975, roč. XXV, č. 2, s. 189.

Základní myšlenka Amerlingova vzdělávacího systému spočívala v ustavení jednotného systému národního školství, jenž by zajistil všem společenské a hospodářské uplatnění. Ačkoliv měl Amerling k výuce pokrokový přístup, je zapotřebí konstatovat, že kladl až přílišný důraz na věcnou stránku vzdělávání. V důsledku toho redukoval podstatu vzdělávání na encyklopedické znalosti, aniž by nezřídka zohledňoval věk a stupeň vývojové úrovně studentů.¹⁴⁸

V Budči byly Amerlingem organizovány přednášky na různá témata. Protože sem na ně chodili lidé ze širokého okolí, přispíval tak ke zvyšování úrovně jejich odbornosti. Součástí jeho osvětového snažení bylo také vzdělávání učitelů, které nebylo určeno pouze studentům učitelských ústavů, nýbrž i pedagogům z praxe. Amerling se taktéž zasazoval o pořádání pravidelných porad učitelů, kde si učitelé vyměňovali své zkušenosti a poznatky. Tyto porady byly počínaje rokem 1848 nařízeny úředně, přičemž tento krok vedl ke zkvalitnění pedagogické činnosti učitelů. Poznatky a zkušenosti z porad byly publikovány v odborném časopise nazvaném *Posel z Budče*.¹⁴⁹

V revolučním roce 1848 stanul Amerling jako ředitel v čele první hlavní školy s českým vyučovacím jazykem v Praze, k jejímuž otevření došlo po nařízení zvýšení úrovně kurzů pro učitele, a to ve formě vyhlášky ministerstva. Zatímco původně byla délka trvání učitelského kurzu jeden rok, postupem času došlo k jeho prodloužení na dobu čtyř let. Právě tato skutečnost vyústila v přeměně této školy v první český učitelský ústav. Zde pak Amerling působil po celých dvacet let.

Amerlingovým následujícím působištěm byl ústav pro slabomyslné Ernestinum. Tento ústav, jehož sídlem byla Praha, byl jím založen v roce 1871. Zkušenosti a poznatky získané v průběhu práce s mentálně postiženými jedinci zachytil ve spise *Die Idiotenanstalt des Sct. Anna Frauen-Vereines in Prag nach ihrem zwölffährigen Bestand vom J. 1871–1883* (Ústav idiotů Jednoty paní sv. Anny v Praze: stav po 12 letech trvání /1871–1883/; 1883)¹⁵⁰. Tuto svoji práci vydal Amerling vlastním nákladem. Německý jazyk pro její na-

¹⁴⁸STRNAD, E. Karel Slavoj Amerling, buditel vlasteneckého učitelstva. Praha: Academia ČSAV. 1975, roč. XXV, č. 2, s. 191 a 192.

¹⁴⁹MORKES, F. Karel Slavoj Amerling a budečská tradice v českém školství. *Budeč 1100 let*. Sládečkovo vlastivědné muzeum, 2005.

¹⁵⁰ V českém jazyce vyšel poprvé v roce 1998: AMERLING, K. *Ernestinum: Ústav idiotů Jednoty paní sv. Anny v Praze: stav po 12 letech trvání (1871-1883)*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1998. 131 s. ISBN 80-86039-44-7

psání použil z toho důvodu, neboť se domníval, že to přispěje k jejímu lepšímu šíření. Tato Amerlingova studie ovšem nedosáhla takového ohlasu, jaký očekával, což bylo zapříčiněno její přespřílišnou odborností a častým užíváním neologismů.¹⁵¹

Amerling se domníval, že k radikálnímu snížení výskytu slabomyslných osob v rámci populace by bylo možno docílit výrazným zlepšením materiální situace obyvatelstva. Než by taková situace nastala, bylo by nezbytné se snažit připravovat slabomyslné chovance k samostatnému životu mimo prostředí ústavu.¹⁵² Amerling měl snahu vést Ernestinum po vzoru ústavu v belgickém Ghelu. Zde byli chovanci umisťováni do proškolených rodin. Naplnění tohoto kroku se však v našich podmínkách nepodařilo nikdy dosáhnout.

K Amerlingovým pedagogickým názorům uvádí Jůzl následující: „*Pokud jde o Amerlingovy pedagogické názory, tvrdil, že škola má být příprava jedince, který bude tvořivě rozvíjet vědění, umění i průmysl a uvádět do života mravní principy své společnosti. Výchova má být všestranná, soustavná a ve shodě s Komenským orientovaná na všechny základní obory lidského vědění a lidské činnosti. Za svého života vytvořil četné učebnice, příručky a názorné pomůcky pro přírodovědné vyučování, byl neúnavným organizátorem českého učitelského hnutí...*“¹⁵³

Amerlingovy vzdělávací aktivity náleží bezesporu do oblasti sociální pedagogiky, neboť se dotýkaly vlivu prostředí na výchovu jedince, dalšího vzdělávání dospělých, umisťování slabomyslných do rodin apod. Především však je možné jej s ohledem na jeho aktivity označit za význačnou zakladatelskou osobnost české speciální pedagogiky.

3.6 Jan Čechomil Formánek (1809-1878)

Spisovatel a pedagog Jan Čechomil Formánek (používal i variantu jména Jan Formánek-Činoveský) se narodil 12. října 1809 v Činově (okr. Klatovy). Působil jako učitel na školách v Pelhřimově, Českých Budějovicích, Humpolci, Táboře a v Klatovech. Zemřel dne 11. dubna 1878 v Táboře.

¹⁵¹TITZL, B., NOVÁKOVÁ, M. Objevujeme zapomenuté: Karla Slavoje Amerlinga, pravidla výchovy slabomyslných. *Speciální pedagogika*: Časopis pro teorii a praxi speciální pedagogiky. Praha: Univerzita Karlova. 1996, roč. 6, č. 5.

¹⁵²TITZL, B., NOVÁKOVÁ, M. Objevujeme zapomenuté: Karla Slavoje Amerlinga, pravidla výchovy slabomyslných. *Speciální pedagogika*: Časopis pro teorii a praxi speciální pedagogiky. Praha: Univerzita Karlova. 1996, roč. 6, č. 5, s. 22.

¹⁵³JŮZL, M. *Základy pedagogiky*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, s. 150.

Formánkovým nesporným přínosem je to, že v první generaci vlasteneckých učitelů dospěl nejdále v metodické produkci. Ve svém pojednání *Listové, týkající se vyučování mládeže na venkovských školách* (1839) totiž na základě kritiky tehdejší školy a učitelů podává komplexní a teoreticky odůvodněnou metodiku elementární školy. V tomto svém spisu Formánek poprvé poukazuje na nedostatečnost výukových metod, které byly v jeho době zavedeny *Knihou methodní* Jana Ignáce Felbiger (1724-1788).¹⁵⁴

Za nezbytný předpoklad úspěšné činnosti učitele považoval na jedné straně kvalitní vzdělání, na straně druhé pak náležité materiální zabezpečení učitele. Pouze za současného splnění obou těchto podmínek je myslitelné, aby vzdělával ostatní. Učitel by měl podle něj znát nikoliv jen předměty, které vyučuje, nýbrž i pedagogiku a psychologii. Požadoval zavedení reálií do výuky a zároveň i praktických dovedností, jako jsou např. zahradnictví, včelařství, řemesla aj., tělesné výchovy a ručních prací. Z toho je zřejmé, že chtěl posílit praktický aspekt vyučování. Vyzdvihnout je možné i jeho požadavek na poučování dětí o záležitostech mravních a sexuálních.¹⁵⁵

3.7 Jan Sluníčko (1816-1894)

Český učitel, který náležel do druhé generace českých obrozeneckých učitelů, Jan Sluníčko se narodil dne 18. prosince 1816 v Praze v rodině obchodníka. Jeho otec se stýkal s českými buditeli, např. s Josefem Dobrovským (1753-1829), Václavem Hankou (1791-1861), Pavlem Josefem Šafaříkem (1795-1861) a dalšími. V období let 1836 až 1836 absolvoval učitelský kurz na německé hlavní škole v Týně na Starém městě. Poté se stal učitelem na německé evangelické škole pražské. Toto místo však musel pro své kontakty s českými buditeli (mj. K. A. Amerlingem) opustit. V roce 1847 se tak stal učitelem na české evangelické škole v Humpolci.¹⁵⁶ Zde se usadil a působil jako učitel bezmála čtyřicet let až do roku 1888. Stal se šířitelem myšlenek Komenského na Vysočině.

Sluníčko během své pedagogické praxe usiloval o to, aby vyučování bylo životné, tedy odpovídající potřebám řemeslnického, soukenného města a zemědělského okolí. V roce 1849 založil a řídil první časopis pro školní mládež u nás, který byl pojmenován Včelka.

¹⁵⁴KOPECKÝ, J. a kol. *Kapitoly z dějin pedagogiky*. 2/1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970, s. 53.

¹⁵⁵JŮZL, M. *Základy pedagogiky*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, s. 147.

¹⁵⁶CIPRO, M. *Slovník pedagogů*. 1. vydání. Praha: Miroslav Cipro, 2001, s. 448.

Tento časopis, který vycházel s přílohou pro rodiče a učitele v období let 1850 až 1856, byl vydáván ve prospěch penzijního ústavu pro vdovy a sirotky po evangelických učitelích v Čechách a na Moravě. Jeho angažovanost překračovala rámec školy – byl činný ve veřejném, politickém i kulturním životě Humpolce. Za své zásluhy byl v roce 1883 poctěn titulem čestný měšťan.¹⁵⁷ Zde také dne 14. září 1894 zemřel.

3.8 František Slaměník (1845-1919)

Učitel a spisovatel František Slaměník se narodil dne 4. října 1845 v Radslavicích (okr. Přerov). Působil jako učitelský pracovník na Moravě, konkrétně v Kroměříži a Kojetíně, kde vyučoval na dívčích školách, a od roku 1884 v Přerově, kde byl ředitelem měšťanské školy. V roce 1883 se podílel na organizování učitelského sjezdu v Brně, jehož se zúčastnilo na 1200 učitelů.¹⁵⁸ Byl nadšeným sběratelem památek dokumentujících vývoj školství u nás. V centru jeho pozornosti v tomto směru stálo období činnosti Jednoty bratrské a zejména život a dílo J. A. Komenského. Během působení v Přerově založil oficiálně v roce 1888 dokonce Komenského muzeum, které bylo první svého druhu u nás vůbec. Samotný Slaměník o aktu založení tohoto muzea napsal následující: „Téhož roku vzniklo rovněž z popudu předsedova při Ústředním spolku 'Museum Komenského', z něhož jednou státi se má instituce podobná, jakou jest Comenius-Stiftung v Lipsku.“¹⁵⁹ Toto muzeum však fakticky začalo vyvíjet svoji činnost v roce 1903 a v současnosti se nachází na zámku v Přerově.

Jeho komeniologické články neušly pozornosti ani za hranicemi. Díky této své proslulosti za hranicemi byl jmenován čestným členem „Comenius Gesellschaft“ (Společnost Komenského) v Berlíně. Slaměník byl společně s olomouckým profesorem Janem Havelkou v roce 1873 rovněž zakladatelem časopisu *Komenský*, jenž je nejstarším doposud existujícím pedagogickým časopisem u nás. Tento časopis měl sloužit na ochranu české školy. Počínaje rokem 1880 se Slaměník stal na dobu 27 let jeho redaktorem.¹⁶⁰ Po dlouhá léta

¹⁵⁷ JŮZL, M. *Základy pedagogiky*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, s. 150.

¹⁵⁸ František Slaměník [online]. 30. června 2013. [citováno 27. března 2014]. Dostupné z: <http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=349>

¹⁵⁹ Citováno dle NĚMEČKOVÁ, J. *Učitel František Slaměník, zakladatel Muzea Komenského v Přerově*. Přerov: Muzeum J. A. Komenského v Přerově a Osvětová beseda v Přerově, 1962, s. 27.

¹⁶⁰ JŮZL, M. *Základy pedagogiky*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, s. 151.

byl také předsedou Ústředního spolku Jednot učitelských na Moravě, do jehož čela se dostal v roce 1901.

Z dosud uvedeného je zřejmé, že Slaměník celý svůj život zasvětil jak vzdělávání, tak i osvětě. Oba tyto zájmy jsou shrnuty v jeho osobitém díle *Vzpomínky starého učitele* (1907). Původně tyto memoáry vycházely v časopisu *Komenský*. V této své práci popsal život učitele i žáka v naší škole od dob národního obrození. Tak přispěl k obohacení pramenů studia dějin našeho školství.¹⁶¹ Z pohledu sociální pedagogiky je relevantní Slaměnikovo velmi silné sociální cítění. Zejména jeho zásluhou byl v roce 1888 zřízen nadační fond nazvaný jako „Jubilejní fond“, jehož prostředky byly určeny hlavně pro sirotky a vdovy po učitelích. V roce 1918 byl přejmenován na „Slaměníkům fond“, a to nikoliv neprávem. Slaměník byl totiž hlavním donátorem tohoto fondu. Jako první do něj poskytl 10 zlatých, přičemž příspěvky dalších učitelů či kněží byly poskytovány ve výši jednoho zlatého. Publikace Muzea Komenského v Přerově získávání prostředků pro fond popisuje následovně: „... groš ke groši, šesták k šestáku, desátníkové sbírky při schůzích a sjezdech sbíraly se a střádaly se od lidí chudých a nebylo jediného čísla „Komenského“, aby Slaměník nebyl volal, napomínal a prosil, by se otvíraly štědré ruce ku podpoře vdov a sirotek...“.¹⁶²

3.9 Eliška Machová (1858–1926)

Budoucí organizátorka ženského spolkového života na Moravě a zejména v Brně, Eliška Machová (obrázek 8), se narodila 2. listopadu 1858 v Brně, kde měl její otec ve vlastnictví tkalcovskou dílnu. V letech 1873 až 1877 vystudovala Ústav učitelek v Brně, Hybešova 59/61, což byl čtyřletý český ústav pro vzdělávání učitelek. Po jeho absolvování vyučovala v letech 1877 až 1881 na národní škole v Kunštátě. Odtud přešla na základě nabídky ředitele ústavu učitelek zpátky do Brna. V Brně zpočátku působila coby cvičná učitelka. Po úspěšném složení zkoušek byla Machová prohlášena za „způsobitou k samostatnému vyučování na školách občanských“.¹⁶³

¹⁶¹CIPRO, M. *Slovník pedagogů*. 1. vydání. Praha: Miroslav Cipro, 2001, s. 448.

¹⁶²MUZEUM KOMENSKÉHO V PŘEROVĚ. *František Slaměník 1845-1919*. Přerov: Muzeum Komenského v Přerově, 1996, s. 11.

¹⁶³NOVÁKOVÁ, L. Eliška Machová a její role v brněnské Vesně. K 80. výročí úmrtí průkopnice české kultury a ženského vzdělání v Brně. *Vlastivědný sborník moravský*, 58, 2006, č. 2, s. 167.

V roce 1882 Machová vstoupila do brněnského Ženského vzdělávacího spolku Vesna. Tento spolek byl založen v roce 1870 a byl centrem české vzdělanosti, kulturního, společenského a sociálního života v Brně. Nuceně svoji činnost musel ukončit v roce 1953, přičemž jeho činnost byla obnovena dne 6. února 1991.¹⁶⁴ Machová byla nejprve řadovou členkou tohoto spolku, v roce 1885 se pak stala jeho jednatelkou. Vesna byla místem setkávání brněnské i mimobrněnské české inteligence, jež v tehdejší silně německém Brně sváděla boj o národní svébytnost a jazykovou rovnoprávnost. Původně pěvecký spolek se po vstupu Machové transformoval na Ženskou vzdělávací jednotu, jež si kladla za cíl „šířit vzdělanost českým jazykem mezi brněnskými ženami“.¹⁶⁵

Obrázek 8 Eliška Machová¹⁶⁶

¹⁶⁴Vítejte na stránkách Vesny [online]. © 2009. [citováno 28. března 2014]. Dostupné z: <<http://www.vesnaspolek.cz/>>

¹⁶⁵ NOVÁKOVÁ, L. Eliška Machová a její role v brněnské Vesně. K 80. výročí úmrtí průkopnice české kultury a ženského vzdělání v Brně. *Vlastivědný sborník moravský*, 58, 2006, č. 2, s. 166.

¹⁶⁶ Zdroj: Eliška (Alžběta) Machová [online]. 23. července 2013. [citováno 27. března 2014]. Dostupné z: <http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=235>

V roce 1886 se Machová zasadila o vybudování První české pokračovací dívčí školy Ženské vzdělávací jednoty Vesna v Brně. Z dnešního pohledu význam tohoto kroku není až natolik patrný, avšak je zapotřebí si uvědomit, že se jednalo o dobu, kdy se teprve počínaly projevat snahy o zapojení žen a dívek do veřejného a kulturního dění. Pro tuto školu Machová sama vypracovala osnovy.¹⁶⁷ Během působení ve Vesně se Machová značnou měrou zasloužila i o vznik první školy tohoto spolku. K jejímu otevření došlo v roce 1889. Tehdy působila v Brně na ulici Údolní, o osm let později byla v témže městě na ulici Jaseľská vystavěna i další školní budova.

Již od počátku jejího členství ve spolku Vesna se u Machové projevoval hluboký zájem o lidovou kulturu. Její snahou bylo, aby lidová kultura a tradice zůstaly zachovány pro další generace. Proto pořádala takové akce, jakými byly např. osvětové přednášky, nacvičování lidových tanců společně s dalšími členkami spolku, pořádání jarních prodejních slavností (tzv. „pomlázek“) apod.

V letech 1902 až 1908 působila na české hospodyňské škole v Kateřinkách u Opavy, kterou také založila. Od roku 1908 se v Praze věnovala organizační a redaktorské práci v ženském a mírovém hnutí. Již v roce 1900 se stala členkou Mírového sdružení Moravánek. Také byla jednatelkou Moravskoslezské organizace ženské, kterou v roce 1898 pomáhala zakládat.

Z pohledu řešené problematiky je zapotřebí zmínit výraznou angažovanost Machové v oblasti sociální. V roce 1888 založila tzv. „poptávárnu“. Šlo vlastně o zprostředkovatelnu pracovních míst. V roce 1890 se zasloužila o otevření „útulny“ pro služebné a o rok později došla naplnění její snaha o vznik prvního českého sociálního ústavu pro děti v Brně.¹⁶⁸ Zemřela dne 4. března 1926 v Brně.

3.10 Josef Kožíšek (1861-1933)

Tento vynikající pedagog elementarista a klasik dětského verše (je např. autorem všeobecně známé básničky *Polámal se mraveneček*) se narodil dne 6. července 1861 v Lužanech

¹⁶⁷BEDNÁŘOVÁ, V. a kol. *Zakladatelky českého dívčího školství: (k Mezinárodnímu dni žen): (Bohuslava Rajská, Karolina Světlá, Eliška Krásnohorská, Eliška Machová, Zdenka Wiedermannová-Motyčková)*. Brno: Universitní knihovna, 1957

¹⁶⁸NOVÁKOVÁ, L. Eliška Machová ve vzpomínkách a dobovém tisku. *Folia ethnographica*, 2007, 41, s. 85 a 86.

u Přeštic. Po studiích působil na různých místech (Měčín, Třeboradice, Klecany nad Vltavou) jako učitel a taktéž jako řídicí učitel v Zápech u Brandýsa a v Horní Nové Vsi u Bělohradu. V roce 1918 se dostal do pozice ředitele pedagogického oddělení Státního nakladatelství v Praze.¹⁶⁹ Kožíšek náležel k průkopníkům moderních metod elementárního učení. Je autorem tzv. zapisovací (nebo též) genetické metody, která vychází z historického vývoje písma i ze studia dětské psychologie. Tuto svoji metodu aplikoval v jím vypracovaných učebnicích *Poupata* (1913) a *Studánka* (1924).¹⁷⁰

Jeho veskrze pozitivní vztah k dětem se zúročil v Kožíškově tvorbě pro děti. Napsal celkem 13 knih veršů pro děti, které jsou dodnes velmi oblíbené, a řada z jeho básniček bývá častou součástí různých slabikářů, čítanek, výborů pro děti apod. V roce 1921 vyšel Kožíškovi výbor z jeho prací, který měl tři díly pojmenované *Na výsluní*, *U krbu* a *Děti u boudy*. Jeho prózy a básničky vyšly souborně knižně, přičemž tyto tituly byly pojmenovány např. *Pohádka u lesa*, *Ráno*, *Chudobky u cest* či *Plamínky*. Kožíšek s oblibou zavítával mezi obyčejné, prosté lidi. Jeho aktivity v tomto ohledu byly poměrně rozsáhlé. Přistupoval k zakládání sadů, v nichž učil žáky i jejich rodiče pečovat o ovocné stromky, podílel se na založení hospodářského družstva, pořádal divadelní představení apod. Vedle již uvedeného také pořádal přednášky a zapůjčoval knihy. Veškeré tyto aktivity realizoval s cílem zajistit maximální možnou úroveň vzdělanosti venkovského lidu, stejně jako zajistit jeho přístup k informacím. I když na sklonku svého života působil 15 let profesně v Praze, na venkov nedal nikdy dopustit a na venkově i žil, konkrétně v Úvalech u Prahy. Celým svým životem a působením byl následovánímhodným příkladem vlastenectví a uplatňování sociální pedagogiky v běžném životě.¹⁷¹

¹⁶⁹CIPRO, M. *Slovník pedagogů*. 1. vydání. Praha: Miroslav Cipro, 2001, s. 272.

¹⁷⁰JŮZL, M. *Základy pedagogiky*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, s. 150.

¹⁷¹Tamtéž.

ZÁVĚR

Cílem této diplomové práce bylo na pozadí díla a myšlenek hlavních osobností sociální pedagogiky naší historie připomenout její osobnosti polozapomenuté či málem zapomenuté.

Jak vyplynulo z první kapitoly, již v poměrně dávné národní historii bylo možno se setkat s osobnostmi, jejichž aktivity a v některých případech i názory je možno označit přídomekem sociálně pedagogické. Nejstarší z těchto osobností přitom působily již ve 13. století, což více než výmluvně ukazuje na hluboké kořeny tohoto v současnosti se dynamicky rozvíjejícího vědního oboru u nás. Vyvrcholením tohoto nejstaršího období naší sociální pedagogiky je dílo „učitele národů“ – J. A. Komenského, které i v současnosti překvapuje bohatostí a aktuálností myšlenek tohoto našeho vynikajícího učenice, který usiloval o pozvednutí vzdělanostní úrovně lidstva, což považoval za nejefektivnější prostředek k nápravě existujících neduhů ve společnosti.

Ve druhé kapitole jsou zmíněny většinou dobře známé osobnosti naší sociální pedagogiky. Opomenut zde není především Gustav Adolf Lindner, který je považován za zakladatele naší sociální pedagogiky. Uvedeni jsou zde i další vynikající pedagogické osobnosti, které působily jak ještě v období Rakousko-Uherska, tak i v období tzv. první republiky, jak je označováno období vymezené na jeho začátku vznikem samostatné Československé republiky (1918) a na jeho konci událostmi souvisejícími s uzavřením tzv. Mnichovské dohody (1938), během války i v období po 2. světové válce. Životní pouť poslední ze zde zmiňovaných osobností – Milana Píradky – se uzavřela teprve předloni.

Poslední, třetí kapitola byla zaměřena na méně známé osobnosti naší sociální pedagogiky. Převážná část z nich spadá svým životem a působením do období našeho národního obrození, čili do doby od druhé třetiny 18. století přibližně do roku 1848. Vedle nich jsou sem zařazeny i některé vybrané osobnosti z období pozdějšího (František Slaměník, Eliška Machová a Josef Kožíšek). Z líčení v této kapitole vyplývá, že v řadě případů se životní osudy i sociálně pedagogické působení těchto osobností i osobností zmíněných ve druhé kapitole v jistých okamžicích setkávaly. Jejich názory se mnohdy navzájem ovlivňovaly a tříbily ve vzájemných diskusích, což přispívalo k jejich nesporné kvalitě i k rozvoji sociální pedagogiky u nás.

Přestože se u nás sociální pedagogika začala jako plnohodnotná vědní disciplína etablovat teprve poměrně nedávno, je možno uvést, že za dobu své existence dosáhla poměrně vyso-

ké úrovni. Oprávněnost tohoto závěru je možné opřít o srovnání se stavem v oblasti sociální pedagogiky v sousedních státech – v Polsku, na Slovensku a v Německu.

V Polsku má sociální pedagogika velkou tradici, která je spjata s takovými osobnostmi, jakými byla Helena Radlińska (1879-1954), Ryszard Wroczyński (1909-1978), Alexander Kamiński (1903-1978) či Stanisław Kawula (nar. 1939). Nadto zde sociální pedagogika, na rozdíl od tehdejšího Československa, měla v éře socialismu i institucionální základnu. Od 90. let minulého století prošla polská sociální pedagogika bouřlivým rozvojem, který je zřejmý z množství univerzit, kde je vyučována, odborných časopisů i badatelů, kteří se tomuto oboru věnují.

Na Slovensku má sociální pedagogika v porovnání s Polskem o poznání menší tradici. K osobnostem její historie patří hlavně Samuel Tešedík (1724-1820), Juraj Čečetka (1907-1983) a Ondrej Baláž (nar. 1922). Současná slovenská sociální pedagogika se rovněž intenzivně rozvíjí, přičemž má k dispozici vědecká a univerzitní pracoviště. Její současní představitelé jsou známí i u nás. Stačí vzpomenout takové osobnosti slovenské sociální pedagogiky, kterými jsou Peter Ondrejko, Jolana Hroncová, Ingrid Emmerová nebo Zlatica Bakošová.

V Německu je tradice sociálně pedagogické vědy reprezentována Paulem Natorpem (1854-1924), Paulem Barthou (1858-1922), Hermanem Nohlem (1879-1960), Gertrudou Bäumerovou (1873-1954) či Klausem Mollenhauerem (1928-1998). Obor sociální pedagogiky se zde na základě bohaté tradice dále rozvíjí. K osobnostem zde patří Herman Geisecke, Hans Triersch, Winfried Noack a další.¹⁷²

U nás v posledním zhruba čtvrtstoletí vznikla řada center, kde je oblast sociální pedagogiky rozvíjena (např. Univerzita v Hradci Králové, Karlova univerzita v Praze, Masarykova univerzita v Brně, Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Jihočeská univerzita, Ostravská univerzita aj.). V tomto vědním oboru se objevila celá řada osobností – např. Blahoslav Kraus, Jaroslav Kořa, Miroslav Procházka, Jiří Němec, Julius Sekera, Lenka Gulová, Jan Průcha a další. Rovněž u nás vychází řada odborných periodik, která se zabývají sociálně pedago-

¹⁷² Blíže k rozvoji a současnému stavu sociální pedagogiky v těchto zemích viz např. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vydání. Praha: Portál, 2008, s. 13 a násl., dále PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. 1. vydání. Praha: GradaPublishing, 2012, s. 47. a násl. nebo HRONCOVÁ, J., EMMEROVÁ, I., KRAUS, B. a kol. *K dějinám sociální pedagogiky v Evropě*. 1. vydání. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2008.

gickou problematikou. S ohledem na uvedené tak lze konstatovat, že naše sociální pedagogika nijak nezaostává za vývojem tohoto vědního oboru v uvedených sousedních zemích, ba je možno říci, že v některých ohledech patří ve svém oboru ke špičce.

V samém závěru je zapotřebí uvést, že téma řešené v této práci je možno dále rozvíjet. Existuje totiž řada dalších osobností v naší historii, které dosud nejsou příliš spojovány se sociální pedagogikou, avšak svými výchovnými metodami, svým přístupem k žákům a obecně k lidem, ke společnosti, jakož i k životu patří mezi ty, kteří se na vzniku tohoto oboru podíleli. Namátkou je možno zmínit Ferdinanda Kindermanna, Věnceslava Metelku, Bernarda Bolzano, Jana Erazima Vocela, Josefa Frantu Šumavského, Josefa Množislava Bačkoru, Štěpána Bačkovu, Děpolda Veverku, Karla Aloise Vinařického, Jana Ladislava Maška, Josefa Sokola, Josefa Bartoně, Marii Steyskalovou, Boženu Hrejsovou, Františka Bakule, Františka Mužíka a řadu dalších.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Knižní zdroje

- [1.] BARTOŠ, F. M. *Co víme o Husovi nového*. Praha: Pokrok, 1946. 139-[II] s.
- [2.] BEDNÁŘOVÁ, V. a kol. *Zakladatelky českého dívčího školství: (k Mezinárodnímu dni žen): (Bohuslava Rajská, Karolina Světlá, Eliška Krásnohorská, Eliška Machová, Zdenka Wiedermannová-Motyčková)*. Brno: Universitní knihovna, 1957. nestránkováno
- [3.] BĚL, J., RYBA, J. J. *Jakub Jan Ryba: rodák z Přeštic: narozen 26.10. 1765 v Přešticích, zemřel 8.4. 1815 u Rožmitálu: 180. výročí úmrtí – 230. výročí narození*. Přeštice: Městský úřad, 1995. 60 s.
- [4.] BERKOVEC, J. *Jakub Jan Ryba*. 1. vydání. Jinočany: H&H, 1995. 172 s. ISBN 80-85787-97-0
- [5.] BLÁHA, I. A. *Dítě a prostředí*. Praha: Státní nakladatelství, 1933. 42 s.
- [6.] BOUBÍN, J. *Petr Chelčický: myslitel a reformátor*. Praha: Vyšehrad, 2005. 193 s. ISBN 80-7021-654-9
- [7.] BUČEK, L. *Sociální pedagogika a probační práce*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2006. 120 s.
- [8.] CACH, J. *Gustav Adolf Lindner: život a dílo zakladatele pedagogiky na filozofické fakultě Univerzity Karlovy*. 1. vydání. Praha: Universita Karlova, 1990. 139 s. ISBN 80-7066-345-6
- [9.] CACH, J. *Výchova a vzdělání v českých dějinách*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 233 s. ISBN 80-7066-461-4
- [10.] CETL, J., HORÁK, P., HOŠEK, R., KUDRNA, J. *Průvodce dějinami evropského myšlení*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1985. 640 s.
- [11.] CIPRO, M. *Slovník pedagogů*. 1. vydání. Praha: Miroslav Cipro, 2001. 552 s. ISBN 80-238-6334-7
- [12.] ČAPKOVÁ, D. *Myslitelsko-vychovatelský odkaz Jana Amose Komenského*. 1. vydání. Praha: Academia, 1987. 254 s.
- [13.] GALLA, K. *Sociologie výchovy: její vývoj a problémy: celostátní vysokoškolská učebnice pro studující filozofických fakult studijního oboru Pedagogika*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. 194 s.
- [14.] GALLA, K. *Úvod do sociologie výchovy: její vznik, vývoj a problematika*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1967. 176 s.
- [15.] GULOVÁ, L. *Postavení multikulturní výchovy v systému sociální pedagogiky*. Dizertační práce. Brno: Masarykova univerzita, 2006. 120 s.
- [16.] HAVELKA, E. *Josef Úlehla: Život a dílo*. Zábřeh: Družstvo tiskárny, 1912. 152, II, I s.
- [17.] HRONCOVÁ, J., EMMEROVÁ, I., KRAUS, B. a kol. *K dejinám sociálnej pedagogiky v Európe*. 1. vydání. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2008. 212 s. ISBN 978-80-7414-072-3

- [18.] HUS, J., DAŇHELKA, J. *Česká sváteční kázání*. 1. vydání. Praha: Academia, 1995. 303 s. ISBN 80-200-0376-2
- [19.] HUS, J. *Dcerka: o poznání cesty pravé k spasení*. 2. vydání. Praha: Kalich, 1995. 68 s. ISBN 80-7017-864-7
- [20.] CHLUP, O. *Pedagogika: úvod do studia*. 2. dopl. vydání. Brno: Spolek nových škol, 1936. 288 s.
- [21.] CHLUP, O. *Pedagogika: úvod do studia*. 3., dopl. vydání. Praha: Státní nakladatelství, 1948. 310 s.
- [22.] CHLUP, O. *Vývoj pedagogických idejí v novém věku*. Brno: Filosofická fakulta, 1925. 203 s.
- [23.] JŮVA, V. a kol. *Základy pedagogiky pro doplňující pedagogické studium*. Brno: Paido, 2001. 118 s. ISBN 80-85931-95-8
- [24.] JŮZL, M. *Základy pedagogiky*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010. 185 s. ISBN 978-80-87182-02-4
- [25.] KADLEC, J. (red.) *Bohemia sancta: životopisy českých světců a přátel Božích*. 2. vydání. Praha: Česká katolická charita, 1989. 293 s. ISBN 80-7113-032-x
- [26.] KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. Praha: Zvon, 1991. 332 s.
- [27.] KAKÁČ, B. *Kdo byl Eduard Štorch*. 1. vydání. Praha: Albatros, 1986. 206 s.
- [28.] KASPER, T., KASPEROVÁ, D. *Dějiny pedagogiky*. 1. vydání. Praha: Grada-Publishing, 2008. 224 s. ISBN 978-80-247-2429-4
- [29.] KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. 2. vydání. Praha: Academia, 2007. 132 s. ISBN 978-80-200-1451-1
- [30.] KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1992. 3 sv. ISBN 80-205-0226-2
- [31.] KOPECKÝ, J. a kol. *Kapitoly z dějin pedagogiky*. 2/1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970. 143 s.
- [32.] KRÁL, J. *Studie o G. A. Lindnerovi*. Bratislava: Filosofická fakulta University Komenského, 1930. 174 s.
- [33.] KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vydání. Praha: Portál, 2008. 215 s. ISBN 978-80-7367-383-3
- [34.] KYRÁŠEK, J. *Vývoj pedagogické soustavy J. A. Komenského*. Praha: Academia, 1967. 67 s.
- [35.] KUJAL, B. a kol. *Pedagogický slovník*. 1. díl. A-O. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1965. 350 s.
- [36.] LINDNER, G. A. *Myšlenky k psychologii společnosti jako základ společenské vědy: O utajených představách*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1929. 258 s.
- [37.] LINDNER, G. A. *Pedagogika na základě nauky o vývoji přirozeném, kulturním a mravním*. Roudnice: A. Mareš, 1888. 142 s.
- [38.] MIKULKA, J. *Anežka Přemyslovna*. Praha: Melantrich, 1988. 40 s.
- [39.] MUZEUM KOMENSKÉHO V PŘEROVĚ. *František Slaměník 1845-1919*. Přerov: Muzeum Komenského v Přerově, 1996. 69 s. ISBN 80-238-1558-X

- [40.] NĚMEČKOVÁ, J. *Učitel František Slaměník, zakladatel Muzea Komenského v Přerově*. Přerov: Muzeum J. A. Komenského v Přerově a Osvětová beseda v Přerově, 1962. 70 s.
- [41.] NOVÁK, J. *Gustav Adolf Lindner*. Praha: Česká grafická unie, 1941. 67 s.
- [42.] OURODA, K. *Základy pedagogiky*. Brno: Institut mezioborových studií, 2003. 164 s.
- [43.] PALACKÝ, F. *Život Jana Amose Komenského*. Praha: Adolf Synek, 1929, 122, [II] s.
- [44.] POLÁŠKOVÁ, T., MILOTOVÁ, D., DVOŘÁKOVÁ, Z. *Literatura: přehled středoškolského učiva*. 2. vydání. Třebíč: Petra Velanová, 2010. 207 s. ISBN 80-902571-6-X
- [45.] POPELOVÁ, J. *Jana Amose Komenského Cesta k všenápravě*. 1. vydání. Praha: SPN, 1958, 457 s.
- [46.] PRCHALOVÁ, H. *Jan Nepomuk Josef Filcík: (1785-1837): životopisný medailónek k 200. výročí narození pedagoga*. Praha: Ústav školských informací při ministerstvu školství ČSR, 1985. 21 s.
- [47.] PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. 1. vydání. Praha: GradaPublishing, 2012. 208 s. ISBN 978-80-247-3470-5
- [48.] PŘADKA, M. *Výchova a prostředí: (vybrané problémy)*. 1. vydání. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1978. 92 s.
- [49.] SEDLÁK, J. *Inocenc Arnošt Bláha*. 1. vydání. Brno: Nadace UniversitasMasarykiana, 1995. 200 s. ISBN 80-85834-25-1
- [50.] SEKNIČKA, J., OSIF, A. *Vybrané kapitoly z obecných základů a historie pedagogiky – vojenské pedagogiky*. Bratislava: Vysoká vojenská pedagogická škola, 1990. 150 s.
- [51.] SVOBODA, J., STRNAD, E. *Školka Jana Svobody: vyučování malých dětí z roku 1839*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. 326 s.
- [52.] VAVROUŠEK, B., NOVÁK, A. *Literární atlas československý, díl 1*. 2. vydání. Praha: Prometheus, 1952. 341 s.

Odborné články

- [1.] BALÍK, V. Komenský a Gumpfenbergův Atlas Marianus. In *Sborník Národního muzea v Praze Acta Musei nationalisPragae*. Řada C – Literární historie, sv. 57, 2012, čís. 1–2, s. 96 až 100. ISSN 0036-5343
- [2.] BARTOŠ, F. M. Kdo byl Petr Chelčický? *Jihočeský sborník historický* 15, 1946, s. 1 až 8.
- [3.] MORKEŠ, F. Karel Slavoj Amerling a budečská tradice v českém školství. *Budeč 1100 let*. Sládečkovo vlastivědné muzeum, 2005.
- [4.] NOVÁKOVÁ, L. Eliška Machová a její role v brněnské Vesně. K 80. výročí úmrtí průkopnice české kultury a ženského vzdělání v Brně. *Vlastivědný sborník moravský*, 58, 2006, č. 2. s. 166 až 169. ISSN1211-8931

- [5.] NOVÁKOVÁ, L. Eliška Machová ve vzpomínkách a dobovém tisku. *Folia ethnographica*, 2007, 41, s. 85 až 98.
- [6.] PECHÁČEK, S. Sborová tvorba – Jakub Jan Ryba (1. část). *Cantus*, 2009, č. 3, s. 30 až 32. ISSN 1210-7956
- [7.] PELCOVÁ, S., ZOUNEK, J. Osudy českého vědce dvacátého století: Stanislav Velinský. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. Brno: Masarykova univerzita. 2000, roč. 47–48, s. 137 až 143. ISBN 80-210-3410-4
- [8.] STRNAD, E. Karel Slavoj Amerling, buditel vlasteneckého učitelstva. Praha: Academia ČSAV. 1975, roč. XXV, č. 2.
- [9.] SUP, J. Stanislav Velinský – tvůrce a propagátor individualizace ve vzdělávání: Ke 100. výročí narození. In *Universitas*, 1999, č. 4, s. 20 a 21.
- [10.] TITZL, B., NOVÁKOVÁ, M. Objevujeme zapomenuté: Karla Slavoj Amerlinga, pravidla výchovy slabomyslných. *Speciální pedagogika: Časopis pro teorii a praxi speciální pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova. 1996, roč. 6, č. 5. ISSN 0862-1632
- [11.] VOJTKO, T., Nové město, nová generace, naděje pro společnost, aneb úsilí o vybudování osady Růžičkov v Praze-Troji (1925-1930), *Lidé města/URBAN PEOPLE* 13, 2011, 3.

Internet

- [1.] František Slaměník [online]. 30. června 2013. [citováno 27. března 2014]. Dostupné z: <http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=349>
- [2.] Josef Úlehla [online]. 17. prosince 2012. [citováno 18. března 2014]. Dostupné z: <http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=3473>
- [3.] Karel Galla [online]. © 2014. [citováno 17. března 2014]. Dostupné z: <<http://www.ff.cuni.cz/fakulta/o-fakulte/historie-fakulty/prehled-dekanu-ff-uk/galla/>>
- [4.] Karel Galla [online]. Nedatováno. [citováno 17. března 2014]. Dostupné z: <<http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/galla.html>>
- [5.] Osobní stránka: prof. PhDr. Milan Přadka, DrSc. [online]. Nedatováno. [citováno 17. března 2014]. Dostupné z: <<https://is.muni.cz/osoba/340#publikace>>
- [6.] Vítejte na stránkách Vesny [online]. © 2009. [citováno 28. března 2014]. Dostupné z: <<http://www.vesnaspolek.cz/>>

SEZNAM OBRÁZKŮ

- Obrázek 1** Jan Hus
- Obrázek 2** J. A. Komenský
- Obrázek 3** Karel starší ze Žerotína
- Obrázek 4** Komenského hrob v Naardenu
- Obrázek 5** Eduard Štorch
- Obrázek 6** Karel Galla
- Obrázek 7** Jakub Jan Ryba
- Obrázek 8** Eliška Machová